

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca Çıkarılır

Yıl: 16

Temmuz — Ağustos 1945

Sayı: 175

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER :

Sahife

Köy ve Mahalle Muhtarlığı Arasındaki Farklar	M. AKALIN	3
Türkiyede Tapu Sicilli Tarihçesi ve Kadastro	A. BAYINDIR	14
Hicri ve Milâdi Yıl Hesapları	M. S. EYÜBOĞLU	23
Haydar Yücebaş'la Birlikte Gezi Dolayısıyla	F. GÜLEÇ	35
Kamulaştırmada İcra	M. KUŞAKÇIOĞLU	41
İdari Zabitanın Cebri Kuvvet Kullanma Yetkisi	Ş. OZANALP	45
Hükümet Tasarrufu Nazariyesi ve Reel Hukuk	S. TANYERİ	74
Şehir ve Kasabalarımızın Bugünkü Durum Harita İşleri	M. YENEN	85

TERCÜMELER :

Amerika Birleşik Devletlerinde Mahalî Teşekküller	H. BERKSUN	96
Avrupa Şehirlerinin Doğuş ve Gelişme Tarihi	C. Z. ŞANBEY	128
İngiltere'de Mesken Buhranı ve Bunu Önlemek İçin Alınmakta Olan Tedbirler (devamı)	N. YALKUT	147

KONFERANSLAR :

İngiltere'de Mahallî İdare Sistemi (devam)	S. C. PLUM	165
--	------------	-----

FİKİR HAREKETLERİ :

İtalya'nın Taşra İdare Sistemi	V. TÖNÜK	179
--------------------------------	----------	-----

BAYINDIRLIK İŞLERİ:

Belediyelerimizin Bayındırlık İşleri		191
--------------------------------------	--	-----

İDARİ COĞRAFYA :

Ahlat İlcesi İdari Coğrafyası	H. METİN	193
-------------------------------	----------	-----

İÇTİHA TLAR :

Danıştay Kararları		208
--------------------	--	-----

KANUN VE KARARLAR :

Ay İçinde Yayınlanan Kanun ve Kararlar		212
--	--	-----

YABANCI MEVZUAT:

Romanya'da Komün İşletmeleri		213
------------------------------	--	-----

Bulgaristan'da Belediye İktisadi Teşebbüsleri		220
---	--	-----

BİBLİYOGRAFYA		225
---------------	--	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı: 500 kuruş;
Yabancı memleketler için yıllıkı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de:

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taabütlü bir mektupla:

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü — Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukarıdaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etüdler kabul olunur. Gönderilecek yazılar, makinede yazılmış olmalı ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrı bir özü de ihtiva etmelidirler.

Yayınlanan yazılardan fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye derç olunmayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne müracaat edilmelidir.

TETKİKLER :

KÖY ve MAHALLE MUHTARLIĞI ARASINDAKİ FARKLAR

Muzaffer AKALIN
Mahallî İdareler Genel Müdürü

Köy ve mahalle muhtarlıkları arasındaki farkları başlıca üç esaslı bölüm içinde toplamak mümkündür.

Bölüm 1 : Tüzelkişilik bakımından farklar:

Köy muhtarlıkları tüzelkişiliktir. Anayasamızın 90 ıncı maddesi, il, şehir, kasaba ve köyleri tüzelkişilik olarak kabul etmiştir.

İllerde özel idareler, şehir ve kasabalarda belediyeler ve köylerde ufak belediyeler demek olan köy idareleri birer tüzelkişidir. Köy Kanununun 7 inci maddesi «Köy, bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemiyen mallara sahip olan ve işbu kanunla kendisine verilen işleri yapan başlı basma bir varlıktır. Buna Tüzelkişilik denir.» diyor.

Köylerimizin tüzelkişi olduğu hükmü Anayasamızda ve Köy Kanununda yer almadan çok evvel de köylerimiz fiilen tüzelkişilikti. Ancak, kanun metinleri yakın zamanlara kadar köyleri daha ziyade umumi idarenin bir teşkilât kademesi olarak kabul etmiş ve bunların, bulundukları yerlerdeki halkın müşterek ve medeni ihtiyaçlarını temin için kurulmuş, gelirleri ve giderleri yani bütçeleri olan ayrı birer varlık olduğu hakikati üzerinde durulmamıştı.

Mahalle muhtarlıklarının ise ne kanunlarımızda ne de uygu çevresinde tüzelkişiliklerine rastlanamaz.

Gerek mahalle ve gerek köy muhtarlığı teşkillerine ilk önce 1281 (1864) tarihli «Teşkili Vilâyat Nizamnamesi» inde rastlıyoruz. Bu nizamnameye göre köylerde ve mahalleler-

Tetkikler:

de ikişer muhtarla bir ihtiyar heyeti seçiliyor. İslâm ahalinin imamları. İslâm olmayanların da kendi din adamları ihtiyar heyetlerinin tabîî üyesinden bulunuyordu.

1245 (1829) tarihine kadar şehir ve kasabalarımızda belediye hizmetleri Kadı ve Naiplerin idaresi altında idi. Mahalleler de bu esasa bağlı olarak imamların elinde bulunuyordu. Bunların dine ve idareye ait hizmetleri vardı. Gördükleri iş karşılığında da mahalle halkından bir ücret alırlardı.

Mora isyanı üzerine 1245 (1829) tarihinde İstanbul şehri rumlarının, Patrikhanenin tesiriyle bazı taşkınlıklara kalkışmaları halk arasında endişe uyandırdığından, bilhassa geceleri mahalleleri beklemek üzere müslüman halk tarafından İstanbul'da teşkilât yapıldığı ve bu arada mahallelerde birinci ve ikinci muhtarlıklarla ihtiyar heyetleri seçildiği tarihçi Lutfi Efendinin tezkeresinde izah edilmekte ve bu suretle mahalle idaresinin bir dereceye kadar imamların elinden alındığı anlaşılmaktadır.

Tanzimattan sonra, memleket idaresinde ileri Avrupa Devletlerine uyularak yapılmak istenen yenilikler ve düzenlemeler sırasında «Autonomie» kelimesinin karşılığı olan «muhtariyet» ile ondan gelme «Autonome: muhtar» kelimelerinin, 1281 - 1864 tarihli «Teşkilî Vilâyat Nizamnamesi»nde kullanılmasından 34 ve Tanzimat hareketinden 10 yıl evvel İdare teşkillerimize girmiş olduğu da Lutfi Efendinin yukarıdaki izahlarından öğrenilmektedir.

İfade ettiği anlama göre muhtar ve muhtarlık terimlerinin mahalle organlarına değil, köy idarelerine verilmesi daha uygundur. Mahalle muhtarlıklarında muhtar ile ihtiyar heyeti üyelerinin, mahalle halkı tarafından seçilmiş olmalarından başka, mahallî ve muhtar bir idare olmak vasfı yoktur. Mahallî hizmetlerin yapılması konusunda kararlar almağa mahalle muhtarlıklarının yetkileri olmadığı gibi, yukarıda söylediğimiz şekilde, tüzelkişilikleri de yoktur. Tüzelkişi olmayan ve mahallî hizmetler için karar verme yetki-

Muhtarlıklar

si bulunmayalı bir idareye, muhtar idare denilmesi pek yerinde sayılamaz.

1281 (1864) tarihli Nizamnamede mahalle muhtarlıklarının köy hükmünde olarak teşkil edildiği kaydı vardır. O tarihlerde köy muhtarlıkları da tüzelkişi olarak mahallî bir idare olmak vasıflarını tamamen kazanamamıştı. Bundan 6 yıl sonra yürürlüğe konulan 1287 (1875) tarihli «İdarei Umumiyei Vilâyat Nizamnamesi» muhtar ve ihtiyar heyetlerinin görev ve yetkilerini göstermiş ise de, umumî idare çevresinde kalan bu hizmetleri, tüzelkişilik ve muhtar idare olmak bakımından eski muhtarlıklardan farklı bir durum yaratmamıştı.

1329 (1913) tarihli «İdarei Umumiyei Vilâyat Kanunu», 148 inci maddesi ile yukarıda adı geçen iki nizamname hükmünü ortadan kaldırmış ve mahalle muhtarlıkları hakkında yeni bir hüküm de koymamış olduğu halde mahalle muhtarlıkları hiç bir kanun veya nizama dayanmadan 20 sene daha yaşamış ve nihayet 1/1/1934 tarihinde yürürlüğe giren 2259 sayılı kanunla fiilî mevcudiyetleri de ortadan kalkmıştır. 1329 (1913) tarihli kanunla varlıkları tanınmamış olmasına rağmen mahalle muhtarlıklarının 20 sene daha yaşamasının sebebi, bir çok kanunlarımızda mahalle muhtarlarına vazife ve hizmet yükleyen hükümler bulunması ve halbuki adı geçen kanunda mahalle muhtarlıklarını ilgilendiren işlerin hangi daireler ve teşkiller tarafından yapılacağına gösterilmemiş olması idi. Birinci Cihan Harbinin araya girmesi bu fiilî durumun devamını zaruri kıldı.

Her ne kadar 2295 sayılı kanun mahalle muhtarlıklarını ortadan kaldırırken bunlara ait hizmetlerin hangi teşkiller tarafından görüleceğinin nizamname ile belirtileceğini göstermiş ise de 14/12/1933 tarihinde yürürlüğe konulan nizamname, hizmetlerin başlıcalarını belediyelere vermiş, belediyeler ise, çoğu umumi idareye ait olan ve iyi yürütülmesi merci değiştirmekle değil sistemin ıslahı ile kabil olacak olan bu işlerin yapılmasında muhtarlıklardan ileri gide-

Tetkikler:

memiş bulunduğundan, İkinci Dünya Harbinin doğurduğu iâşe hizmetlerinin ve bir kat daha ehemmiyet kazanan askerlik işlerinin icap ve zaruretləri de gözönüne alınarak 10 seneliği fiilî olmak üzere 30 yıllık hukukî bir mevcudiyetsizlikten sonra mahalle muhtarlığı, 15/4/944 tarihinde yayımlanan ve yayımlandığı tarihte yürürlüğe konulmuş bulunan 4541 sayılı kanunla yeniden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ancak, mahalle muhtarlığı yeniden kurulurken, bunlara gördürülecek işler, bilhassa nüfus vakalarımızın mahalle muhtarlarından ilmühaber alınmadan nüfus idarelerinde zabta geçirilmesi ve defterlerin de vatandaşları hakikî ve daimî ikametgâhlarında göstermesi gibi sistem bakımından ve esaslı olarak ele alınmamış olduğundan, bu konularda çıkarılacak hizmet kanunlarının, mahalle muhtarlık]arının durumlarını yeniden incelemeğe yol açacağı tahmin edilebilir.

Nitekim, 4541 sayılı kanunun Büyük Millet Meclisi İçişleri Komisyonunda görüşülmesi sırasında, bazı Milletvekilleri, muhtarlıklara verilen vazifelerin çoğunun desantralize edilmiş işler olmadığını ve halbuki muhtarların mahallî heyetler olduğunu, genel idareye ait hizmetler için mahallî teşkiller kurmağa lüzum olmadığını, bu hizmetlerin devamlı çalışacak esaslı umumi idare teşkillerine ihtiyaç gösterdiğini, ve özet olarak, hizmetlerin nev'ine göre umumi idareyi veya belediyeleri cihazlandırmak icabettiğini öne sürmüşlerdir.

Tüzelkişiliğin mümessili olmak itibariyle muhtar ve başlıca organı olmak üzere ihtiyar meclisi köy işlerinde kararlar verir ve köye ait dâvalarda hasım ve davacı olur. Köy namına gayrı menkûl kamulaştırabilir. Bunlar mahallede yoktur.

Köyün geliri ve bütçesi vardır. Her ne kadar mahalle muhtarları da hazırladıkları ve mühürledikleri evraktan para alırlar ise de bu paralar köyde olduğu gibi sandık geliri olmayıp muhtarın ücretinin karşılığıdır.

Muhtarlıklar

Köy muhtarı ücretiyle mahalle muhtarı ücreti arasında başka bir fark daha vardır. Köyde muhtarın aylığını köy derneği kesip kararlaştırır. Mahalle muhtarının ücreti ise belli değildir ve bunu hiç bir dernek veya heyet tayin etmez.

Bölüm 2 : Seçim bakımından farklar:

Köy Kanununa göre seçimi, günü biten ihtiyar meclisi yapmakla ödevlidir.

Mahallede, en büyük mülkiye memuru tarafından seçimde oy kullanmağa yetkili kimselerden üç kişilik bir seçim komisyonu seçime memur edilir. Seçim en büyük mülkiye memurunun veya memur edeceği zatın denetlemesi altında yapılır. (4541 sayılı kanun, madde 6-11).

Köyde, dernekte söz kesilemezse ertesi güne bırakılır. O günde söz kesilemezse mülkiye âmirine müracaat edilir. Mülkiye âmirinin veya göndereceği kimsenin denetlemesi altında seçim yapılır. Görülüyor ki idarenin seçim denetlemesi, köye göre mahallede çok esaslı ve geniştir, idarenin denetlemesi, köy seçimlerinde üst üste iki dernekte söz kesilememesi halinde bahis konusu olduğu halde, mahalle seçimlerinde bu denetleme mutlak olarak mevcuttur. Esasen seçim encümenini de doğrudan doğruya idare âmiri kurmaktadır.

Mahalle Kanunu tasarısında seçim komisyonu için Köy Kanunundakine benzer bir hüküm vardı. Ancak, günü biten ihtiyar heyetinin istenildiği gibi tarafsız olamıyacağı düşünüldüğü için, bu şekil kabul edilmedi. Seçimde oylarını kullanacak halkın önce intihap komisyonunu seçmesi, sonra muhtar seçiminin yapılması öne sürüldü. Fakat bunun da uygulanması güçtü. Seçim işi uzatılmış, vatandaş, bir defa seçim komisyonu için, ondan sonra da seçim için sandık başına gelmek mecburiyetine tâbi tutulmuş olacaktı. Bu sebeple şimdiki şekil yeğlendi.

Mahalle muhtarlığı kanununda seçim defteri, seçilme yolu, seçim pusulaları ve sandığın açılması gibi işler hakkında hükümler vardır. Köy Kanununda ise seçim için (madde

Tetkikler:

29) yalnız derneğin toplanıp muhtar ve üyeleri seçeceği ve seçimden sonra da günü biten muhtarın ve üyelerin yeni seçilenlerin adlarını, ne kadar sayı kazandıklarını bir tutanak ile hükümete bildireceği ve Mart'ın birinci günü yeni muhtar ve heyetin işe başlayacağı yazılıdır.

Mahallelerde seçim usulü, belediye seçiminde olduğu gibidir. Ancak, çabukluk ve kolaylık sağlamak amacile belediye seçim defterlerinden faydalanılması ve bundan dolayı da belediye seçimi biter bitmez muhtar seçimi yapılması kabul edilmiştir.

Muhtar seçimi bakımından :

Her ikisinde de muhtar, ihtiyar heyetinden ayrı olarak seçilmektedir. Yani ihtiyar heyeti kendi arasından muhtar seçemediği gibi muhtarlığın boşalması halinde ihtiyar heyeti içinden en fazla rey alan kimsenin muhtar olması da kabul edilmemiştir.

Köy muhtarlarının ayrı seçilmevip ihtiyar meclisi arasından veya ihtiyar meclisince köy halkı içinden seçilmesi yolunda bazı meyiller belirmiştir. Derneğin toplanmasındaki güçlük bilhasa, taraflara ayrılmış köylerde muhtar seçiminin doğurduğu sarsıntılar ve şikâyetler buna sebep olarak gösterilmektedir.

Ancak muhtarın doğruca köy halkı arasından seçilmesi gibi ileri bir halkçılık sisteminden geri dönülmesi uygun görülemez. Bu konuda muhtarın ihtiyar heyeti tarafından seçilmemesini» kendisine sağladığı mümtaz ve tesirden uzak durumu da göz önüne almak gerektir.

Seçim dönemi ve muhtarın onanması bakımından:

Mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetleri, Aralık ayında seçilip Ocak ayında işe başlarlar. Mahalle seçimleri için belediye seçim defterleri esas tutulacağına ve belediye seçimleri Ekim ayı sonunda bittiğine göre, mahalle muhtarlıklarının seçim dönemi başlangıcını takvim yılı başlangıcı ile birleştirmek pek yerindedir.

Muhtarlıklar

Köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri ise Şubat ayında seçilip Mart başında işe başlarlar.

Köy seçimlerini belediyelerde olduğu gibi Ekim ayında yapmak ve yeni muhtar ve ihtiyar meclislerini Kasım ayında işe başlatmak için bir teşebbüs yapılmıştır. Köyler de küçük belediyeler demek olduğundan seçim döneminde birlik sağlanması ve yeni bütçenin günü biten meclis tarafından değil yeni meclis tarafından yapılması bakımından bu teşebbüsün, Büyük Millet Meclisince iyi karşılanacağı umulmaktadır. Mahalle muhtarlarının seçimi Kaymakam veya Valinin onamasına bağlıdır. Köy muhtarlarının onanmasını kanun gerekli görmemiştir. Günü gelince yeni seçilen köy muhtar ve üyeleri hemen işe başlarlar.

Seçime itiraz bakımından:

Mahalle muhtarlığı seçiminde yolsuzluk iddia edenlerin bir ay içinde bunu ileri sürmeleri lâzım gelir. Tutulacak tahkikat kâğıtları il veya ilçe idare heyetlerine verilir. İdare heyetleri bu kâğıtları inceleyerek en çok bir ay içinde kararını verir, İdare heyetlerinin verecekleri kararlara karşı her hangi bir mercie itiraz edilemez. Karar seçimin bozulması yolunda ise yeniden seçim yapılır. (Mahalle muhtarlığı kanunu, madde 14) köy seçimleri hakkında bu konuda Köy Kanununda hiç bir hüküm yoktur, yapılan şikâyetlerin bütün seçim dönemi içinde incelenmesi gerekecektir. İncelenme sonunda yapılacak işlem de kanunda gösterilmemiştir. Bu sebeple Köy Kanunundaki bu eksikliğin mahalle muhtarlığı kanunundaki hükümlere uygun bir şekilde tamamlanması gerektiği düşüncesindeyim.

Muhtarların işten çıkarılmaları bakımından:

Mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri, görevlerini yapmakta savsaklık gösterirlerse Vali veya Kaymakamlar kendilerine yazılı ihtarda bulunurlar. Bu ihtardan sonra da savsamakta devam edenlerin işten eli çektilir ve İdare Heyeti kararı ile vazifelerine son verilir.

Tetkikler:

Görülüyor ki, mahalle muhtarı ile ihtiyar heyeti üyeliklerinde seçimin onanması idare âmirlerine verildiği halde, işlerinden çıkarılmaları idare Heyetlerine verilmiştir.

Görevini yapmayan mahalle muhtarı hakkında Ceza Kanunu gereğince kanunî kovuşturma yapılacağına göre işten çıkarılmaması ileri sürülmüş ise de, halkın işinin aksamamasını sağlamak için bu hüküm kabul edilmiştir. Çünkü suçlunun ceza görmesi başka, halk işinin geri kalmamasını tedbirlemek başkadır.

Köy muhtarlığında, görevini yapmayan muhtara ihtar gönderilir, yine yapmazsa idare âmiri tarafından çıkarılır. Dernek tarafından aynı adam aynı seçim dönemi için yeniden seçilemez.

Muhtarlıktan çıkarılan kimsenin yerine seçilen muhtar eskisinden kalan dönemi tamamlamak üzere iş başına getirilmektedir. Bu konuda göze çarpan önemli bir özellik de işten çıkarma yetkisinin köylerde muhtarlara münhasır olduğu halde şehir ve kasabalarda ihtiyar heyetleri üyelerine de şamil olmasıdır.

İhtiyar Heyeti üyeleri bakımından:

Diğer bir fark da ihtiyar heyeti üyelerinin miktarındadır.

Mahallede 4 asıl. 4 yedek üye vardır (4541 sayılı kanun, madde 2).

Köylere gelince; nüfusu bini aşan köyde 6 yedek, 6 asıl ve nüfusu binden aşağı köyde 4 yedek, 4 asıl üye bulunur. Muhtarlık açılırsa, yeni muhtar seçilinceye kadar, vali veya kaymakam, Mahalle Muhtarlığı Kanununa göre ihtiyar heyeti üyelerinden birini muhtar vekilliğine tayin eder. Köy Kanununda bu konuda bir hüküm yoktur. Binaenaleyh derneğin toplanıp hemen bir muhtar seçmesi gerekir.

Köylerde; öğretmen, sağlık memuru ve imam köy ihti-

Muhtarlıklar

yar meclisinin tabîî üyeleridir. Mahalle ihtiyar heyetlerinin seçilmiş üyelerinden başka böyle tabîî üyeleri yoktur.

Seçim şartları bakımından:

Mahalle muhtarlarının okur yazar olması şartı kanunda yer almıştır. (4541 sayılı kanunun 8 inci maddesi). Köy Kanununda ise böyle bir kayıt yoktur. Millet Mektepleri Talimatnamesinde dayanılarak İçişleri Bakanlığının yaptığı bir tamim varsa da bu tavsiye mahiyetindedir. Okur yazar değil diye, seçilmiş muhtarın vazifesine nihayet verilemez. Ancak muhtar okur yazar olmadığından dolayı işini başaramıyorsa kendisine önce bir ihtar gönderilir. Yine başaramazsa muhtarlıktan çıkarılır.

Köy Kanunu; seçilmek ve seçimde oy kullanmak için «köy halkından olmak veya altı aydan beri köyde oturmuş ve köyün nüfus kütüğüne kayıtlı olmak lâzımdır.» diyor.

4541 sayılı kanun ise seçimde oy kullanmak için altı aydanberi, (madde 7) seçilmek için de bir seneden beri, o mahallede oturmuş olmayı şart koşturmaktadır.

Köy kanununun seçim şartları arasında cünha ve cinayet gibi bugünkü ceza hükümlerimizde yeri olmayan terimler ile «Aşar mültezimliği» ve «vilâyet ve kaza idare meclisi ve nahiye heyeti âzalıkları» gibi, aşarın ve idare heyetlerinde seçilmiş üyelikler ile nahiye heyetlerinin kaldırılmış olmasından dolayı bu gün için artık bahis konusu yapılmasına lüzum kalmamış kayıtlar da görülmektedir. Bunların ilk fırsatta, düzeltilmesi gereklidir.

Bölüm 3 : Görevleri bakımından farklar:

Mahalle muhtarlarına görev verilirken 2295 sayılı kanunla muhtarlıkların kaldırılması üzerine mahalle muhtarlarının gördüğü işlerin hangi dairelerce yapılacağı hakkında Danıştay'ca düzenlenen ve 1/1/1934 tarihinde yürürlüğe konulan tüzük esas tutulmuştur.

Ancak, aradan geçen 10 sene içinde bu tüzükteki görev-

Tetkikler:

lerden bazıları kanunlarla başka makamlara verilmiş olduğundan bu görevlerin o dairelerden alınıp mahalle muhtarlarına geri verilmemesi prensip olarak kabul edilmiştir.

Tüzük ile son kanun arasında görevlerde bu bakımda» fark görülecektir.

Bu prensibin ortaya konulmasına sebep şudur: Mahalle muhtarlıkları, belli mercilere kanunlarla verilmiş işlerin iyi işlememesinden dolayı diriltilmiş değildir. Bunların dışında kalıp da kanunlarla belli mercilere verilmemiş görevlerin iyi işlememesinden ve bilhassa askerlik ve iâşe işlerinin doğurduğu zaruret ve ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmıştır.

Askerlik işlerinden muhtarlıkları ilgilendirenlerin olağanüstü haller dolayısıyla ehemmiyet kazandığı ve yine olağanüstü haller dolayısıyla kurulan mahalle birliklerinin görevlerinin bazı yerlerde ve bu arada İstanbulda, istenildiği gibi yürütülemediği görülmüş ve bu durum karşısında mahalle muhtarlıklarından istifade edilmesi düşünülmüştür. Diğer bir prensip de mahalle muhtarlıkları tekrar kurulurken bunlara evvelce verilmiş olmayan işlerin yeniden verilmemesidir. (3 üncü maddenin 17 inci fıkrasına göre Bakanlar Kurulu kararı ile mahallelere verilecek iâşe işleri müstesna).

Mahalle muhtarlıklarına ait işler; bir takım ilmühaberleri düzenlemek ve onalamaktı ve idare makamlarına bazı malûmat vermekten ibarettir.

Halbuki köy muhtarlıklarının yol ve okul yapmak gibi para harcıyarak meydana getirdikleri hizmetler ve vücade getirdikleri tesisler vardır.

Mecburi ve isteğe bağlı olarak iki genel kısma ayrılan köy işlerinin başlıcaları sağlık, bayındırlık ve tarım işleridir. Mahalle muhtarlıklarının gördüğü işler mahiyetleri itibarıyla köy işlerine benzemediği gibi, mecburi ve isteğe bağlı diye bir ayrılmaya da uğratılamaz. Mahalle işleri özel

Muhtarlıklar

kanunlarındaki hükümlerin gerekleri çevresinde «yalnız muhtar tarafından, ihtiyar heyetinin çoğunluğu tarafından, muhtarla iki şahit tarafından, yalnız iki üye tarafından» görölmek üzere bölümlere ayrılmıştır. (4541 sayılı kanun, madde: 4).

Köyler küçük kır belediyeleridir. Vazifeleri de esas itibariyle halkın müşterek ve mahalli ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Mahalle muhtarlıkları ise, gördükleri işlerin özelliğine göre daha ziyade umumi idare hizmetlerine yardım için vazifelendirilmiş bir mahallî idare cihazıdır. Mahalle muhtarlıklarının hizmetlerini sayan 3 üncü maddenin incelenmesi bunu gösterir.

Köy muhtar ve ihtiyar meclislerinin kazaî yetkileri olduğu halde mahalle muhtarlıklarında böyle bir yetki konusu olmadığını da hatırlamak yerinde olur.

.....

TÜRKİYE DE TAPU SİCİLİNİN TARİHÇESİ
ve
KADASTRO

Atıf BAYINDIR

Üç kıt'a üzerine yayılmış ve asırlarca feodalist bir arazi tasarrufu rejimi yaşatmış olan Osmanlı ülkesindeki tapu sicili, alâkalı bir etüt mevzuudur. Kuyudu kadime denilen eski Osmanlı devrine ait olan sicillerde ferdi tasarruf kayıtları mevcut ve müesses değildi. Yalnız köylerin, meraların, vakıfların hudutları ve sair ahvali kayıtlı idi. Bunlar bir muarazanm hudusile fermanlara yahut mahkeme ilâmlarına istinaden tahdit edilmiştir.

Kuyudu kadime hakkında Ahkâmülevkaf muharriri Ömer Hilmi (efendi) kitabında şu malûmatı verir:

«Bundan üç yüz elli sene akdem, yâni 1057 tarihinde ulema ve ricali devleti aliyeden intihap ve tâyin kılınmış olan mütemen ve mevsuk muharrirler marifetile tanzim ve tahrir olunmuş olan defterlerdir ki memaliki mahrusei şahanede bulunan kura ve mezrai ve mer'a ve orman ve yaylak ve kışlak ve arazii saire ve ciheti merbutiyetleri, kemali itina; ile tahkik ve şüpheden salim olabilecek bir surette defatiri mezkûr eye şehit ve tenmik ve her birinin balâsı hattı hümayunu şehinşahî ve tuğrayi garrai cihanbani ile tezyin ve tevşih olunarak hini tesisinde devletçe vazolunmuş olan usul ve kavaide tevfikân defterhanei âmire mahzeni mahsusunda hıfzolunmaktadır. Defatiri mezkûrenin berveçhi muharrer muhafazasına dikkat ve itina edildiği cihetle mûnderiç bulunan kuyudata hiçbir suretle hâlel ve fesat tafarruk edemeyip şüphei tezvîr ve tasniden salim kalmış olduğundan defatiri mezkûre kuyudatı müteahhirini fûkahanın mazhan kabul ve tasdikleri ola-

Türkiye’de Tapu Sicili

rak anların bilâ beyyine mazmunlarile amel ve hüküm tecviz olunmuş olduğundan olveçhile mecellenin 1737 inci maddesine derç ve tahrir olunmuştur.»

Tapu mahzeninde halen mevcut olan ve medarı ihticaç bulunan kuyudu kadime yirmi sekiz bin kûsur defter teşkil etmektedir. Bunlar Türkiye’de ilk yapılan kadastro ve ona müsteniden teşkil ve tesis edilmiş tapu sicilleridir. Evvelce arazi için mültezimler, sipahiler ve muhassıllar tasarruf senedi verirken, Gülhane fermanının ilânından on bir sene sonra (1266) da arazin emiriyeye devlet namına senet verilmeğe başlanmışır. 1274 tarihli Arazi Kanununun üçüncü maddesi :

« Arazii emiriye, rakabesi canibi beytûmale ait olarak ihale ve tefvizi tarafı devleti âliyeden icra olunagelen tarla, çayır ve yayla ve kışlak ve korular ve emsali yerlerdir ki mukaddema ferağ ve mahlûlât vukuunda sahibi arz itibar olunan tımar ve zeamet ashabının ve bir aralık mültezim ve muhassilerin izin ve tefvizile tasarruf olurken muahharen bunların ilgası hasebile elhaleti hazihi tarafı devlet âliyeden bu hususa memur olan zatın izin ve tefvizile tasarruf olunup mutasarrıfların yedleri- ne balâsı tuğralı tapu senedi verilir.»

Denilmektedir. Koçanlı ilmühaberler tesmiye edilen bu senetler üç parçadan mürekkepti, biri sahibine verilir, diğeri kayıt olarak mahallinde bırakılır ve üçüncü kısmı da defterhaneye gönderilirdi. Defterhane dairelerinde ayrıca kayıt defterleri yoktur. Arazi kanununun neşrine kadar arazi hakkında tahaddis eden her türlü meseleler ve ihtilâflar için meşihat makamı hüküm ve fetva çıkarır ve bunlar padişahın iradesine iktiran ettikten sonra tatbik olunurdu. Artık bu tarihten sonra «meşayihülislâm tarafından verilmiş olan fetava ile ifta ve amel olun mıyarak fımabait babı fetvada aklâmı şahanede, mehakim ve mecaliste işbu kanunname - arazi kanunu - düsturülamel olacaktır.» Bir sene sonra 1275 tarihinde tapu nizamnamesi neşredilmiştir: «Taşralarda arazii emriye-

Tetkikler:

nin tefviz ve ihalesine mal memurları yâni defterdar ve kaza müdürleri ve mal müdürleri mezun olmalarile bunlar sahibi arz hükmünde telâkki ve satış muameleleri mahalle ilmühaberleri üzerine meclisi memlekette mal memurları tarafından takrir alınarak yapılıyor.»

Mültezimler, muhassiller, sipahiler ve koru ağaları tarafından evvelce verilmiş olan senetlerin hükmünü iskat etmek ve halkı devlet tarafından verilen ve devletin remzi olan tuğrayı taşıyan senedi almıya icbar ve sevk eylemek için 1276 tarihli tapu senedatı hakkındaki iradeli talimatname neşrediliyor. İşbu talimatnamenin birinci maddesi: «Bundan böyle her ne suretle olursa olsun asla kimseye bilâ senet arazii emiriye tasarruf ettirilmeyecektir ve bu vecihle senedi olmyanlar senet almağa, ve balâsı tuğralı tapu senedatmdan maada atik senetleri olanlar dahi senetlerini tebdil etmeğe mecbur olacaktır»; ikinci maddesi: «Bir aylık muamelât için bir mazbata tanzim olunacaktır» demektedir. İşbu mazbatadan maksat Şehrî hâsılat defteri» denen ve bu tapu idarelerince tapu sicil nizamnamesine istinaden tapu sicilleri tutuluncıya kadar bilûmum tasarruf muamelâtını kayıt ve tescil için kullanılan esas ve sicil defteridir. 1325 tarihine kadar bu defterler vilâyetlerden defterhaneye gönderilir ve orada bir diğer deftere nakledilerek taşradan gelenler mahzende saklanır ve diğeri üzerinde muamelât yürütülürdü.

Tanzimattan evvel koru ağaları tarafından verilen tapularla sipahilere ve saireye tahsis edilen hassa arazisi hakkında da artık arazii emiriye muamelesi tatbikine başlanmıştır. Arazi Kanunu madde 129: «Kablettanzimat sipahiler ve saireye tahsis olunup hasse denilen ve usulü mülga (Vingane) mahsusi (Baštene) tâbir olunan ve mülga koru ağaları tarafından bâtapu ihale oluna gelen arazi batapu tasarruf olunup ferağ ve intikalât ve ihulât vukuunda aynile arazii emiriye muamelesi icra olunur.»

Osmanlılar devrinde fetholunan memleketler devletin

Türkiye’de Tapu Sicili

malı addedilirdi ve şahsında devleti temsil eden padişah zaptedilen yerlerin bir kısmını, mahsulâtının asgarî beşte birini vergi olarak vermek şartile ahaliî asliyeye terkederdi. Bir kısmını kendisine ayırırdı ki bunlara «Hassı Hümayun» denirdi; diğer bir kısmını ise vezirlerine ve nazırlarına ihsan ederdi. Bu ihsana mazhar olanlar elde ettiği cesim malikânelerde hem emniyetle tasarruf etmek bir taraftan da bunları padişahın muhtemel bir müsaderesinden korumakla beraber evlâdına veya her hangi bir yakınma intikal ettirmek imkânını temin etmek için vakıf sistemine müracaat ederlerdi. Bu yerleri, meselâ yaptırdıkları bir çeşmenin ve emsali hayratın daimî masarifine karşılık olmak üzere vakfeder evlâdını veya sülâlesinden her hangi birini, usulü intikalini tâyin ve tesbit ederek mütevellî tâyin eylerdi. Bu gibi vakıflar «Müstesna Vakıflar» ı teşkil ederler Avrenos Zadelers, Timurtaş Zadelers, Candarlı Halil paşa, Celâlî ve Hacı Bektaş vakıfları ve saire bu kabildendir. Bu arazinin aşarını mütevelliler kendi hesaplarına cibayet ederler, ferağ ve intikal muamelelerini bunlar yaparak tapu senetlerini de kendileri verirlerdi. Ferağ ve intikal harçları ile mahsulât bedellerini vakfın şeraiti dairesinde tahsil ve istifa etmek bu mütevellilere ait haklar ve salâhiyetlerdendi.

1329 tarihli kanun, mütevellilerin yapmakta oldukları bu muamelelerin, tapu dairelerince icrasını emretmişse de, tapu dairelerince tahsil ve cibayet edilmekte olan harçlar yine vakıflarına tesviye edilegelmişti.

Mülk telâkki edilen gayrı menkullerin tasarruf ve tedavülüne ait muameleler şerî mahkemelerce icra edilirdi. Emlâki sırfanın defterhaneden senetleri verilmesine dair olan 1290 tarihli nizamname ile bu muamele ve salâhiyet şerî mahkemelerden alınmıştır. «Emlâki sırfanın meyanedeki satışları» 1318 senesi eylülüne kadar muteber oldu, ve alan ile satan arasında tanzim edilen hususi senede istinaden defterhane dairelerince kayıt ve tescil

Tetkikler:

muamelesi yapıldı. 1318 tarihli irade ile bu da ilga edilmiştir.

Bugün Türkiye Cumhuriyetine bu mevzuda tatbik edilen ahkâmı. Medeni Kanun ile Tapu Sicil Nizamnamesi tedvin etmiştir.

Kadastro : İtalyan taşra lehçesi olan (catastro) kelimesinden alınmıştır. Bunun da aslı yunanca (Kataotixon) dur (Katastihon). Çizgi mânasına gelen (Otixos) (Stihos) dan tereküp eder.

Emvali gayrı menkuleye ait hukuk ve muamelâtı tasarrufiyenin temin ve tevsikine ve bunların eşkâli hendesiye ve mesahai sathıye ve vaziyeti mevkiye ve hukukiyelerini iraeve ve gayrı menkulât vergisinin tâyinine salih defatir ve vesaiki tasarrufiyenin tertip ve tesisi ve muhafazası için tapu müdüriyeti umumiyesine merbut bir kadastro teşkilâtı vücade getirilecektir. (Kanun No: 658, Madde: 1).

«Kadastro, gayrı menkul malların hukuki ve hendesi vaziyetlerini tesbit eder ve gösterir». (Kanun: 2613, Madde: 1).

658 Numaralı kanun, kadastronun istihdaf ettiği gayeleri hukuki, hendesi ve malî olarak üç esasa ayırıyorsa 2613 numaralı kanun bunu, hukuki ve hendesi olarak iki esasa taksir etmiştir. Fakat sonraki kanunda evvelki kanunu ilga ettiğine dair bir sarahat mevcut olmadığından 658 numaralı kanunun hükmü yaşayorsa da kadastro ameliyesinin malî gaye de takibetmesi, yâni gayrı menkullerin kıymetlerini de tesbit etmesi fiiliyatta tatbik edilmemektedir.

«Gayrı menkulün hududu plân ve arz üzerine konulan işaretlerle tâyin olunur. Plândaki hudut ile arz üzerindeki hudut birbirini tutmazsa asıl olan plândaki huduttur. (Medeni Kanun, Madde : 645).

Medeni Kanunumuz bu maddesile gayrı menkullerin

Türkiye’de Tapu Sicili

plânları olması lâzım geleceğini kabul etmektedir. Plânların esasî arazinin mesahası olması lâzım gelirse de Medeni Kanunumuzun mehzazı olan İsviçre Medeni Kanununun mesahadan ve mesahanın plânın esasları olmasından bahseden 950 ve 954 üncü maddelerde Tatbikat Kanununun 38, 39, 40, 41 ve 42 inci maddeleri bizim Tatbikat Kanununda alınmamış olduğundan bu husus sakit geçilmiştir. Yalnız Borçlar Kanununun 215 inci maddesi resmî mesahadan bahsetmektedir.

Dünyada mevcut kadastrolar başlıca üç tipe irca edilebilir: Alman ve İsviçre sistemi, «Act Torrens» denilen Avustralya sistemi ve Fransız sistemi.

Alman ve İsviçre sistemi memleketimizde de tatbik edilen tiptir. Bu, Almanya’da evvelâ 1872 tarihinde bir Prusya kanunu ile tatbik edilmiş sonra tamim olunmuştur. Gayesi tapu sicilini tesistir. Tapu siciline bilûmum gayrı menkuller kayıt ve ithal edilir. Sonradan bunlar üzerinde cereyan eden ferağ, intikal ve ifraz muameleleri mecburi olarak tescil edilir, ve bir defa tescil edildikten sonra bilûmum hatâ ile malûliyet dâvalarına, karşı mahfuziyet kesbeder.

«Act Torrens» sistemi, 1858 de iptida Avustralyada tatbik edilmiştir. Bu sistem dahi bir tapu siciline istinat eder. Fakat bunu tesis etmek alâkadarların ihtiyarına bırakılmıştır. Bunu bir kimse talebettiği vakit, senetleri tetkik edilir Mevzuu bahis gayrı menkul üzerinde bir hak iddia edilip edilmediği anlaşılmak için ilânat yapılır. Bundan sonra iki yaprak tesis edilir. Bunlar gayrı menkulün onu takyit eden mükellefiyetlerle birlikte tavzihini ihtiva eder. Bu yapraklardan biri aleni bir sicilin bir sahifesini teşkil eder. Diğer nüsha malike tevdi edilir. Tescil, bunu elde eden malike, Alman gayrı menkul sicilinde olduğu gibi her nevi mutalebata veya tescil edilmemiş bilûmum mukaddem aynı haklara karşı mahfuziyet temin eder. Bu sistemin mahzuru sui niyetten doğan muamelelere müsait olmasıdır.

Tetkikler:

Fransız kadastro, gayrı menkul vergisine esas teşkil etmek için gayrı menkul kıymetlerinin takdiri esasına dayanır. Fransızlar, kadastroyu, gayrı menkul sicillerinin tanzimini temin edecek surette ıslahını arzu etmektedirler. Fakat bunun için şimdiki kadastro nun yeniden yapılması lâzım gelmektedir. 50 senede yapılan ve 160 milyon altın franga mal olan bu kadastroyu yeniden yapmak için asgari 20 senelik bir zamana ve 600 - 700 milyon franklık bir masrafa ihtiyaç vardır. Fransız gayrı menkullerinin pek çok parçalanmış olmasından ve bilhassa veraset rejimi sebebinden parsellerin fizik bünyelerindeki istikrarsızlıktan dolayı, kadastroyu mütemadiyen yeniden yapmak veya hiç olmazsa kısmi ıslahlarla tadilâtı ve vekayii takip etmek mecburiyeti var ki kolayca göze alınacak bir dâva değildir.

Alman hukukunda tapu sicilli ile bertaraf edilmiş veya mühim surette sadeleştirilmiş olan mutalebat ve iktisabı müruru zaman nazariyeleri, sicilın tesis edilmemesinden dolayı, Fransız medeni hukukunun en muğlâk iki nazariyesi olarak mevcut kalmaktadır.

İsviçre, Medeni Kanunu ve Tatbikat Kanununu tatbik ettiği zaman, eldeki sicillerle kadastro plânlarını, yeni tapu sicilinin mütemmim cüzüleri olarak imkân mertebesinde muhafaza etmiştir. Arazinin mesahası masrafları kısmı azami itibarile konfederasyona tahmil edilmiştir. Mesaha, kaideten, gayrı menkul sicilinin tesisine takdim edilmiştir. Bununla beraber gayrı menkullerin kâfi bir derecede sahih ahvalini gösteren bir defter mevcut olduğu ahvalde, Federal Meclisinin muvafakatile daha evvel de gayrı menkul sicili tesisine müsaade edilmiştir. Sahası geniş (meralar, ormanlar ve emsali) olup daha sahih bir mesahaya lüzum olmadığına hükmedilen yerlerde muhtasar plânlar tanzimi kâfi addedilmiştir.

Türkiye’de yukarıda zikrettiğimiz 658 numaralı kanunun meriyete geçmesi üzerine 12 mayıs 1341 de kadastro ameliyatına başlanılmış ve 1941 tarihine kadar muhtelif

Türkiye’de Tapu Sicili

şehir ve kasabalar dahilinde 267.986 gayrı menkule ait parseller, hukuki ve fennî muamelâtı ikmal edilerek tapu" kütüğüne geçirilmiştir. Kadastro plânlarında mikyas şehirler dahilinde 1/500, 1/1000 ve çok kıymetli gayrı menkullerde 1/200 ve şehir harici arazide 1/2500, 1/5000, 1/10000 dir. 2613 numaralı Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunu mucibince parsellere ait tetkikat ve tesbitler kadastro komisyonlarınca yapılır. Ve kadastroyu alâkalandıran her türlü ihtilâflar kadastro mahkemesince halledilir. Kadastro mahkemesi tek hâkim ile kurulur. Adliye Bakanlığınca hazırlanmış olan yeni bir kadastro kanunu projesi halen Büyük Millet Meclisi encümenlerinde tetkik edilmektedir.

Kadastro komisyonlarınca verilecek kararlar mal sahipleri tarafından doldurulacak beyannameler ve buna bağlı vesikalar üzerine verilir.

Komisyounun beyannamelerle bağlı vesikalarına göre varacağı karar neticesinde gayrı menkul malın sahibi tâyin edilir, ve kaydı yapılır. Beyannamelere vesikalar bağlı değilse vukuf erbabınca verilecek izahlarla yapılacak tetkiklerden alınacak kanaate göre sahipleri namına gayrı menkulün kayıtları yapılır. Tapu sicilinde mukayyet olan mallar, sicildeki sahibi veya varisleri namına kaydedilir. Bu gayrı menkul üzerinde aynî veya şahsî bir hak mevcut ise veya aile yurdu tesis edilmişse keyfiyet sicile kayıt ve şerholunur. Tefevvüz veya tedavül tarikile temlik edilegeldiği vesikalarla yahut vukuf erbabının sözlerde anlaşılan gayrı menkul mallar esasen tapu senedine bağlı olup olmadığına ve tasarruf müddetinin müruru zaman haddine varıp varmadığına bakılmıyarak sahibi namına kaydolunur. Alâkadarlar tarafından iddia vukuunda keyfiyet kadastro mahkemesince hallolunur.

Üzerinde başkasının aynı veya şahsî hakları olan bir gayrı menkul mahlûl oldukta bu haklar mahfuz kalmak üzere Devlet namına kaydolunur. Kimsenin hususi mülkiyetinde olmayıp Devletin hüküm ve tasarrufu altında bu-

Tetkikler:

lunan ve âmmenin hizmetine tahsis olunmayan ham toprağı açıp işgal edenlere, bütün toprakları mecmuu iskân haddini geçmezse bu yerler kendilerine parasız terkedilerek namlarına tescil olunur. Fazlaları devlet namına kaydolunur. Ancak dağlık, taşlık ve pırnallık olup da imarı için masraf ve emek sarfederek meydana getirilmiş arazi ile bağ ve meyvelik haline konulmuş toprakların miktarı ne olursa olsun imar edene parasız terk olunarak namlarına tescil olunur. Bu işgal ve imal hakkı Büyük Millet Meclisinin son verdiği tefsir kararile yalnız belediye hudutları dışına hasredilmiştir. Yapılacak ilânlar ve tahkik üzerine sahibi bulunmayan gayrı menkuller Devlet namına kaydolunur.

Bu malların on seneye kadar hükmen mütehiikki çıktığı takdirde namına kaydı tashih edilir ve satılmış ise bedeli verilir. (Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunu, madde: 22).

Kadastro amelîyatı için kullanılan memurların maaşatile bu hususta yapılan masarîf Devlet bütçesinden tesviye olunur. Ancak kadastroyu tercihan sıralarından evvel yaptırmak istiyen belediyeler, maaşat ile masarîf balığının yüzde ellisini, çiftlikler ise tamamını ödemeğe mecburdurlar. Devlet, kadastro için ihtiyar ettiği masarîfî karşılamak için gayrı menkullerin vergi kıymetleri üzerinden 2613 numaralı kanunun 36 ıncı maddesine istinaden binde bir buçuk ile binde iki arasında resim cibayet eder. Bu cibayet beş senede ve beş müsavi taksitte olur.

HİCRİ YIL YE MİLÂDİ YIL HESAPLARI

M. Saveci EYÜBOĞLU
Tetkik Kurulu Büro Şefi

Geçmiş yıllara ait tarihsel olayların açıklanmasında hicri - kamerî tarihleri milâdî tarihe çevirirken 584 veya 622 rakamlarının ilâve edilerek veya çıkarılarak hesaplanmasına, çalışılması, hicri yıllar ve aylar ile milâdî yıllar ve aylar arasındaki önemli gün farklarının kâfi derecede vazih, bir şekilde bilinmediğini ve bu işe önem verilmediğini göstermektedir.

Bir çok önemli tarihsel olayların, gün ve aylarından sarfı nazar, yılları bile doğru hesap edilerek yazılmamakta olduğundan, yarınlara bu suretle geçmektedir.

Bu hesapların kolaylıkla ve doğru olarak yapılmasını sağlamak için Sayın Fatin Gökmen tarafından hazırlanan ve 1928 yılında yayınlanan (Türk Yılı) adlı eserde çıkan cetveller, bu hususta şimdiye kadar yayınlanan ve tertiplenenlerin en pratiki olmakla beraber en itinalı bir metotla hazırlanmış olanıdır. Bu cetveller aynen alınmış ve misallerle izah edilmiştir.

Türklerin İslâmlıktan önce ve sonra kullandıkları takvimler : İslâmlıktan önce, Türkler, 12 yılda veya 60 yılda bir devir yapan ve güneş yılını esas tutan bir takvim kullanırlardı. Müslümanlığı kabul eden Türk Devletlerinin resmî kütüklerinde ise, ay yılını esas tutan hicri - kameri yılın kullanıldığı görülmektedir.

Hicri veya kamerî dediğimiz yılın başlangıcı, Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği Milâdî 16 Temmuz 622 günüdür ve ayın hareketlerini takip eder. III numaralı cetvelde görüldüğü üzere, ilk ayı Muharremdir. Bilhassa Ramazan ve Bayram aylarının başlangıçla-

Tetkikler:

rının ayın müşahadesiyle tesbit edilmesi bir çok tartışmaları tevhit etmiştir.

İlk ayı Mart olan Malî yıl, Osmanlılarda hicri 1152, milâdi 1739 da defterdar Atıf Efendi'nin gerekçeli bir teklifi üzerine kabul edilmiş ve Devletin malî hesapları için Mart ayı başlangıç olmuştur.

Malî veya rumî dediğimiz yıl, hicret yılı hesaplarına göre yapılan güneş yılıdır, ve, 1255 hicri - 1839 milâdiden sonra, Osmanlı Devletinin malî ve resmî işlerinde kullanılmıştır.

8 Şubat 1332 malî yılında kabul edilen bir kanunla 1332 yılı şubatının 16 ıncı günü, 1333 yılı Martının birinci günü sayılmak suretile Jülyen hesaplarına göre yapılmış olan malî tarihle Greguar hesaplarına göre yapılmış olan milâdi tarih arasındaki gün farkı izale edilmiştir.

Nihayet, Cumhuriyet devrinde bu iş önemle ele alınmış ve 26/12/1341 gününde kabul edilen 698 sayılı kanunla arsiulusal takvim başlangıcı, Türkiye Cumhuriyeti Devlet takvimine de esas olmuş ve çeşitli tarihler kullanılması yüzünden devam, edegelen karışıklıklara bu suretle son verilmiştir. 1341 yılı Aralık ayının 31 inci gününü takip eden gün, 1926 yılı Ocak ayının birinci günü oluyor (Sözü edilen kanun metinleri yazının sonundadır).

Hicri ve rumi yıllar hakkında Danıştayca verilen kararlar :

8 Şubat 1332 günlü kanunun kabulüne kadar nüfus kayıtlarında hicri ve rumi tarihlerin kullanılması ve nüfus cüzdanlarına da bu şekilde yazılması, çeşitli muamelelerdeki yaş hesaplarında bir çok düzensizliklere yol açıyordu.

Danıştay verdiği bir kararla şu esasları kabul etti:

- 1 — İstanbul kütüğünde kayıtlı olmayanlar,

Hicri Yıl Hesapları

İstanbullu olup da nüfus yazımı sırasında dışarda bulunarak oraca yabancı kütüğüne yazılanlar,

İstanbullu olup da dışarda yerli olarak kütüğe yazılanlar, kayıtlı oldukları yerin ahalisinden sayılacaklarından, bu gibilerin nüfus cüzdanlarında görülen tek tarihin rumi;

2 — İstanbul kütüğünde kayıtlı olanlarla dışarı olup da İstanbul'da yerli kütüğüne kayıtlı olanların nüfus cüzdanlarında yazılı tek tarihin hicri; itibar edilmesi lâzım gelir.

Diğer taraftan, 8 Şubat 1332 tarihli kanun yürürlüğe girdikten sonra alınmış veya değiştirilmiş olan nüfus tezkerelerinde veya kütüklerde görülen tek yıldan ibaret doğum tarihlerinden hangilerinin hicri ve hangilerinin rumi sayılacağını da 18/2/1935 gün ve 5/3 sayılı kararıyla şöylece düzenledi :

Rumi yıl ile garp takvim yılını birleştirmiş olan 8 Şubat 1332 tarihli kanunun ve tamamlayıcısı olan 698 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra verilen nüfus cüzdanlarında ve yapılan kütük kayıtlarında kullanılan tarihlerin hicri veya rumi olmasının artık sözü olamaz.

Adı geçen kanunun yayınlanmasından önceki zamana ait kütük ve cüzdanlardaki tek tarihler için, mülga Devlet Şûrasınca verilen kararın (yukarıdaki kararın) değiştirilmesini gerektiren bir sebep yoktur.

Değiştirilen cüzdanlardaki tarihler, eski cüzdanlardaki tarihlerin aynı olduğundan bunlar için de aynı şekilde muamele yapılması lâzım gelir. Nihayet, 17/2/1938 gün ve 14/6 sayılı kararıyla da;

Dışarılı olup da nüfus sayımı sırasında İstanbul kütüğüne yerli kaydedilenler ile 1322 yılından 1332 yılına kadar İstanbul kütüğüne yerli kaydolunanlardan hangisinin nüfus cüzdanındaki tek tarihin hicri sayılacağındaki duraksamayı şu suretle giderdi :

1 — 8 Şubat 1332 günlü kanunla Devlet işlerinde garbi takvim yılı kabul edildiğinden bu tarihten sonra hicri tarih kullanılamaz,

Tetkikler:

2 — Gerek 1322 yılındaki nüfus sayımında, gerekse 1322 yılından 8 Şubat 1332 tarihli kanunun kabul edildiği güne kadar olan zaman arasında kütüğe yazılanlar hakkında da:

a) Bir kimsenin, kütüğe ilk yazıldığı yerdeki durumu ele alınacağından 8 Şubat 1332 tarihine kadar ilk olarak İstanbul kütüğüne kaydolunanların kayıtlarında ve nüfus cüzdanlarında tek tarih yazılı ise o tarihin hicri,

b) 8 Şubat 1332 tarihine kadar ilk olarak dışarı kütüğüne kaydolunanların kayıtlarında ve nüfus cüzdanlarında tek tarih yazılı ise o tarihin rumi, sayılması zaruridir.

3 — Gerek İstanbul'dan dışarıya gerekse dışarıdan İstanbul'a nakil ve yerli kütüğüne kaydolunanlar için de, bunların kütüklerindeki kayıt, nakilleri dolayısıyla değişmeyeceğinden;

a) 1322 ile 1332 yılları arasında dışarıdan İstanbul'a naklolunarak yerli kütüğüne yazılanlar, İstanbul'da ilk olarak yazılıyormuş gibi kabul edilmek suretiyle kayıtlarındaki tek tarihin hicri sayılmasına mahal olmadığı gibi,

b) Bu yıllar arasında İstanbul'dan dışarıya naklolunarak dışarının yerli kütüğüne kaydolunanların da kütüğe ilk olarak yazılıyormuş gibi kayıtlarında görülen tek tarihin rumi sayılmasına mahal yoktur.

Doğum, gün ve ayı kütüğünde veya nüfus cüzdanında yazılı olmayan suçlu veya haksızlığa uğramışlar hakkında da; ceza kanununda suçlunun lehinde düşünmek prensibi mevcut olduğundan suçlu veya haksızlığa uğramış olanın büyük olması lehinde ise bunlar için nüfus cüzdanlarında yazılı yılın ilk günü; küçük olması lehinde ise yazılı yılın son günü doğduğu gün kabul edilerek ona göre hesap yapılmaktadır.

Diğer resmî işlerde de, doğum günü ve ayı kütüğünde yazılı olmayanlar için, kütüklerinde yazılı yılın yedinci ayının dördüncü günü başlangıç kabul edilerek hesap edilmesi Damşatayın 1938 - 55/64 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Hicri Yıl Hesapları

I numaralı cetvel

Hicri Yıllar	Miladi yıllar ve kesirleri				Hafta günleri	Hicri Yıllar	Miladi yıllar ve kesirleri				Hafta günleri
61	546	119	00		4	811	1408	148	00		3
31	593	157	3/4		2	841	1437	186	3/4		1
1	622	196	2/4		7	871	1466	225	2/4		6
1	622	197	2/4		1	901	1495	264	1/4		4
31	651	236	1/4		6	931	1524	303	0		2
61	680	275	0		4	961	1553	241	3/4		7
91	709	313	3/4		2	991	1583	015	2/4		5
121	738	352	2/4		7	1021	1612	54	0		3
151	768	26	0		5	1051	1641	92	3/4		1
181	797	65	3/4		3	1081	1670	131	2/4		6
211	826	103	2/4		1	1111	1699	170	1/4		4
241	855	142	1/4		6	1141	1728	209	0		2
271	884	181	0		4	1171	1757	247	3/4		7
301	913	220	3/4		2	1201	1786	286	2/4		5
331	942	258	2/4		7	1231	1815	325	1/4		3
361	971	297	1/4		5	1261	1844	364	0		1
391	1000	336	0		3	1291	1874	37	2/4		6
421	1030	9	2/4		1	1321	1903	76	1/4		4
451	1059	48	1/4		6	1351	1933	115	0		2
481	1088	87	0		4	1381	1962	152	3/4		7
511	1117	125	3/4		2	1411	1991	191	2/4		5
541	1146	164	2/4		7	1441	2020	230	1/4		3
571	1175	203	1/4		5	1471	2049	269	0		1
601	1204	242	0		3	1501	2077	307	3/4		6
631	1233	280	3/4		1	1531	2106	346	2/4		4
661	1262	319	2/4		6	1561	2136	20	0		2
691	1291	358	1/4		4	1591	2165	58	3/4		7
712	1321	31	3/4		2	1621	2194	97	2/4		5
751	1350	70	2/4		7	1651	2223	136	1/4		3
781	1379	109	1/4		5	1681	2252	175	0		1

Tetkikler:
II numaralı cetvel

Hicri yıllar	Miladi yıllar		Hafta Günleri		Hicri Yıllar	Miladi yıllar		Hafta günleri	
1	0	354	0	4	16	15	161	1/4	7
2	1	343	3/4	2	17	16	180	0	4
3	2	332	2/4	6	18	17	169	3/4	2
4	3	321	1/4	3	19	18	158	2/4	6
5	4	311	0	1	20	19	147	1/4	3
6	5	299	3/4	5	21	20	137	0	1
7	6	289	2/4	3	22	21	125	3/4	5
8	7	278	1/4	7	23	22	114	2/4	2
9	8	267	0	4	24	23	104	1/4	7
10	9	256	3/4	2	25	24	93	0	4
11	10	245	2/4	6	26	25	81	3/4	2
12	11	234	1/4	3	27	26	71	2/4	6
13	12	224	0	1	28	27	60	1/4	3
14	13	212	3/4	5	29	28	50	0	1
15	14	201	2/0	2	30	29	38	3/4	5

III numaralı cetvel

Aylar	Günlerin adedi	Hafta günleri						
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7
Muharrem	0	0	1	2	3	4	5	6
Safer	30	2	3	4	5	6	7	1
Rebiyülevvel	59	3	4	5	6	7	1	2
Rebiyülahır	80	5	6	7	1	2	3	4
Cemaziyelevvel	118	6	7	1	2	3	4	5
Cemaziyelahır	148	1	2	3	4	5	6	7
Recep	177	2	3	4	5	6	7	1
Şaban	207	4	5	6	7	1	2	3
Ramazan	236	5	6	7	1	2	3	4
Şevval	266	7	1	2	3	4	5	6
Zilkade	295	1	2	3	4	5	6	7
Zilhicce	325	3	4	5	6	7	1	2

Hicri Yıl Hesapları

IV numaralı cetvel

Aylar	Yıl günleri	
	Adi yıl	- Kebise yıl
Ocak	0	0
Şubat	31	31
Mart	59	60
Nisan	90	91
Mayıs	120	121
Haziran	151	152
Temmuz	181	182
Ağustos	212	213
Eylül	243	244
Ekim	273	274
Kasım	304	305
Aralık	334	335

V numaralı cetvel

Ayın Günü					Haftanın Günleri						
1	8	15	22	29	1	2	3	4	5	6	7
2	9	16	23	30	2	3	4	5	6	7	1
3	10	17	24	-	3	4	5	6	7	1	2
4	11	18	25	-	4	5	6	7	1	2	3
5	12	19	26	-	5	6	7	1	2	3	4
6	13	20	27	-	6	7	1	2	3	4	5
7	14	21	28	-	7	1	2	3	4	5	6

VI numaralı cetvel

Cuma	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
1	2	3	4	5	6	7

VII numaralı cetvel

15	Ekim	1582	den	28	Şubat	1700	kadar	10	gün
1	MART	1700	“	28	“	1800	“	11	“
1	“	1800	“	28	“	1900	“	12	“
1	“	1900	“	28	“	2000	“	13	“
1	“	2000	“	28	“	2100	“	14	“

Tetkikler:

Cetvellerin kullanılışı :

I numaralı cetvel — Otuzar aralıkla sıralanan kamerî yılların tesadüf ettiği milâdi yılları, günleri ve hafta, rakamlarını gösterir.

II numaralı cetvel — Birden otuza kadar olan kamerî yılların tesadüf ettiği milâdi yılı, günleri, ve hafta rakamlarını gösterir.

III numaralı cetvel — Kamerî yıl başlangıcından itibaren her arabi ayın ilk gününe kadar geçen gün adedini ve ayın ilk günlerinin hafta rakamlarını gösterir.

IV numaralı cetvel — Milâdi yıl başlangıcından itibaren her ayın ilk gününe kadar geçen gün adedini gösterir. 4 ile taksim edilebilen yıl rakamları kebiseler olduğundan, kesibe yılı sütunundaki gün adedi alınır.

V numaralı cetvel — Her arabi ayın ilk gününün hafta rakamı bulunduğu göre müteakip günlerinin hafta rakamlarını bulmak için kullanılır.

VI numaralı cetvel — Hafta rakamlarının delâlet ettiği gün adlarını gösterir.

VII numaralı cetvel — Bugün kullanılmakta olan Milâdi tarihin eski tarihten fazla olan gün miktarlarını 15 Ekim 1582 başlangıcından itibaren yüzer yıl aralıkla gösterir.

Bu cetveller yardımı ile herhangi bir hicri tarihi milâdi tarihe çevirirken :

1. Verilen hicri yılın hemen küçüğü olan rakam, I numaralı cetvelin birinci sütununda bulunarak hizasında görülen milâdi yıl ve günler ile hafta günleri rakamı bir yere yazılır.

2. I numaralı cetvelde bulunan hicri yıl, verilen hicri yıldan çıkarılır. Bu suretle bulunan rakam 30 dan daima küçüktür Bu rakamı II numaralı cetvelde hizasında bu-

Hicri Yıl Hesapları

lunan yıl ve gün rakamları ile hafta rakamı I numaralı cetvelden alınan rakamların altına yazılır.

3. Hicri yılla birlikte verilen ay, III numaralı cetvelde bulunarak hizasındaki gün adedi ve verilen ay günlerinin bir noksanı da eklenerek I ve II numaralı cetvelden alınan gün rakamları altına yazılır.

4. Bu suretle meydana gelen ve hicri, milâdi yıllar ile gün adedi ve hafta rakamlarını gösteren tabloda alt alta bulunan rakamlar toplanır.

5. Milâdi yıl sütununda bulunan yıl miktarı 1582 den büyük ise gün adedi sütununa VII numaralı cetvele göre gün zam edilir. Aynı zamanda cetvellerden gün adedi ile birlikte alınan günün kesirleri mecmuu bir güne balığ olduğunda gün adedine 1 eklenir.

Bu suretle bulunan gün miktarı bir yıldan büyük ise, milâdi yıl rakamı âdiye veya kebişe olduğuna göre 365 veya 366 çıkartılarak yıl miktarına bir yıl eklenir. Bulunan yıl rakamının kebişe veya âdiye oluşuna göre gün adetleri miktarından IV numaralı cetvelde hemen küçüğü olan ve hizasındaki milâdi aym ilk gününe kadar geçen günleri gösteren rakam çıkarılır. Kalan miktar IV numaralı cetvelden alınan rakamın hizasında görülen milâdi ayın tarihidir.

Hafta günleri sütununda toplanan rakamların yekûnu eğer 7 den fazla ise 7 çıkarılır. Bu suretle bu sütunun verdiği son rakam verilen arabi ayının ilk gününün hafta rakamıdır.

Buna göre de, V numaralı cetvelin yardımı ile, verilen ay tarihinin hangi güne tesadüf ettiği bulunur. Hafta günleri sütununun verdiği son rakam V numaralı cetvelin hafta günleri kısmının birinci sırasında bulunur. Ayın günleri kısmında da verilen aym tarihi bulunarak hizasından hafta günleri kısmına ufki bir çizgi ile geçilir ve aym ilk gününün hafta rakamı olarak bulunan rakama ait sütunun altındaki ufki çizginin kestiği rakam o tarihin hafta rakamıdır.

Bu izahatı bir de misallerle tekrar edelim:

.....

Tetkikler:

Birinci misal: 1 Muharrem 1000 hicri tarihini milâdı tarihe çevirelim:

Haftanın	Hicri	Miladı	Gün
			rakamı
1000 rakamının I. cetvelde hemen küçüğü olan rakamın hizasındaki rakamları yazalım	991	1583	15 2/4 5
1000 ile 991 in farkı olan 9 un II. cetvelde mukabili olan rakamları da ilâve edelim.....	9	8	267 0 4
III. Cetvelde Muharrem ayının hizasında gün ve hafta rakamı olan(0)ıda yazalım.....	—	—	0 0
VII. Cetvelde gün farkını bulup ekliyelim	—	—	10 — —
	1000	1591	292 2/4 9
1591 milâdi yılı âdiye olduğundan IV. cetvelde gün yekûnu 292 nin hemen küçüğü olan ve âdi yıl sütununda bulunan 273 rakamının tekabül ettiği ekim ayını not ettikten sonra, bu rakamı yukarıdaki 292 den çıkararak ay kesri olan gün miktarını buluruz. Keza, hafta rakamı 7 den fazla olduğundan onu da çıkarırız...	—	—	273 7
	1000	1591	19 2

Şu halde 1 Muharrem 1000 hicri tarihinin 19 Ekim 1591 olduğu ve III. cetvelde Muharrem ayının iptidasının hafta günleri rakamlarından 2 nin altına tesadüf ettiği görüldüğünden hafta rakamlarından 2 nin VI.

inci cetvele göre Cumartesi olduğu anlaşılr.

Hicri Yıl Hesaplan

İkinci misal: Mimar Sinan'ın ölüm tarihi olan 12 cemaziyelevvel 996 tarihini milâdi tarihe çevirelim:

	Hicri	Miladi	Gün	Hafta Rakamı
996 nın I. cetvelde hemen küçüğü olan rakam ile hizasındaki rakamı yazalım.	991	1583	15	2/4 5
996 ile 991 in farkı olan 5 in II. cetveldeki .karşılığını ilâve edelim	5	4	311	0 1
III. cetvelde cemaziyelevvelin hizasında görülen ve ilk gününe kadar olan adedi ve hafta rakamlarını yazalım... ..	—	—	118	6
12 cemaziyelevvele kadar geçen günün bir noksanını da ekliyelim	—	—	11	—
VII cetvelden de gün farkını bulup yazalım... ..	—	—	10	—
	996	1587	465	2/4 12
1587 âdi yıl ve gün adedi bir yıldan fazla olduğundan 365 çıkarılır ve yıla bir eklenir hafta rakamı da 7 den fazla olduğundan çıkarılır	—	1 —	365	— 7
	996	1588	100	2/4 5
1588 kesibe olduğunda, IV cetvelde kesibe sütununda bu rakamdan küçük olan 91 rakamının tekabül ettiği nisan ayı not edildikten sonra, bu rakamı tarh ederek gün miktarını buluruz... ..	—	—	91	— —
	996	1588	9	2/4 5

Tetkikler:

Hafta günü rakamı olarak bulunan 5 salı cemaziyelevvelin ilk günü olduğuna göre 12 cemaziyelevvelin, V numaralı cetvel yardımı ile hafta günü rakamının 2 yani cumartesi olduğu görülür.

Şu halde 19 cemaziyelevvel 996 hicri tarihi, 9 nisan 1588 cumartesidir.

Türkiyede Resmî Takvimin Islahı için kabul edilen kanunlardan:

8 Şubat 1332 tarihli kanun:

Madde 1 — Tarihi hicrii kamerî kemakân istimâl edilmek şartıyla, Devleti Osmaniye, muamelâtında, mebdei takvim müstesna olmak üzere, takvimi garbiyi kabul etmiştir.

Binaenaleyh 1332 senesi Şubatının 16 ıncı günü, 1333 senesi Martının birinci günü itibar edilecektir.

698 sayılı ve 26 Aralık 1331 tarihli kanun:

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti dahilinde resmî devlet takviminde tarih mebdei olarak beynelmilel takvim mebdei kabul edilmiştir.

Madde 2 — 1341 senesi kânunevvelinin (aralık) 31 inci gününü takip eden gün, 1926 senesi kânunısanisinin (ocak) birinci günüdür.

Madde 3 — Hicrii kamerî takvimi, ötedenberi olduğu üzere ahvali mahsusada kullanılır.

Hicrii kamerî ayların mebdeini rasathane resmen tesbit eder.

Haydar Yücebaşı'la Birlikte Gezi Dolayısıyla

Fazlı GÜLEÇ
Bursa Valisi

Türk halkı temiz idareciyi sever, iyi niyetle yapılan zorlamayı bile hoş görmesini bilir.

Mesleğime yeni başladığım yıllarda idi, bulunduğum ilçede yedi Bucak Müdürü idik. İki üç arkadaşımız yüksek okuldan çıkmıştı. Bunların sınıfça ilerisinde bulunmak, nasılsa bu değersiz yazıcıya nasip olmuştu. Bu yüzden bir çok sanık arkadaşlarımın soruşturmasına görevlendirilerek bucaklara gidiyordum, gördüğüm durum hep birbirine benziyordu. Nüfuzlu bir ağa, köylüyü arkasına takmış, yol yaptıran, mektep onaran, su getiren müdürlerden angarya şikâyeti yaptırıyordu. Bu temiz yürekli arkadaşlarımı hep kurtarıyordum. Fakat gönlümde bir üzüntü doğup büyüyordu:

«Halk, kendisine iyilik edenleri bilmez, ağaların elinde oyuncaktır. Halka hizmet etmek için ağaya bir pay ayırmak gerektir. Hem bu pay tamamen karşılıksız olmalıdır. Bu durumda da ağa halkla Hükümet arasında bir bağ olarak yaşayacak ve halk ona esir olacak, Hükümet de onu okşamak ve eziyetlerini hoş görmek zorunda kalacaktır.»

Kaymakam olduğum zaman da bu sanım hep kuvvet lendi. Okuyucularımın kafalarını şişirmemek için burada sayıp dökmekten vaz geçtiğim bir çok mücadeleler bende hep bu düşünceyi haklı çıkardı.

Halka hizmeti sadece yurt ödevi olarak yapmak ve karşılık şükran duygusu aramamak, hattâ aksine olarak, ağızı söz yapanların öncülüğüyle, bazı yersiz şikâyetlere hazırlanmak gerekti.

Tetkikler:

Bergama, bucaklarında müdürlük yaptığım ilk ilçeydi. Bu ilçenin en şöhretli kaymakamı rahmetli Kemal Bey'in ölmez eserleri vardı. Fakat sonunda bir kaç ağa birleşti. Bu zati saf yürekli bir efeye bağlatıp 31 Marttan sonra İstanbul'da kurulan sıkıyönetim mahkemesine yollamışlardı. Adalet işlemiden durmadı, keyfe kurban olan sanık beraat etti. Hattâ mutasarrıf oldu.- O zaman vali ile kaymakam arasında bir derece idi. - Fakat bunca hizmetlerinin iyi sonuçlarından faydalanan halkın bu zulme sükût etmesi, olmuş bitmiş bir işti.

Yine o ilçede Cavit Bey adında bir kaymakam jurnal edilip sürdürülmüştü. Onun da eserleri ve adı yaşıyordu.

Kütahya'da mutasarrıflık yapan Giritli rahmetli Fuat Paşa orada neler yapmıyordu. Meşrutiyet ilânında bu temiz yürekli, temiz alınlı, okuması yazması yok fakat gayretli adam, hakaretle kovulmuştu.

Mülkiye Müfettişi oluncaya kadar önümden hep bu misaller geçti. Hep yaldıza ve üst boyaya aldanmıştım. Bu olaylar içinde, tabii tecrübe kıtlığından, kabuğun altına, halkın yüreğine giremiyordum. Mülkiye Müfettişliği bende yaşayan bu yanlış inanın sökülüp atılması ve yerine doğru düşüncenin, halka güvenmenin geçmesi için hep olayları hazırlamıştı:

Bergama kaymakamlığından Mülkiye Müfettişi oldumdu. Ayrıldığımdan iki ay sonra, ailemi almağa gitmiştim. Bir gün birdenbire bir haber yayıldı: «Eski Kaymakam Kemal bey geliyor».

Rahmetliyi, ben Adalar Kaymakamı iken, Kadıköy Belediye Müdürlüğünde bulmuş ve bir kaç defa görüşmüştüm. Fakat o tanışmadan çok, sel halinde yollara dökülen halka katılma gereğiyle, Kemal Beyin geldiği Soma yolu üstünde eski bucağım olan Kınığa kadar gitmiştim.

Kemal Bey, arabadan indi. Ayrılışın çok aksine, kendisini saran, ellerini öpen, boynuna sarılanların karşılıksız, yürekteki sevgi tezahürleriyle gözlerim yaşarırken, vak-

Bir Geziden İlhamlar

tiyle bu zatı bağlayıp mahkemeye gönderen Tuzcu Mustafa Efe'nin sesi yükseldi :

«Hoşgeldin Bey, arkama bin, seni bir kaç adım taşıyayım, bana hakkını helâl et.»

Kemal bey alçak gönüllülükle cevap verdi:

«Aman Efe, nasıl olur, benim sende ne hakkım olabilir?... Sen benim babam yerinde adamsın.»

Efe ısrar ediyordu :

«Kıbarlık ediyorsun Bey, bir cahillik ettikti ya, onu diyorum. Ben seni gökte ararken yerde buldum. İstanbul'a kadar varıp helâllik dileyecektim. Artık ömrümün sonu geldi. İki kolum iki yana uzanacak. Beni kırma, bin arkama seni taşıyabilirim, tek beni affettiğine gönlüm kansın.»

Karar verdik: Kemal Bejy" elini Efenin omzuna atıp bir kaç adım gidecek ve bu yürüyüş arkaya binme sayılıp haklar helâl olacak. Karar yürütüldü. Biz de bu yiğitliği alkışladık.

Bergamalı hemşehrilerim gönlümde beraat kazanmıştı. Bergama'ya sevgim ve bağım artmıştı. Baştanbaşa birer Prens asaletinden üstün asillik gösteren özlü Bergamahılar canevimin içine girmişlerdi. O yerden onları ölüm bile ayıramıyacaktır.

Birkaç ay sonra, görevli olarak Kütahya'ya gittim. Şehre geç girmiştim. Alışkanlığıma uyarak erken kalkmış öteyi beriyi gezmeye başlamıştım. Tuttuğum genişçe yol beni hükümet dairesine götürdü, işim de orada olacaktı. Bu dairenin rahmetli Fuat Paşa tarafından yaptırıldığını biliyordum. Ona yapılan haksızlıktan, sadece ızdırıp değil, üçüncü dedem Simavlı olması itibariyle kendimi Kütahya'nın evlâdından saydığım için, biraz da utanma duyuyordum.

Hükümet dairesinin üst koridoruna çıkınca normal bü-

Tetkikler:

yüklükte bir eski zaman paşası fotoğrafı gördüm. Saltanat devrinin sökülüp atılmamış bu eseri karşısında, bütün tenkit damarlarım kabardı. Valiyi görünce teessüflerimi beyana karar vermiştim. Yanıma yaklaşıncı, ölümünden sonra tarziye ve şükran eseri olarak Kütahyalılar tarafından konulmuş Fuat Paşa'nın resmi olduğunu anladım ve ölümünden sonra olsa bile sevindim. Gönlüm Kütahyalıları da affetti. Ağzımdan:

«Kadrini senki musallada bilip ey Bakî «Durup el bağılıyalar karşına yaran saf saf»
beyti kendi kendine dökülürken gözlerim milletimin civanmertliğinden sevinç yaşları döküyordu.

Son günlerde Bursa'ya onur veren, meslekimin tecrübeli ve pak alınlı ihtiyarlarından Daniştay emeklisi Haydar Yücebaş'la sohbet tadını tadıyordum. İhtiyar idarecilerle konuşmak benim için bir zevktir. Fakat Haydar Yücebaş ile Haydar Vaner, bu iki küçük ad adaşı, bunların en üstünleridir.

Haydar Yücebaş'ın alçak gönüllü durumu, güçlüksüz candan sözleriyle sıkıcı olmıyan arkadaşlığı ne kadar hoşuma gidiyordu. İşim olmasa da onu günlerce dinlesem, diye gönlümden bir arzu belirliyordu.

Bu yüksek yaradılışlı ihtiyar benim doğduğum 1891 yılında Bursa'nın M. Kemalpaşa Kaymakamlığına atanmış ve beş yıl bu görevi şerefle yapmıştır. O ilçeyi her ziyaretimde onun için öyle şeyler dinlerdim ki, ona olan sevgim her defasında bilenir ve onun nurani temiz simasını özlerim.

M. Kemalpaşalılar onu, insanlık üstünde bir masal varlığı gibi kutsal bir zat sayarlar. Çünkü bozuk asayiş

Bir Geziden İlhamlar

yoluna koymuş, mektep, köprü yapmış, bataklık kurutmuştur. Bu son Bursa gezisinde iken, bir gün. Defterdarla bir iş için M. Kemalpaşa ve Karacabey'e gidecektik. Biz karar verince Haydar Yücebaş kapıdan göründü. Benden Karacabey harasındaki akrabasını, oraya ertesi gün gideceğinden haberdar etmemi istiyordu. Bu isteği nasıl bir üzüntü ile yapıyor ve acaba zahmet olur mu diye tekrar tekrar soruyordu.

Aziz ihtiyara kabul eder ve bize arkadaş olma onurunu başılsarsa haraya ve Kemalpaşa'ya beraber gitmeyi teklif ettim. «Zahmet olmaz mı?...» diye üzülerek, ısrarımla kabul etti. Halbuki ben o kadar sevindim ki, hareket saatini iple çektim. Kemalpaşa'ya gidince onun adını işitip tanımayan gençlere kendisini tanıttım.

Kendisini tanıttıkça yüzlerinde beliren sevinç çizgilerini hazla seyrediyordum. Hepsinden kim oldukları soruluyor, babaların anaların ölümüne teessür beyan edilerek şefkatli yüreğin aynası olan gözlerde yaşlar belirliyordu.

En sonunda, haber ihtiyarlar arasına yayılınca, Belediyede bir kabul resmi başladı. Hepsi kendini takdim ederken birer olayla tanıtmağa çalışıyorlardı. Bu tatlı manzara, hem gözleri güldürüyor, hem yaşartıyordu. İhtiyarlardan biri kutsal bir ziyaret huşuu içinde Yücebaşın elini öperken, ihtiyar idareci sordu:

«Beni tanıdın mı?»

Cevap aldı :

«Nasıl tanımam, köprüyü yaparken cahillik edip bir az gevşek çalışıyordum, bana bir baston vurdun, yüreğimden acısı çıkmadı amma hayırlı işte beni teşvik ettiğin için her namazda sana dua ederim.»

Bu sözler karşısında, nankörlük bilmez, nimet tanır,

Tetkikler:

özlü milletim gözümde büyümüştü. Onun bir ferdi olmak, en geniş diyarların imparatoru olmaktan yeydi. Kıvancımın kabıma sığamıyordum.

Otuz iki yıllık emeklerim, bu yiğitlik karşısında nazarımda küçülmüştü. Artık bu Millet için varlığını fedaya bir daha karar veriyordum. Bu büyük Milletin uğrunda harcamak için maddi hiç bir zevki olmamak kaydıyla asırlarca ömür istiyordum. İçinde bulunduğum duygulu durumu sözle canlandırmak isterken, dilim durmuş, baştan ayağa ürperme ve hıçkırık kesilmiştim. En sonunda EBEDÎ ŞEF ATATÜRK'ün kulağında çınlayan şu sözleri ağzımdan dökülerek duygularımı açığa vurmağa yaradı :

«Ne Mutlu Türküm diyene!»

KAMULAŞTIRMADA İCRA

Yazan:

Muzaffer KUŞAKCIOĞLU

Mülkiye Müfettişi

1295 tarihli (Menafii umumiye için istimplâk kararnamesi) nin (kavaidi istimplâkiye) si tamamen yerine getirildikten sonra, kamulaştırılan gayrı menkûlün tapu kaydi, lehine karar verilen daire adına tashih ve tescil olunur.

Bu tescilin, mülk sahibinin takdir olunan kıymete rızası halinde, tapuda ferağ vermesi suretiyle umumi ahkâm ve usule göre yapılacağı şüphesizdir.

Mülk sahibi, mukadder bedele razı olmazsa, gerek tapu sicilline kaydedilmesi, gerek gayrı menkûlün yeni sahibinin fiilî tasarrufuna terk ve teslim edilmesi muamelelerinin şimdîye kadar muhtelif şekil ve safhalarda halledilmeğe çalışıldığını, tatbıkatta gördüğüm hâdiselerden anladım.

Burada tescil ve teslim işlemleri hususundaki düşüncelerimi yazacağım.

A) 1295 tarihli kararnameye eklenen 1298 tarihli fıkrai mahsusada (... Mülk sahibi tayin olunan kıymete razı olmazsa, kıymeti muhammene ihtivatan yüzde yirmi fazlası ile bankaya veya kanunen tayin olunan mahale teslim olunduktan ve olbapta alman makbuz senedi hükümeti icraiyeeye ita kılındıktan sonra alınması lâzım gelen mülk canibi hükümetten müşteri olan tarafa teslim edilir...) denilmektedir.

Burada (hükümeti icraiye) den maksadım, Danıştayın 1334 tarih ve 563 sayılı kararında, o mahal hükümeti mülkiyesi olmayıp mahallî mahkemesi icra dairesi olduğu ve (... bankaya tevdi olunan bedeli istimplâkin makbuz ilmühaberi

Tetkikler:

dairei icraiyye ibraz olunması üzerine muamelei teslimiye icra edilmekte olduğunun ve istimlâk muamelesi iktisabı katiyet etlikten sonra dairei icraiyyeden vuku bulacak iş'ar üzerine tapu senedi itası lâzımlaştırıldığı...) teshil: olunmuştur. Yani, yüzde yirmi fazlasıyla bankaya yatırılan bedele ait makbuz icra dairesine verilecek, bu daire, icra mevzuatına göre muamelesini ikmal ederek tapu daire "ne yazacağı bir müzekkere ile o gayri menkûlün yeni sahibi namına kaydını yaptıracak ve aynı zamanda mülkün birinci sahibinden ikinci sahibine alınıp verilmesini de icraen sağlayacaktı.

Buna nazaran yer sahibi, ancak bedele itiraz edip bu hususta mahkemeye dâva açabileceğine göre, istimlâk kararı verilmekle, o yer, sahibi mahkemeye müracaat etse bile icra dairesi, mahkeme kararını beklemeden, mülkü ikinci sahibi namına tescil ve teslim ettirebilecektir.

Buna mukabil, icra ve iflâs Kanunu, icra dairelerinin, menkul teslimi, gayri menkûl tescili, irtifak hakları ve bir şeyin teslimi gibi, bir mahkeme hükmüne raptedilmiş hakların hangi şekil ve surette yapılabileceğini göstermekte olup, istimlâk gibi idari kararlar üzerine icra dairelerinin, icrai bir muameleye girişebileceklerine dair bir kayıt ve bükümü ihtiva , etmektedir.

Bundan başka, Kanunu Medeni'nin 624 üücü maddesinde (işgal, istimlâk, miras, cebrî icra tarikiyle veya mahkeme ilâmiyle bir gayri menkûlü iktisap eden kimse, tescilden evvel dahi ona malik olur.) ; (542 inci maddesinde (... ihraz ve işgal, intikal, istimlâk, cebrî icra ve mahkeme ilâmiyle bir gayri menkûlün mülkiyetini iktisap eden kimse, doğrudan doğruya tescil muamelesini yaptırabilir...) ve 922 inci maddesinde (tescil, mevzuunun taalluk ettiği gayri menkûl malikinin tahriri bir beyanına müsteniden icra olunur, iktisap.

Kamulaştırmada İcra

eden kimse kanuna, kaziyeyi muhkemeye, yahut buna muadil bir vesikaya istinat etmekte ise, bu beyana hacet yoktur.) denilmektedir. Bu hükümlere göre, kamulaştırılmak suretiyle iktisap edilen hak, tapuya tescil edilmeden de tanınmış ve hak sahibi tekemmül eden kamulaştırma kararıyla tapuya tescil salâhiyetini kazanmış ve kesinleşmiş karar da elinde kesin hükme muadil bir vesika olup bu vesika üzerine tapu idaresi, ayrıca tahrirî bir beyana hacet olmadan tescili yapmakla ödevli tutulmuştur.

Netekim, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 15/12/ 1839 tarihinde teşkilâtına yaptığı bir tamim ile aynı mevzuu ele alarak sonuncunda (... bu kabil tescillerin, istimlâk kararının tasdikli bir örneğı ile bu kararın katiyet kesbettiğini ifade eden vilâyet makamı müzekkeresi ve mukadder bedelin yüzde yirmi fazlasiyle bankaya teslimini natık makbuz asıl veya tasdikli suretlerinin sicil muhafızlığına tevdi suretiyle icrası...) lâzım geleceğini tebliğ etmiştir.

şu halde, Danıştayın 1334 tarihli kararında gösterildiğı gibi tapu senedinin (dairei ieraiveden vukubulacak iş'ar üzerine) verilmesine lüzum kalmamış ve halen fiiliyatta kamulaştırma kararının, mülki makamdan Tapuya tebliğı yeter görölmüştür.

Bı suretle tapuya tescil ve tapu senedi verilmesi için artık icra dairesinin işarına lüzum kalmaksızın o gayrı menkulün, rızası lâhik olmayan birinci sahibinden alınıp lehine karar verilen ikinci sahibine teslimi işi kalır.

Kanunu Medenî'nin 633 üncü maddesinin son fıkrası (... fakat tescil merasimi ikmal edilmedikçe temlikî tasarrufatta bulunamaz.) hükmündeki mâni, yani tapuya tescil edilmemek hali zail olduğına göre, lehine karar verilen dairenin (temlikî tasarrufatta) da bulunması mümkün kılınmış oluyor.

Tetkikler:

Malım ve hakkını kullanma, o mülkün zilyetliğine de şamil olduğundan, gayrı menkûlün ikinci sahibine tesliminden başka bir muamele kalmamıştır.

Yukarıda bahse mevzu fıkrai mahsusayı yorumlar mahiyette olan Danıştay'ın 1334 tarihli kararı, gerek İcra ve İflâs Kanununun, gerek Medeni Kanunun sarîh geçerlikleri karşısında tamamen ortadan kalkmış ve yalnız vilâyet makamından yazılacak bir müzekkereye bağlanacak kamulaştırma karar suretinin tapuya tevdi ile tapu kütüğündeki kayıt yapılmakta bulunmuş olduğuna ve Kanunu Medeninin 633. maddesinin son fıkrasına istinaden de, malik her türlü malını ve hakkını kullanmada serbest olduğuna göre, bu formaliteler ikmal edildiği halde yine kamulaştırılan gayrı menkulünü tahliye ve teslimden kaçman birinci sahibin, idarit otorite tarafından (mahallî hükümeti icraiye), zabıta marifetiyle ve kendisine verilecek idari bir mehilden sonra, ikinci sahibi lehine tahliye ve teslime icbar edilmesi tabî ve zarurî olur. ,

5/3/1945

İdari zabitanın

CEBRÎ KUVVET KULLANMA YETKİSİ

Yazan:

Şevket OZANALP

Polis Enstitüsü Müdürü

Bu yazımızın konusunu, idare hukukunun âmme hizmetleri bahsinde yer alan idari zabitanın cebrî kuvvet kullanma yetkisi teşkil etmektedir. Bu yetki hakkında, kanun, tüzük, talimatname gibi yazılı hukuk kaynaklarımızda ve idare hukuku eserlerinde toplu, tam ve açık şekilde bilgiler yoktur. Ancak, bu hususta zabıtayı ilgilendiren bazı kanun, tüzük ve talimatnamelerde dağınık surette bir takım hükümlere rastlanmaktadır. Okuyucularımıza bir hizmet olur ümidiyle, henüz gereği gibi işlenmemiş olan ve mahiyeti itibariyle de önemli bulunan bu konuyu seçerek, mümkün olduğu kadar kısa ve toplu bir şekilde incelemeyi uygun bulduk. Başlangıçtan sonra iki bölüm teşkil edecek olan yazımızın birinci bölümünde, idari zabitanın yetkilerinden olan cebrî kuvvet kullanılmasına ait umumi esasları ; ikinci bölümünde de bu kuvvetin kullanılma şekillerini tetkik edeceğiz.

İdari zabitanın cebrî kuvvet kullanma yetkisi adlî zabitanın yetkisine nazaran daha geniş ve nazik bir mesele teşkil eder. İdari zabitanın bu yetkisine ait hükümler, adlî zabıta için kısmen Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile İcra ve İflâs Kanununda bahsedilen hükümlerden ayırdırlar. Bu bakımdan esas itibariyle idare hukuku alanına girmiyen bu kanunlardaki hükümler üzerinde durmayacağız. Şu kadar ki, Borçlar Kanuniyle Türk Kanununda meşru müdafaa ve zaruret hallerinde herkese tanınmış olan cebrî kuvvet kullanma yetkisine müteallik hükümler, bir takım ilâvelerle zabıtaya ait bazı özel kanun ve tüzük maddelerinde de yer al-

Tetkikler:

mışlar ve fakat bu kanun ve tüzüklerde, idari ve adli zabıta bakımlarından ayırt edilmemişlerdir. Kanaatimizce bu keyfiyet, idari ve adli zabitanın cebri kuvvet istimali yetkisinin dayandığı meşru müdafaa, zaruret hali gibi temellerde birlik ve bazı şekillerde benzerlik olmasından ileri gelmektedir. Bu sebeplerle mezkûr maddeleri oldukları gibi alacağız ve fakat idari zabitanın cebri kuvvet kullanma yetkisine ait umumi esasları ve bu yetkinin uygulanma şekillerini mümkün olduğu kadar ayırarak incelemeğe çalışacağız.

Esas konumuzun gereği gibi anlaşılabilmesini kolaylaştırmak maksadiyle, zabıta hakkında ve bilhassa, bunun geniş bir kısmını teşkil eden ve burada önemli bir yetkisi incelenecek olan idari zabıta üzerinde bir az bilgi vermek faydalı olacaktır.

Zabıta hizmeti; milletin umumi ve müşterek ihtiyaçlarını, menfaatlerini sağlamak için idare tarafından arasız, ücretsiz ve düzenli bir şekilde görülen hizmetler demek olan âmme hizmetlerinin en esaslılarından biridir. Zabitanın bir çok ayrılmaları vardır. Fakat bunlardan en çok kullanılanı, zabıtaı, idari ve adli zabıta diye başlıca ikiye ayırandır.

İdari zabıta; memleket içinde gerek nizamlar koyarak, emirler vererek içtimai nizamı bozulmaktan korumak, gerek doğrudan doğruya cebri kuvvet kullanarak itaatsizliği gidermek suretiyle umumi nizamı sağlamak ve bozulduğunda yeniden kurmak maksatlarını güden zabıtabır.

İdari zabıta da; umumi zabıta, belediye zabıtası, köy ve kır zabıtası diye üçe ayrılmıştır.

Umumi zabıta; Cumhuriyet ölkemiz üzerinde umumi nizamı koruyan ve sağlıyırı zabıtabır. Zabitanın asıl idari, siyasi faaliyetleri bu bölümde yer alırlar. Bu bölüm, idari zabitanın en geniş ve önemli bölümüdür.

Belediye zabıtası; Belediye sınırları içinde âmmenin intizamı, istirahatı, sağlığı işlerinde belediyeye ait kanun ve

Cebrî Kuvvet Kullanma

nizamlarla belediyelere bırakılan zabıta görevlerinin yapılmasını temin eden zabıtabdır.

Köy ve kır zabıtası ise; köy ve kırlarda emniyet ve asayiş sağılayan zabıtabdır.

İdari zabıta, esas itibariyle suçların işlenmesinden evvel onlara mâni olmak, onları önlemek göreviyle ödevli bulunduğundan, buna «mâni zabıta» da denir. Bu zabıtanın görevi sürekli ve adlî zabıtaya nazaran daha aktiftir. Sucun vukuuna bağı değildir. Faaliyette bulunurken kazai bir merciin emir ve kararına iltiyacı yoktur. Re'sen hareket eder.

Adlî zabıta; cemiyetin umumi nizamını bozan suçların vukularından sonra harekete geçerek suçluları arayıp bulmak, yakalamak, suç delillerini toplamak, bunları adliyeye vermek ve mahkemece hükmolunan mahkûmiyetten doğan tenkili sağılamak amaçlarını güden zabıtabdır.

Bazan şakavet ve kaçakçılık gibi umumi emniyet ve asayiş dokunan suçların suçlularını kovuşturmak ve yakalamak için yapılan hareketler; idari mahiyet arzettiklerinden bunlar ekseriya, esas, itibariyle adlî zabıta işiyle görevli olmıyan idari zabıta organları tarafından icra edilirler. Bu gibi kovuşturma ve yakalama hareketlerine başlamak için suçlu hakkında dâva açılması, ihzar, tevkif ve yakalama müzekkeresi verilmesi beklenilmiyerek hemen faaliyete geçilir.

Adlî zabıta da görevlerini yaparken icabında cebrî kuvvet kullanmağı yetkilidir.

I

CEBRÎ KUVVETİN MAHİYETİ VE KULLANILMASINDAKİ UMUMİ ESASLAR

Hukuki anlamıyla hürriyet başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmek hususundaki serbestidir. Dünyanın hiç bir yerinde, ferde, dilediğı gibi hareket etmek serbestisini veren mutlak, sınırsız bir hürriyet tanınmamıştır. Bu an-

Tetkikler:

lamda hürriyet, anarşiye varacağından, cemiyet hayatıyla uzlaşamaz. Bu sebeple anayasaların kamu hakları, umumi hürriyetler diye vasıflandırdıkları hürriyetler, her memlekette Devlet tarafından, zabıtayı ilgilendiren kanunlarla kısılmışlardır. Bu kısıntıları teşkil eden hükümlerin uygulanması, diğer hukuk kaideleri gibi haricî icbarlarla, yâni müeyyide ile teyit olunmuştur. Bu hükümlere karşı fertler tarafından vukubulan itaatsizlik eylemi bir suç mahiyetini aldığı takdirde, bundan dolayı umumiyetle adli zabitanın işe elkoyması üzerine yargıç tarafından suçlu hakkında ceza ve icabında cebrî kuvvet uygulanmasma karar verilir. Bu halde cebrî kuvvet, kanun hükmünün zorla icra ve infazı için kullanılır. Bunda mutlaka evvelden verilmiş resmî bir emir veya karara ihtiyaç vardır.

İdari zabitanın; memleketin umumî nizamının, halkın ırz, can, mal, mesken dokunulmazlığının, sağlık ve istirahatinin sağlanması ve bunun için gerekli tedbirlerin alınması, kanını ve nizamlarla hükümet emirlerine, umumi nizama aykırı olan ve suç teşkil eden eylemlerin önlenmesi gibi kanuni görevlerini yapabilmesi için, bu zabıta organlarına, yine kanunlarla bir takım yetkiler tanınmış ve bunlar tüzük, talimatname ve tamim gibi idari tasarruflarla kısmen düzenlenmişlerdir. Bu yetkiler de, bahsettiğimiz görevlerin yapılmasını sağlamak için, bu zabıta organlarına, yine kanunlarla bir takım yetkiler tanınmış ve bunlar tüzük, talimatname ve tamim gibi idari tasarruflarla kısmen düzenlenmişlerdir. Bu yetkiler de, bahsettiğimiz görevlerin yapılmasını sağlamak için kabul edilmiş müeyyidelerdir.

İdari zabitanın yetkileri derece derece olup, tenbih, ihtar, emir ve nehiy, ve en nihayet cebrî kuvvet kullanma şekillerinde görülür. Bunlardan en şiddetlisi cebrî kuvvet kullanma yetkisidir. Bu yetki, adli zabitanın cebrî kuvvet kullanma yetkisine nazaran daha önemli ve çeşitlidir. Kullanıldığı zaman fertlere tanınmış olan hürriyetleri ağır bir şekilde kısararak onları itaate zorlar. Bu halde cebrî kuvvet, umumini bir hukuk normuna, kanuna dayanılarak doğrudan doğ-

Gebrî Kuvvet Kullanma

ruya kullanılır Fakat evvelden verilmiş bir emir veya kararın bulunmasına lüzum yoktur. Şu izahatımıza göre; cebrî kuvvet, biri kanun hükmünün infazı için, diğeri doğrudan doğruya olmak üzere iki muhtelif tarzda uygulanmaktadır. Biz bunlardan İkincisi üzerinde duracağız.

Cebrî kuvvet; ferdin veya fertlerin zabıta görevleri yapan memurlara karşı itaatsizlik göstermeleri halinde, bu memurların itaati sağlamak için bazı maddi kuvvet vasıtalarıyla zor kullanmaları demektir.

Cebrî kuvvet kullanılması keyfiyetini, cezai zecir ve tenkil ile karıştırmamalıdır. Zira, cezai zecir ve tenkil, kanunun sarıh olan hükümlerine açıkça itaatsizlik halinde, adlî zabitanın işe el koyması üzerine yargıcın ceza tayin etmesi suretiyle vaki olur. Cebrî kuvvetten ise, itaatsizlik başladığı zaman faydalanılır; bunda henüz bir cezaya hükmedilmiş değildir; yargıcın bir müdahalesi yoktur. Cebrî kuvvet kullanmak için esasen böyle ıbir müdahaleye de ihtiyaç mevcut değildir. Cebrî kuvvet kullanma yetkisini haiz olan idari zabıta organı, bunu kullanırken inisiyatifle hareket eder. Bir olayda itaatsizlik vukuunda cebrî kuvvet uygulanması gerekip gerekmediğini ve uygulanması halinde bunun nevi ve derecesinin ne olmak lâzım geldiğini, durumun, hâl ve şartların icabına göre kendi takdir eder.

Cebrî kuvvet, hukukî ve teknik anlamda bir ceza değildir. Bu itibarla, ceza gibi, suç işlenmekle mutlaka uygulanmak lâzım gelmez. Çok defa, zabitanın elinde icabında müracat edilebilecek bir tedbir olan cebrî kuvvet kullanma yetksinin bulunması, ihtiyaca kâfi gelebilir. İtaatsizlik, cebrî kuvvet uygulanmadan kendiliğinden sona ermişse, bu vaziyette artık cebrî kuvvet kullanılamaz. Fakat itaatsizlik devam ederse, onu kırınmaya, yok edinceye kadar cebrî kuvvetin uygulanmasına devam olunur. İtaatsizliğin yeniden baş göstermesi halinde, cebrî kuvvet tekrar kullanılır.

Bahsetmekte olduğumuz cebrî kuvveti ve bunun kullanılma şartlarını bazı kanunlarımızda geçen mücbir sebep-

Tetkikler:

lerle (Force majeure - mücbir kuvvet) ve bunların kullanılma şartlarıyla karıştırmamak lâzımdır. İmkânsızlık, zaruret gibi esaslara dayanmaları dolayısıyla aralarında temel bakımından benzerlik görülmekte ise de. aşağıda bildireceğimiz noktalarda önemli farklar vardır.

Mücbir sebep: ekseriya sözleşmeler dolayısıyla bahis mevzuu olan ve tabiatın kuvvetinden, üçüncü şahsın veya âmme otoritesinin muamele veya kararından doğan; evvelden görülmesi, bilinmesi ve önlenmesi kabil olmıyan, başka türlü savulması imkânı 'bulunmayan ve mutlak bir imkânsızlık yaratan bir olaydır ki, hukuki anlamında borçluyu borcundan, zarar failini alacaklıya ve üçüncü şahsa karşı sorumluluktan kurtarır.

Umumiyetle mücbir sebep olarak kabul edilen olaylar; karın çokluğu, donma, nehirlerin taşması, ağır veya bulaşıcı hastalık, yangın, âmme otoritesinin emir ve yasaklarıyla doğan mümanaatler gibi hâdiselerdir. Cebrî kuvvet kullanılması, olaydan, hâdiseden ziyade, bir eylemi ifade eder.

Mücbir sebep, yukarıdaki tarifte yer alan şartlar içinde herkes tarafından ileri sürülebilir. İdari zabitanın bir yetkisi olan cebrî kuvvet ise, yalnız bu zabitanın memurları tarafından kullanılabilir.

Mücbir sebepler, hususi hukuk alanında daha ziyade bağıt ve sözleşmelerde, âmme hukuku ve bu meyanda idare hukuku alanında da âmme hizmetlerinin icra tarzlarını ilgilendiren idari sözleşmelerde yer alır. Burada izah etmekte olduğumuz cebrî kuvvet ise, idare hukukunun âmme hizmetleri bahsinin idari zabıta hizmeti bölümüne girer.

Cebrî kuvvet kullanmaktan maksat; bir şahsı öldürmek, yaralamak veya bir şalışın hastalanmasına, sakatlanmasına sebebiyet vermek değil, zabıta görevinin yapılmasında karşılaşılan ve mukavemet veya taarruz şeklinde fertler tarafından, tekbaşma veyahut toplu olarak vaki olan itaatsizliği kırıp savmak suretiyle itaati, görevin yapılmasını sağlamaktır.

Cebrî Kuvvet Kullanma

Cebrî kuvvet kullanılması, hakiki bir içtimai ihtiyacı karşılar.

Bir memlekette umum nizamı korumak, sağlamak ve bozulması halinde yeniden kurmak, hiç şüphe yok ki en mübrem bir ihtiyaçtır. Bu itibarla, bu yetkinin kötü kullanılmaması, bundan, yerinde ve lüzumu nisbetinde faydalanılması gerektir. Zabıta organları tarafından, umumi nizama aykırı durumların izalesi için cebrî kuvvet kullanılırken, fertlerin hak ve menfaatlerine en az dokunacak vasıtaların seçilmesi ve bu kuvvetin mümkün mertebe ferdi koruyucu bir şekilde kullanılması uygun olur. İdari zabitanın kanuni ve nizami bir yetkisi olan cebrî kuvvetin ileride göreceğimiz muhtelif çeşitleri, yerinde kullanılmış ise, suç teşkil eden keyfi eylem ve görevi kötü kullanma sayılmaz.

Cebrî kuvvet kullanılmasına, kanun ve tüzüklerin açıkça bildirdikleri önemli ve belli olaylarda, olağanüstü ve müstesna hallerde, muayyen bir ceza yokluğunda zaruret hasıl olduğu zaman, en son bir tedbir ve çare olarak başvurulur.

Cebrî kuvvet kullanma yetkisi; modern devlette, yerli ve yabancı fertler gibi idare organlarının da işlem ve kararlarında evvelden konulmuş umumi, objektif kaideleri ihtiva eden kanuna riayeti, kanunun her şeyin üstünde olması diye hülâsa edebileceğimiz bir âmme hukuku prensibi olan kanunun hâkimiyeti prensibine aykırı değildir. Bu kaide, idare hukukunun idari zabıta alanında da uygulanır. Ancak, uygulanmasında diğer alanlardakine nazaran hususiyet, derece farkı vardır. İdari zabitanın, âmmenin nizamını bozacak tehlikeleri evvelden gereği gibi önleyebilmesi için, kanunun bu tehlikeleri birer birer saymaması, bunların giderilmesi yollarını teferruatıyla göstermemesi, geniş ve kullanılması kolayca mümkün yetki vermesi, işin mahiyetine daha uygun düşer. İdari zabıta âmme menfaati bakımından, umumi nizama aykırı eylemleri önlemek ve itaati sağlamak görevlerini yapmak için, yukarıda bahsettiğimiz gibi, yine

Tetkikler:

umumi bir hukuk normuna kanuna dayanarak. lüzum ve zaruret olduğu zaman, bir müeyyide şeklinde cebrî kuvvet kullanır.

İdari zabıta alanında cebrî kuvvet, asıl ve yardımcı idari zabıta memurları tarafından istimal olunur. Bunlar da; esas itibariyle Devletin umumi zabıta kuvvetini teşkil eden polis ve jandarma ile, bu kuvvete yardımcı olan muhtelif çeşit bekçilerden, orman ve gümrük muhafaza memurlarından ve sair bazı memurlarla askerden ibarettir. Asker her ne kadar Devletin cebrî kuvvetini temsil ederse de, bunun, idari zabıta alanında bu kuvveti kullanması, kendiliğinden vaki olamaz. Ancak umumi zabıta kuvvetlerinin kâfi gelmediği hallerde, yetkili mülki makamın isteği üzerine olur ⁽¹⁾.

II

CEBRÎ KUVVET KULLANILMASININ MUHTELİF ŞEKİLLERİ

Cebrî kuvvet kullanacak olan zabıta memurlarının, buna yetkili kimseler olmaları icap eder. Görev halinde bulunmayan veya kanunen görevde sayılmayan zabıta memurlarının, bu sıfatla cebrî kuvvet kullanmamaları lâzımdır.

Tekbaşına yapılanlar müstesna olmak üzere, toplu olarak görülen görevlerde, yazılı veya ağızdan veya işaretle verilmiş bir emir olmadıkça cebrî kuvvet kullanılamaz.

Cebrî kuvvet kullanılması başlıca altı şekilde görülür. Bunlar; silâh, adali kuvvet kullanmak, kelepçe vurmak, hususi gömlek giydirmek, bağlamak ve su kullanmaktan ibarettir. Şimdi bunları sırasıyle inceleyeceğiz.

⁽¹⁾ 2771 sayılı Ordu Dahilî Hizmet Kanununda yer alan ve hususi zabıta mahiyetinde olan askerî idari zabıta bittabi bu kayda bağlı değildir.

Cebrî Kuvvet Kullanma

Silâhla cebrî kuvvet kullanılması:

Silâhı umumi surette şöyle tarif edebiliriz: Silâh; ekseriya bir veya birkaç kişi tarafından kullanılan, uzaktan veya yakından canlı hedefleri mücadele dışı eden veyahut öldüren, cansız hedefleri yok eyleyen veya tahrip eden ve kullananı hasmın tesirinden koruyan vasıtalaradır.

Devletin umumi zabıta kuvvetlerini teşkil eden polis ve jandarma ve bunlara yardımcı olan idari zabıta kuvvetleri tarafından kullanılan başlıca silâhlar; tüfenk, tabanca, süngü, kasatura, kılıç ile icabında olağanüstü hallerde istimal olunabilecek gaz, bomba, top vesairedir. Dipçik kullanmak da silâh kullanmak tâbirine girer.

Bir olayda ne zaman ve hangi çeşit silâhın kullanılacağı, durumun, hal ve şartların icabına göre takdir edilmek gerektir. Uzun namlulu silâhlardan olan tüfenkle, sırasıyle evvelâ dipçik, süngü kullanılır ve en son ateş açılır.

Silâh kullanmak, cebrî kuvvetin en ağır şeklidir. Bu itibarla neticesi de ağır olabilir. Zira, bir şahsın ölümünü, yaralanmasını ve hattâ bazan hayatı boyunca sakat kalmasını intaç edebilir. Zabıta memuruna karşı gösterilen mukavemet veya yapılan taarruz silâh kullanmak suretiyle kırıldığı, yok edildiği halde, silâhın tahrip edici tesiri devam edebilir. Bu bakımlardan cebrî kuvvet kullanılmasında bilhassa silâha müracaat, en son başvurulacak bir tedbir olarak kabul edilmiştir.

Şimdi ayrı, ayrı kanun ve tüzük hükümlerine dayanan muhtelif idari zabıta kuvvetlerinin silâhla cebrî kuvvet kullanma yetkisini inceliyeceğiz.

1 — Polisin silâhla cebrî kuvvet kullanması:

Polisin silâhla cebrî kuvvet kullanmasını teshil ve tanzim eden başlıca esaslar, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 16 inci maddeci ile bu kanuna dayanan Polis Ya-

Tetkikler:

zife ve Salâhiyet Tüzüğü'nün 17 inci; 3 Mart 1328 tarihli Tecemmüat Kanununun 3 üncü ve 1918 sayılı kaçakçılık Kanununun 11 inci maddelerinde yer almaktadırlar.

Hakkında bir hüküm bulunmayan hallerde, her fert için uygulanması kabil umumi bir kanun olan 765 sayılı Türk Ceza Kanununun hükümlerine göre hareket etmek gerekir.

Polis Vazife ve Salâhiyet Tüzüğü'nün 17 inci maddesine göre; silâh istimali, silâh kullanmaktan başka çare bulunmayan hallere münhasır olup bunda mümkün olduğu kadar şahsın öldürülmemesiue ve yaralı olarak yakalanmasına dikkat edilmesi ve kalabalık yerlerde silâh kullanmaktan imkân nisbetinde çekinilmesi lâzımdır.

Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 16 inci maddesine nazaran Polis aşağıdaki hallerde silâh kullanmağa salâhiyetlidir:

A — Nefsini müdafaa etmek;

P, — Başkasının ırz ve canına vukubulan ve başka suretle men'i mümkün olmayan bir taarruz savmak için;

C — Ağır cezayı müstelzim bir suçlan maznun olarak yakalanıp nezaret altında bulunan veya her hangi bir suçla mahkum ve mevkuf olup tutulması veya nakil ve şevki polise emir ve tevdi olunan şahısların kaçmaları veya bu maksatla polise taarruzları halinde, yapılacak ihtarlara itaat edilmemiş ve kaçmağa ve taarruza mâni olmak için başka çare bulunmamış ise;

D — Muhafazasına memur olduğu mevki veya elindeki silahla yahut kendisine verilmiş veya teslim edilmiş olan karakolhane ile şahıslara karşı vukubulacak taarruzu başka suretle def'e imkân olmamışsa;

E — Ağır cezayı müstelzim meşhut, cürüm halinde bulunan suçlarda suçlunun saklı olduğu yer arandığı sırada o yerden şüpheli bir şahsın çıkarak kaçtığı ve «dur!»

Cebrî Kuvvet Kullanma

emrine kulak asmadığı görülerek başka suretle ele geçirilmesine imkân bulunmamışsa;

F — Ağır hapsi müstelzim bir suçtan dolayı maznun veya mahkûm olup da zabıtaca aranmakta olan bir şahsın yakalanmasına teşebbüs edildiği sırada kaçtığı ve «dur» emrine kulak asmadığı görülerek başka türlü ele geçirilmesi kabil olmazsa;

G — Vazife esnasında Polise tecavüze veya karşı koymağa elverişli aletlerin ve silâhların teslimi emredildiği halde emir derhal yerine getirilmiyerek karşı gelinmiş veya teslim edilmiş silâh ve aletlerin zorla tekrar alınmasına kalkışılmışsa;

H — Polisin vazifesini yapmasına yalnız veya toplu olarak fiilî mukavemette bulunulmuş veya taarruzla mümanaat edilmişse;

İ — Devlet nüfuz ve icraatına silahlı olarak karşı gelinmişse.)

3 Mart 1328 tarihli Tecemmüat Kanununun 3 ncü maddesinde cebrî kuvvet kullanacağı yazılı olan zabıta organları arasında polis de bulunmaktadır. Bu maddeye göre:

(Tariki âm üzerinde müsellâh veya gayri müsellâh tecemmü edildiği halde zabıtai adliye sıfatım haiz olan memurini hükümet; Vali... Kaymakam, Nahiye Müdürü, Ankara'da Emniyeti Umumiye Müdürü. Polis Komiseri, Jandarma Kumandam mahalli içtimaa gelir ⁽²⁾).

(²)Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalma ve bir takım formaliteleri ihtiva eden eski bir kanun olan tecemmüat kanunu, esas itibariyle idari bir kanundur. Bu kanun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrasında sayılan hükümet memurlarının, adli zabıta sıfatını haiz oldukları baklandaki hüküm dikkati çekmektedir. Aynı devirde yürürlükte bulunmuş olan Usulü Muhakematı Cezaiye Kanunu. 3 uncu maddesiyle ancak kaymakam, bucak müdürü, polis komiseriyle hidâyet

Tetkikler:

Boru ve trampetle vürudunu ilân eder. Müsellâhan tecemmü edilmişse, derhal dağılmalarını ve çekilip gitmelerini müctemilere emreder. Dağılıp çekilmezlerse, cebir ve şiddet istimal edeceğini ihtar eyler. Bu birinci emir ve ihtar neticesiz kalırsa yine boru veya trampet çaldırarak ikinci bir emir veya ihtar icra eder. Yine dinlenilmiyecek olursa, tecemmüü kuvvei cebriye ile dağıtır.

Gayri müsellâh olarak tecemünü edilmişse, bu halde hükümet memuru birinci boru ve trampetten sonra müctemiine dağılmaları için vesasayı müessire icra eder. Dağılmıyacak olurlarsa birbirini müteakip üç defa emir ve ihtar icra eder. Üçüncü emir ve ihtar üzerine yine dağılmazlarsa kuvvei cebriye istimali ile tecemmüü dağıtır...)

Bu hükümlerdeki cebri kuvvet istimaline, silâh kullanmak da dahil olduğu halde cebri kuvvetin muhtelif çeşitleri girmektedir.

Polis, 1918 sayılı Kaçakçılık Kanununa göre de, silâh kullanmağa yetkilidir. Bu yetki, kanunun 11 inci maddesinde zabıta hakkında mevcut umumi hükme dayanır. Bu hükme göre: kara, deniz ve hava yollarından biriyle Türkiye'ye

müddeiumumilerine, müstantiklere, jandarma subaylarına... bu sıfatı vermişti. Fakat bu hükümler, bugün Ceza Muhakemeleri Usulü, Vilâyet idaresi, Emniyet Teşkilât kanunlarıyla kaldırılmış bulunmaktadır. Bu yeni kanunlara nazaran yukarıda, bahsi geçen hükümet memurları adlı zabıta sıfatını haiz olmayıp idari zabıta âmiridirler. Bunlardan polis komiserleri. polis kadrosundan alınarak adli polis hizmetine verilmiş veya adli zabıtaya yardım için görevlendirilmişse bu sıfatı haiz sayılır. Diğer idari zabıta âmirleri emniyet ve asayişe dokunan suçlarda İdarî sayılan kovuşturma hareketleri müstesna olmak üzere yalnız ihbar, şikâyet veya şahsî dâva arzuhallerini kabul gibi belli bazı adli zabıta işlerini yaparlar.

Cebrî Kuvvet Kullanma

gelecek veya Türkiye'den gidecek şahısların İçişleri, Tekel ve Gümrük Bakanlıklarınca sınır mıntakasında tayin olunan kapı ve yollardan izinsiz olarak memlekete girip çıkmaları yasaktır. Bu yerlerde rastlanacak eşya ve yükler aranır bunun için yapılacak «Dur !» ihtarını dinlemeyen şahıslar hakkında evvelâ havaya silâh atmak suretiyle bu ihtar tekrar edilir. Yine dinlenmezse, muhafaza kıtalarına mensup asker ve silâhla teçhiz edilen muhafaza memurları, silâh kullanmağa mezdurlar. Silâhla teçhiz edilen zabıta ve muhafaza memurlarının memleket içinde rastlayacakları kaçakçılar hakkında da yukarıdaki hükümler uygulanır.

2 — Jandarmanın silâhla cebrî kuvvet kullanması:

Bu işe ait başlıca hükümler şunlardır: 1706 sayılı Jandarma Kanununa dayanan Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün 115 inci maddesinin D fıkrasında, emniyet ve âsaiyişi koruma esnasında veya kanun ve nizamların hükümlerinin icrasını teminde karşılaşıacağı mukavemeti kırmak ve icabında tenkil etmek, jandarmanın mülki görevlerindendir, denilmektedir. Mukavemeti kırmak, tenkil etmek, cebrî kuvvet kullanmakla sağlanır. Cebrî kuvvet kullanılmasında, evvelce temas ettiğimiz gibi, silâh istimali de dahildir.

Bundan başka, silâhla cebrî kuvvet kullanılması için aynı tüzüğün 270 inci maddesinde daha açık bir takım hükümler vardır. Ancak, cebrî kuvvetin mahiyeti ve bunun kullanılmasındaki umumi esaslar kısmında belirttiğimiz gibi, adı geçen tüzüğün 271 inci maddesine nazaran, silâh kullanmaktan maksat adam öldürmek değil, görevin yapılmasında uğranılan mukavemet ve taarruzu kırmak, yok etmektir. Silâh, lüzumu olacak derecede kullanılır ve sırasıyle dipçik, süngü istimal edilir. Ateş etmek en son çâredir. Yukarıda bahsi geçen 270 inci maddeye göre, jandarma, aşağıdaki hallerde silâh kullanmağa salâhiyetlidir:

A — Kanunun bir hükmünü veya salâhiyetli bir merciden

Tetkikler:

verilip infazı vazifelen zaruri olan bir emri icra suretiyle;

B — Gerek kendisinin, gerek başkasının nefesine veya ırzına vukubulan haksız bir taarruzu filhal defî zaruretinin bais olduğu mecburiyetle;

C — Gerek nefsini, gerek başkasını, vukuuna bilerek mahal vermediği ve başka türlü tahaffuz imkânı da olmadığı ağır ve muhakkak bir tehlikeden muhafaza etmek zaruretinin bahis olduğu mecburiyetle;

«A, B, C fıkralarındaki hükümler Türk Ceza Kanununun 49 uncu maddesinden aynen alınmışlardır.»

Ç — Ağır cezayı müstekim bir suçtan dolayı hakkında yakalama, ihzar veya tevkif müzekkeresi verilen ve yakalanarak muhafaza altında bulunan maznun ve mahkûm bir şahıs veya herhangi bir suçtan mahkûm ve mevkuf olup da tutulması veya nakil ve şevki jandarmaya emir ve tevdi olunan eşhas, yakalanma, sevk veya muhafaza esnasında kaçır veya kaçmak için jandarmaya fiilen taarruz edip de yapılacak ihtarlara itaat etmezse ve yakalamayı temin etmek ve kaçmasının veya taarruzunun önüne geçmek için silâh kullanmaktan başka çare bulunmaz ise;

D — Meşhut cürümde suçlunun veya İzalei Şakavet Kanununa göre eşkiva sayılan kimselerin takibinde eşkıyanın veya tevkifhane veya hapishaneden kaçan mevkuf veya mahkûmların saklı bulundukları yerler aranıldığı sırada o yerlerden şüpheli bir şahıs kaçır ve «Dur!» emrine itaat etmez ve başka suretle ele geçirilmesine de imkân bulunmazsa:

E — Ağır hapsi müstelzim bir suçtan maznun veya mahkûm olup da zabıtaca aranmakta olan bir şahıs, yakalanmasına teşebbüs olunduğu sırada kaçır ve «Dur!» emrine de kulak asmayarak başka türlü ele geçirilmesi kabil olmazsa;

Cebrî Kuvvet Kullanma

F — Vazifesi esnasında jandarmaya tecavüze veya karşı koymağa elverişli silâhların, âletlerin bırakılması emredildiği halde emir derhal yerine getirilmiyerek karşı gelinirse veya bıraktırılan silâh veya âletleri zokla tekrar almağa kalkışılırsa;

G — Muhafaza ettikleri mevkie, karakollara, esliha ve cephaneye, eşyaya, ellerindeki eslihaya ve kendilerine tevdi ve teslim edilen şahıslara karşı vukubulacak taarruzu başka suretle defe imkân bulunmazsa;

H — Jandarmanın vazifesini yapmasına yalnız veya toplu olarak fiilî mukavemette bulunulmuş veya taarruzla mümanaat edilmişse;

İ — Devlet nüfuz ve icraatına silâhlı olarak karşı gelinmişse ;

J — Memleket dahilinde tesadüf edilen kaçakçılar «Dur!» emrine kulak asmaz ve havaya silâh atmak suretiyle yapılan ihtara da aldırmazsa;

K — Tevkifhaneden ve hapishaneden kaçmağa teşebbüs eden mevkıflar ve mahpuslar mükerrer «Dur!» emrine itaat etmez veya toplu olarak muhafızlara hücum ederlerse;

L — 226 ncı madde mucibince, hapishane ve tevkifhanelerin haricî muhafazası ile mükellef bulunan jandarma hapishane veya tevkifhanede kavga çıkıp da gardiyanlar tarafından men edilmesi mümkün olmayarak jandarmaya müracaat vukuunda hapishanelerin idaresi baklandaki 1721 sayılı kanunun 8 inci maddesi mucibince, hapishane müdür, memur ve müstahdemleri için kabul edilmiş olan salâhiyete istinaden ve 226 inci maddede yazıldığı gibi meşru müdafaa şartları mevcut ise.)

Tetkikler:

3 — Bekçilerin silâhla cibrî kuvvet kullanmaları:

A — 29 Nisan 1330 tarihli Çarşı ve Mahallât Bekçileri Kanununun 4 üncü maddesinde, idari ve adlî zabıta görevinde çarşı ve mahallât bekçilerinin Polise yardım edecekleri ve bu görevleri ifa sırasında Polisin malik olduğu hakları ve yetkileri haiz oldukları yazılı bulunduğundan, bunlar da, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 16 inci maddesindeki hallerde silâh istimali suretiyle cibrî kuvvet kullanabilirler.

B — 20 Temmuz 1330 tarihli Kır Bekçileri Kanununun 4 üncü maddesinde de, Çarşı ve Mahallât Bekçileri Kanununun yukarıda gördüğümüz maddesi hükmüne benzer bir hüküm vardır. Bu hüküm gereğince; kır bekçileri, mahallî jandarma subayının gözetimi altında olup jandarma eratı derecesinde idari ve adlî zabıta görevi ile ödevli olduklarından, bunlar da jandarma teşkilât ve vazife tüzüğü'nün 270 inci maddesindeki hallerde silâh kullanmağa yetkilidirler ⁽³⁾.

C — 442 sayılı Köy Kanununun 77 inci maddesine göre, köy korucuları ve 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması hakkındaki kanunun 33 üncü maddesi delâleti ile Köy Kanununun aynı maddesine nazaran çiftçi mallarım koruma bekçileri; aşağıdaki hallerde silâh kullanabilirler :

⁽³⁾4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu, eski bir kanun olan Kır Bekçileri Kanununun kendisine uymıyan hükümlerini kaldırmış ve bu bekçilerin mezruata ve binalardan ziraatla ilgili olanlara ait koruma görevlerini çiftçi mallarını koruma bekçilerine vermiştir. Diğer taraftan köy kanunu ile köy sınırları içinde emniyet ve asayiş koruma işlerinde köy korucuları kullanılması kabul edilmiştir. Bu vaziyette, bugün bu hükümlere göre kır bekçilerine şehir ve kasabalar dışındaki, bir kısım binalarla emniyet ve âsaviş muhafaza işi kalmış bulunmaktadır.

Cebrî Kuvvet Kullanma

1 — Vazifesini yaparken kendisine saldıran ve hayatını tehlikeye koyanlara karşı korunmak mecburiyetiyle ;

2 — Vazifesini yaparken ahaliden bir kimsenin can veya ırz tehlikesi altında kaldığını görür ve onu kurtarmak için başka çare bulamazsa;

3 — Meşhut cürümde yakalanmak istenilen suçlu silâhla karşı koyarsa;

4 — Tutulan bir canı kaçır, «Dur!» emrini dinlemez ve tekrar yakalanması için silâh kullanmaktan başka çare bulunmazsa;

5 — Eşkiya takibi sırasında yatak olan yerlerden şüpheli bir adam çıkar ve «Dur!» emrine itaat etmeyip kaçarsa.)

Yukarıda sayılanlardan maada hallerde korucu, silâh kullandığından dolayı ceza görür. Korucu silâh kullanmağa mecbur olduğu zaman bile, mümkün mertebe öldürmeksizin yaralıyarak tutmağa dikkat eder.

4 — Diğer bazı idari zabıta memurlarının silâhla cebrî kuvvet kullanmaları:

A — Orman Koruma kuruluşunun kaldırılmasına ve bu kuruluşun görev ve yetkilerinin Orman İşletmelerine devrine dair olan 4767 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre; 3116 sayılı Orman Kanunile 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanununun, ormanların ve av hayvanlarının korunması, orman ve av hayvanları ile ilişkili her türlü suçların soruşturma ve kovuşturması işletme müdürlerine, bölge şeflerine, bakım memurlarına verilmiştir. Bu suretle bakım memurları evvelce 3157 sayılı Orman Koruma Teşkilâtı Kanunu ile Orman Kanunundaki orman bekçibaşlıları ile bekçilerinin yerlerini alan koruma teşkilâtının yerine geçmiş bulunuyorlar. Orman mevzuu ile ilgili olmiyan av hayvanla-

Cebri Kuvvet Kullanma

rı için köy ve kır bekçileri ile polis ve jandarmanın, yetkileri baki olmak gerekir.

Yine bu maddede, bu memurlar, özel kanunlarında yazılı olmayan hallerde, polisin görev ve yetkisine sahiptirler.

Özel kanun olan Orman Kanununun 101 inci maddesinde; orman memurlarına, ancak Türk Ceza Kanununun 49 uncu maddesindeki hallerde silâh kullanma yetkisi tanınmıştır. Evvelce bahsettiğimiz Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün A, B, C fıkralarında yazılı olan ve Ceza Kanunundan aynen alınmış bulunan bu halleri burada tekrarlamağa lüzum görmüyorum.

B — Gümrük muhafaza memurları. 1841 ve 1917 sayılı kanunlar ile bilhassa 3944 sayılı Gümrük Muhafaza ve Muamele Sınıfı Memurları Teşkilâtı Kanununa, nazaran silâhla teçhiz edilmiş zabıta memuru olduklarından, bunlar da 1918 sayılı Kaçakçılık Kanununun — polisin silâhla cebri kuvvet kullanma, yetkisinden bahsederken beyan eylemiş olduğumuz — 11 inci maddesine giren durumlarda, bu maddeye göre silâhla cebri kuvvet kullanmağa yetkilidirler.

Bundan başka bu memurlar, umumi bir büküm olan Türk Ceza Kanununun 49 uncu maddesine giren hallerde de silâh kullanabilirler.

C — Jandarmanın silâh kullanma yetkisine ait Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün evvelce gördüğümüz 277 inci maddesinde. 1721 sayılı hapisane ve tevkifhanelerin idaresi hakkındaki kanuna göre bu idaredeki memur ve müstahdemlerin silâhla cebri kuvvet kullanma yetkisi bulunduğu temas edilmişti. Bunlar da. kendi alanlarında idari zabıta görevi yaparlar. Adı geçen kanunun 8 inci maddesine göre (Hapishane Müdür ve memuru ile müstahdemleri, hapishanenin

Cebrî Kuvvet Kullanma

emniyet ve muhafazasının temini için, aşağıda yazılı hallerde silâh kullanmağa salâhiyettardır.

a — Türk Ceza Kanununun 49 uncu maddesinin 1, 2 ve 3 numaralı bendlerinde yazılı mecburiyetler hâdis olursa;

b — Mahpuslar toplu olarak hücum teşebbüsünde bulunurlarsa ve memurları veya kendilerine nezaretle muvazzaf bulunanları, yakalıyarak onlara mukavemet veya onları bir hususu yapmaları veya yapmamaları için cebrederlerse;

c — Firar teşebbüsünde bulunan bir mahpus yakalanırken fiilen veya tehlikeli bir surette mukavemet eder veya mükerreren «Dur!» emrine itaat etmiyerek firar teşebbüsünden vazgeçmezse.

Ateşli silâh diğer silâhlarla maksadın temini kabil olmadığı takdirde kullanılır. Ateşli silâh kullanılması lüzumunu mutlak surette müdür ve bulunmadığı zaman müfettiş tayin eder. Şu kadar ki, müsaade istihsali mümkün olmayan fevkalâde hallerde müsaadesiz silâh istimali de caizdir.)

5 — Askerin silâhla cebrî kuvvet kullanması:

Askerin silâhla cebrî kuvvet kullanması hakkındaki hükümler, esas itibarile 2771 sayılı Ordu Dahilî Hizmet Kanununda yer almışlardır. Askerî üstlerin astlarına karşı icâbında müessir fiil ve silâhla cebrî kuvvet kullanmalarına dair Askerî Ceza Kanununda hükümler varsa da bu hükümler, sırf askerî şahıslar arasında, uygulanır. Ordu Dahilî Hizmet Kanununda askerî, idari zabıta teşkilâtından bahsedildiği gibi, askerin icabında asıl idari zâbıta alanında görev alacağına delâlet eden hüküm de vardır. 1426 sayılı Vilâyet İdaresi Kanununda yardımcı idari zabıta kuvveti olarak asker kullanılacağı hakkında açık hükümler mevcuttur.

Tetkikler:

Ordu Dahili Hizmet Kanununun 83 ncü maddesine göre (askerler, karakol, nöbet, devriye veya nakliyat muhafazası hizmetlerinde iken; aşağıda yazılı hallerde silâhlarını kullanmağa mezundurlar:

a — Bu hizmetlerden birini yaparken müessir bir fiil ile taarruza uğranıldığı veyahut müessir bir fiil veya tehlikeli bir tehdit ile bu hizmetlerin yapılmasına mukavemet edildiği takdirde, bu taarruzları ve bu mukavemetleri gidermek için;

b — Bu taarruz ve mukavemete hazırlanan ve silâhını veya mukavemete elverişli bir âleti bırakmağa davet edildiği halde bu davete derhal itaat etmeyen veyahut bıraktığı silâhı veya âleti tekrar eline alan kimseyi itaata jebar için;

c — 76 ve 77 inci maddeler mucibince muvakkaten yakalalanan bir şahıs veyahut muhafaza veya şevki kendisine tevdi edilmiş olan bir mahpus veya mevkuf kaçır veya sadece kaçmağa teşebbüs ederse, bu şahsı yakalamak için;

d — Kendi muhafazasına tevdi edilmiş olan insanları ve eşyayı muhafaza için.

Yukarıda dört halde gösterilen maksatları temin için asker silâhını lüzumu olacak derecede kullanır. Ateş etmek ancak ya bilhassa bunun için emir verilmiş olmasına veyahut bu vasıttan başka çâre kalmamasına bağlıdır. Silâhın kullanılacağı zamanın ve istimali tarzının tayini, her münferit vakanın bulunduğu ahval ve şerait nazara alınarak silâhı kullanacak asker tarafından bizzat takdir olunur.)

Aynı katranını 85 inci maddesinde, yukarıda gösterilen hallerden başka, hizmete ait bir vazifeyi yaparken maruz kaldığı mukavemete, askere veya askerî eşyaya karşı yapılan bir tecavüze karşı koymak için silâh kullanmak lüzumu

Cebrî Kuvvet Kullanma

hasıl olursa her askerin buna yetkili olduğu beyan edilmiştir.

Yine mezkûr kanunun 86 inci maddesinde, bu saydığımız hallerden başka, meşru müdafaa halinde de her askerî şahsa silâh kullanma yetkisi verilmiştir.

Tecemmüat Kanununun şümulüne giren hallerde, yardımcı zabıta kuvveti olarak asker kullanılması gerektiği vakit, özel bir kanun olmak itibarile bu kanundaki şekle ait hükümlere uyulmak gerektir. Nitekim, Ordu Dahilî Hizmet Kânununun 82 inci maddesinde bu hususa işaret edilmiştir.

Ayrıca, 1918 sayılı Kaçakçılık Kanununun, evvelce, polisin silâh istimali yetkisinden bahsederken yazdığımız 11 inci maddesine göre de; gümrük muhafaza kıtalarına mensup asker ve subaylar, zabıta görevi ile de ödevlendirilmişlerdir. Bunlar, bu hükmün şümulüne giren durumlarda, buna göre silâh kullanmağa yetkilidirler.

Adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması

Adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması, cebrî kuvvetin sık sık başvurulana bir şeklidir. Muhtelif idari zabıta organlarının bu yetkisinin dayandığı umumi esaslarda birlik ve kullanma şekillerinde benzerlik bulunmasından dolayı bu bahsi mümkün olduğu kadar toplu bir şekilde inceltebileceğiz.

İdari zabıta sahasında adali kuvvet kullanılması; bu zabıta memurları tarafından görevin yapılmasında uğranılan mukavemet veya taarruzu kırıp savmak maksadiyle adale kuvvetinin cebir ve zor icrası için şahıslara karşı uygulanması demektir. Bu, silâha nazaran daha hafif olan bir zor kullanma şeklidir.

Adali kuvvet kullanmak suretiyle cebrî kuvvet istimali yetkisinin dayandığı esaslara gelince: Bir defa, cebrî kuvvetin gerek bu şekilde gerek bundan sonra inceleyeceğimiz diğer şekillerinde müşterek bir esas olarak, muhtelif idari:

Tetkikler:

zabıta kuvvetlerinin yukarıda ayrı ayrı bahsettiğimiz silâhla cebrî kuvvet kullanmalarına ait hükümlerin hemen hepsinde, silâha müracaat yetkisinin, başka türlü çare ve imkân bulunmayan, zaruret ve mecburiyet olan hallere hasredilmiş olması itibarıyla icabında adalı kuvvet kullanmanın bir çare ve imkân teşkil ettiğini zaruret ve mecburiyeti giderdiğini kabul etmek lâzımdır. Tatbikat da bize bunu göstermektedir. Yine müşterek bir esas olarak, Türk Ceza Kanununun evvelce temas eylediğimiz 49 uncu maddesi ile 245 inci maddesinde, umumi bir şekilde zabıta memurlarına cebrî kuvvet kullanma yetkisi tanınmış olduğunu zikredebiliriz.

Ayrıca, Polis Kanununa göre aynı yetkiyi kullanacak olan çarşı ve mahallât bekcileri için, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununa ait Polis Vazife ve Salâhiyet Tüzüğü'nün 17 inci maddesinde, evvelce gördüğümüz gibi silâh istimalinin silâh kullanmaktan başka çare bulunmayan hallere münhasır olduğu tasrih edilmiştir. Jandarma kânununa göre aynı yetkiyi kullanacak olan kır bekcileri için de, 1706 sayılı Jandarma Kanununa dayanan Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün 271 inci maddesinde, silâh kullanmaktan maksadın adam öldürmek olmayıp görevin yapılmasında uğranılan mukavemet ve taarruzu bertaraf etmek olduğu ve «ilâhın lüzumu olacak derecede kullanılacağı; 240 inci maddesinde, sevk esnasında kaçmalara meydan bırakılmamak üzere icabeden vasıta ve tedbirlere müracaat edilebileceği beyan edilmiştir.

İdari zabıta alanında yardımcı kuvvet olarak görevlendirilebilecek olan asker için 2771 sayılı Ordu Dahilî Hizmet Kanununun yukarıda gördüğümüz 84 üncü maddesinde, askerin silâhı lüzumu derecesinde istimal edeceği ve ateş etmenin emre veya bu vasıttan başka çare bulunmamış olmasına bağlı olduğu gösterilmektedir.

Bu sebeplerle, adalı kuvvetle cebrî kuvvet kullanmanın zabıta görevinin yapılmasında, uğranılan mukavemet veya

Cebrî Kuvvet Kullanma

taarruzu kırıp savmak için bir çare ve imkân teşkil ettiği hallerde, silâha müracaat edilemez, adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılır.

Adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması tatbikatta silâha nazaran daha geniş bir alanda ve daha çok hallerde görülmektedir. Adali kuvvet, doğrudan doğruya kullanılacağı gibi, bir vasıta ile de kullanılabilir. Meselâ, bir lâstik sopayı bir şahsa vurmak için az çok adali kuvvet sarf edilir. Biz burada daha ziyade adali kuvvetin doğrudan doğruya uygulanma şekilleri üzerinde duracağız.

İdari zabıta alanında adali kuvvet kullanmak suretiyle cebrî kuvvet istimali, başlıca iki şekilde görülmektedir. Birinci şekilde, adali kuvvet bedenî mücadele ve musaraada; ikinci şekilde ise, kordon, zincir yapmakta kullanılır.

1 — Bedenî mücadele ve musaraada adali kuvvet kullanılması :

Bu şekilde adali kuvvet, zabıta organları tarafından görev yapılırken uğranılan ve daha ziyade silâhsız olan mukavemet veya taarruzu kırıp savmak için doğrudan doğruya ve aktif bir şekilde kullanılır. Zabıta memurlarına mukavemet gösteren veya taarruz eden şahsa veya şahıslara karşı adali kuvvet sarfıyla bedenî mücadele ve musaraada bulunulur. Bunda, güreş, boks gibi spor oyunlarının teknik bilgi ve maharetlerinden faydalanılır. Adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanmağa, silâhla cebrî kuvvet kullanma bahsinde saydığımız zabıta memurları yetkilidirler. Meselâ: polis, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 9 uncu maddesinde geçen, yasak ve ruhsatsız olan bazı silâhlarla eşyayı zapt ve müsaderede; 17 inci maddesinin B fıkrasına göre. görev yaparken mukavemette bulunan veya görevden alıkoymak maksadiyle zorla karşı koyan ve yakalanmadıkları takdirde mukavemete devam edecekleri umulan şahısları karakola götürmekte; 18 inci maddesine nazaran, olağanüstü hallerde Devletin emniyet ve selâmetini ve içtimai nizamı

Tetkikler:

tehdit ve bozma kabiliyetlerini haiz durumlarda bu hal ve durumları ihdas edeceklerinde veya devamına müessir olacaklarında şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkmıya kadar nezaret altına almakta ve umumi, hususi nakil vasıtalarına elkoymakta silâhsız bir mukavemet ve taarruza uğrarsa, adali kuvvet kullanmak suretiyle cebir, zor istimal ederek vaki mukavemet veya taarruzu kırıp savar.

Bu gibi hallerde duruma göre adali kuvvetle işin başarılmasının imkânsız olduğu anlaşılırsa silâhla da cebrî kuvvet kullanılabilir. Bu misaller, Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün 127, 128 ve 136 ıncı maddelerinde yer alan aynı hükümler hakkında jandarma için de zikredilebilir.

2 — Kordon yapmak suretiyle adali kuvvet kullanılması :

Kordon, zabıta memurlarının muayyen aralıkla yanyana durmak suretiyle teşkil ettikleri sıradır. Yanyana duran memurların elele tutmaları veya kollarını birbirlerine kenetlemeleri suretleriyle de kordon yapılır ki, asıl hakikî kordon zincir budur.

Olağanüstü hallerde kordon çift sıralı olabilir. Bu takdirde, sıralar arasında da belli bir aralık bulunur. Yine bu gibi hallerde süvari kordonu da yapılabilir. Hattâ süvari kordonunun araları, yaya memurlarla kuvvetlendirilir. Fakat bu şekillerde fazla elemana ihtiyaç vardır.

Kordon yapmak suretiyle cebrî kuvvet; bilhassa polis, jandarma ve bunlara yardımcı olarak görev alan asker tarafından istimal edilir.

Kordon, olağanüstü hallerde, millî bayramlarda yapılan merasimlerde, cenaze alaylarında yolu veya meydanı kapatmak, merasimin icrasını müsait bir şekilde serbest bulundurmamak, bazı kimselerin veya bazı binaların korunmasını, halk kitlelerinin belli bir hattan içeri geçmemesini sağlamak gibi maksatlarla yapılır.

Cebrî Kuvvet Kullanma

Kordon yapan zabıta memurlarının, polisin disiplinine, merasim ve topluluklardaki rolüne ve polis karakolları teşkilâtıyla vazifelerine dair olan talimatnamenin 75 inci maddesinde temas edildiği veçhile, umumiyetle iki görevi vardır. Bunlardan biri intizamı temin etmek için kalabalığı kordonun gerisinde bir hatta tutmaktır. Bunun için zabıta memurları önce halka vekar ve nezâketle tembih ve ihtarlarda bulunurlar. Bu tembih ve ihtarlar dinlenilmediği takdirde, icabında dayanma, elele tutma, kolkola kenetlenme suretleriyle, daha ziyade pasif şekilde adali kuvvet kullanırlar: bedenî mücadele ve musaraada olduğu gibi tamamiyle aktif olarak adali kuvvet kullanmazlar.

İkinci göreve gelince; bu iş, halk kitlelerini, kalabalığı sürekli surette tarassut altında bulundurarak uygunsuz kimselerin muzır faaliyetlerine meydan bırakmamak suretiyle emniyet hizmeti görmektir.

Bu görevlerin kolayca yapılması için kordon teşkil eden zabıta memurlarının cephelerini görevlerinin bulunduğu tarafa çevirmeleri lâzımdır.

Halkın gerisinde kordonun yardımcısı olarak seyrek noktalar bulundurulabilir. Bunlar da intizam ve emniyet görevlerini yaparlar.

Kelepçe vurma suretiyle cebrî kuvvet kullanılması

Zabıta tarafından şahıslara karşı icabında kelepçe kullanmak suretiyle de cebrî kuvvet istimal olunur. Bu yetkinin dayandığı başlıca esaslar, adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması bahsinde beyan ettiğimiz müşterek esaslardır. Bundan başka, polis için ayrıca, polisin disiplinine merasim ve topluluklardaki rolüne ve polis karakolları teşkilâtıyla vazifelerine dair olan talimatnamenin 236, 237, 238 ve 242

Tetkikler:

inci maddelerinde de bu hususi a bazı hükümler vardır. Bu hükümlere göre polis, bir şahsın — Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesine göre — kaçak sayılan hallerden dolayı yakalanması takdirinde firarı ihtimalinin varit bulunması, yakaladığı şahıs veya başkaları tarafından taarruza uğraması, suç iz ve delillerinin yok edilmesi ihtimalinin mevcut olması, şahsın başkalarına veya başkalarının şahsa tecavüz etmesi, bilhassa şahsın fiilî mukavemette (bulunması, sevkedileceklerin adedinin şevkle memur olanlar tarafından firarlarına mâni olunamıyacak kadar çok ve işledikleri fiillerin de tevkiflerini müstelzim derecede bulunması, şahsın tevkifini mucip bir suç işleyip hüviyetini isbat edememesi hallerinde, fiilî taarruz veya mukavemet vukuunda bu taarruz ve mukavemetin devamına mâni olmak, kırılıp yokedilmesini sağlamak için, kelepçe vurmak suretiyle cebrî kuvvet kullanır.

Bu şekil, cebrî kuvvet istimalinin oldukça ağır bir şeklidir. Muayyen şahısların bileklerine takılmak suretiyle kullanılan kellepçe, bir şahısta iki bileğe ve iki şahısta birer bileğe takılır. Şahıslardan biri güçlü ve kuvvetli, diğeri zayıf olursa, güçlü ve kuvvetli olanın sağ bileğine geçirilir. Kelepçenin gevşememesine ve şahsın sıhhatine zarar vermemesine dikkat olunur.

Gömlek giydirmek veya bağlamak suretiyle cebrî kuvvet kullanılması

Zabıta memurları tarafından cebrî kuvvet kullanmanın tatbikatta görülen diğeri iki şekli daha vardır ki bunlar da, gömlek giydirmek veya bağlamaktır. Her ikisi de. cebrî kuvvetin oldukça ağır şekilleridir.

Bu yetkiler, hiçbirinden ayrı olmakla beraber, dayan-

Cebrî Kuvvet Kullanma

dıkları esaslarda kısmen birlik olduğu ve konuları kısa, bulunduğu cihetle, bir arada inceleyeceğiz.

Bu yetkilerin dayandığı esaslar, yine adalı kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması bahsinde bildirdiğimiz müşterek esaslardır. Bunlardan başka, esas teşkil eden bazı hususi hükümler de vardır. Bunlar; 1706 sayılı Jandarma Kanununa dayanarak yapılmış olan Jandarma eşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün 240 inci ve bilhassa 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununa ait Vazife ve Salâhiyet Tüzüğü'nün 24 üncü maddesiyle, polisin disiplinine, merasim ve topluluklardaki rolüne ve polis karakolları teşkilâtıyla vazifelerine dair olan talimatnamenin 238 inci maddesinin D fıkrasında ve yine Jandarma Teşkilât ve Vazife Tüzüğü'nün 150 inci maddesinde yer almaktadırlar.

Bu hükümlere nazaran, cebrî kuvvet kullanılması, delilerin ve kudurmuş olanların yakalanarak tecridi veya ilgili mercie teslimi görevlerinin yapılması sırasında bunların fiilî mukavemet ve taarruzda bulunmaları takdirinde, bu mukavemet ve taarruzlarını kırmak, yok etmek veya şuna buna saldırmalarına mâni olmak için gömlek giydirmek ve bulunmadığı halde kollarını hareketten alıkoyacak şekilde kayış, ip veya sair bir vasıta ile bağlamak suretiyle vaki olur. Bu yetki bilhassa polis ve jandarma tarafından kullanılır. Gömlek giydirmek suretiyle cebrî kuvvet, sırf deliler hakkında istimal edilir. Diğer sevkedilen şahısların bu esnada kaçmalarına meydan vermemek için de, kellepçe bulunmadığı halde, katî bir zaruret varsa, bağlanmaları cihetine dahi gidilebilir. Ancak, gerek gömlek giydirmek ve gerek bağlamak suretiyle cebrî kuvvet kullanılırken, şahsın sıhhatine zarar verilmemesine ve bağların gevşememesine bilhassa dikkat etmek lâzımdır.

Tetkikler:

Su ile cebrî kuvvet kullanılması

Su ile de cebrî kuvvet kullanılır. İdari zabıta alanında su ile cebrî kuvvet istimali, zabıta memurları tarafından görevin yapılmasında uğranılan mukavemet veya taarruzu kırıp savmak maksadiyle suyun, bir vasıta ile cebir ve zor icrası için şahıslara karşı kullanılması demektir.

Bu yetkinin dayandığı esaslara gelince, bunlar da yine adali kuvvetle cebrî kuvvet kullanılması bahsinde beyan ettiğimiz müşterek esaslardır. Bunlardan başka, polisin disiplinine, merasim ve topluluklardaki rolüne ve polis karakolları teşkilâtıyla vazifelerine dair olan talimatnamenin emniyet ve intizam görevlerinin yapılmasında alınacak tedbirlerden bahseden 75 inci maddesinde itfaiye ekiplerinden de faydalanılacağı hakkında hususi bir hüküm vardır. Bu, cebrî kuvvetin, ara sıra başvurulana, ve, silâh, adali kuvvet, kelepçe vesaire istimali suretleriyle uygulanana şekillerine nazaran daha hafif ve zararsız olan bir şeklidir. Geniş ve şümüllü olaylarda kullanılır. Bundan halkın çok bulunduğu şehir ve kasabalarda faydalanılır ve bu iş için, esas itibariyle yangın söndürme ekiplerinden istifade olunur. Bu suretle cebrî kuvvet, umumiyetle tecemmu yapan, usul ve kanun dışında içtima akdeyleyen ve dağılmaları hususunda verilen emirleri dinlemeyen, mukavemet veya taarruza kalkan ve daha ziyade silâhsız bulunan şahısların üzerlerine su sıkarak suretiyle mukavemet veya taarruzlarını kırıp yok ederek dağıtılmaları için kullanılır.

Su ile cebrî kuvvet, daha ziyade polis tarafından kullanılır. Jandarma ve asker de icabında bu usulden istifade eder. İdari zabıta alanında bu şekilde cebrî kuvvet kullanılması için mahallin en büyük mülkiye âmirinin malumatı ve zabıta âmirinin de emri olmak lâzımdır.

Avrupa ve Amerika'da idari zabıta tarafından yukarıda beyan edilen hallerde uygulanan cebrî kuvvetin bu şekline

Cebrî Kuvvet Kullanma

bizde şimdiye kadar birkaç defa başvurulmuştur. Bu gibi hallerde bazı yabancı devletlerde, aynı zamanda şahısları da teshil için, elbiselerde leke yapacak boyalı su kullanıldığı gibi, pompalarla toz halinde boya sıkıldığı da duyulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Ankara Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Profesörü Mustafa Şeref Özkan'ın «İdare Hukuku» notları;

Profesör Doktor Adolf Merkl'in «Umumi İdare Hukuku» kitabının Türkçe tercümesi;

Hukuk Doktoru Jaques Sudre'un «İdari Mukaveleler» kitabının Hüsnü Berker tarafından yapılan Türkçe tercümesi ;

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Vasfi Raşit Sevig'in, Polis Dergisinin 5-316 ve sonraki sayılarında çıkan «Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun şerh ve izahı» na ait yazılar;

Paris Hukuk Fakültesi âmme hukuku profesörü Louis Rolland'ın «İdare Hukuku» kitabı.

HÜKÜMET TASARRUFU NAZARİYESİ
ve
REEL HUKUK

Salih TANYERİ
 Acıpayam Kaymakamı

İdarenin gerek âmme hizmetlerini temşiyet ederken, gerekse kendine has olan iktidarı kullanarak vücuda getirdiği tasarrufların her ikisinin de kazai kontrole tâbi tutulduğu ve bu suretle devletin metafizik varlık olmaktan çıkarak hukuka bağlı bir mevcudiyet kazanmasının yanı başında ve onunla birlikte, kazai murakabeden azâde bir grup tasarruf nazariyesinin meydana geldiğini görüyoruz.

Hükümet tasarrufu (Actes de gouvernement) adını verdiğimiz ve gerek nazariyede, gerekse içtihatla Danıştay'ın mürakabesinden hariç bulundurduğumuz bu grup tasarrufların mahiyet ve şümulünü araştırmak, Türk idare hukuku için alâka çekici bir konu olacaktır.

İlk defa olarak Fransa'da doğup 1872 tarihli kanunun 26 ıncı maddesinde kendisine müphem bir mesnet bulduğu ileri sürülen bu tasarruf kategorisinin evvelâ hukukan ve sonra reel olarak mevcudiyeti üzerinde esaslı bir şekilde durmak lüzumu kanaatindeyiz.

Nazariyenin ilk defa Fransa'da doğmuş ve tatbik edilegelmiş olmasına rağmen, bu memleket müelliflerinin, konu üzerinde tam birleşmiş olmadıklarını görüyoruz.

Bununla beraber, metinler ne olursa olsun, gerek Fransa'da, gerekse yurdumuzda. Danıştay içtihatları bu kabil tasarrufların mevcudiyeti merkezindedir. Böyle de olsa, müessesenin mahiyeti, üzerinde durmağı ve tartışmalarda bulunmağı faydalı kılacak şekildedir.

Hükümet Tasarrufu Nazariyesi

Hukuka bağı devlet teorisinin bir müstesnası olan hükümet tasarrufları nazariyesinin esası, idarenin bazı tasarruflarını adli ve idari kazanın kontrolünden hariç bulundurmadır.

Nazariyenin ilk defa Fransa'da doğduğunu söylemiştik. Bu memlekette, Üçüncü Cumhuriyet zamanında, müellifler kazai mürakabeye tâbi idari tasarruflardan bazılarının, hükümet tasarrufları grubuna dahil olanların, bu mürakabeden azâde bulunması lüzumunu kabul etmekte ve fakat bunların mahiyet ve kriterleri üzerinde ittifak edememektedirler. Bir müddet, bir tasarrufun «akt dö guvernöman» olabilmesinin, onu ısdardaki saike göre tâyin edilmesi, ve daha sonra, saik kriterinin terk edilerek gayeye göre tefrik ve tesbit edilmesi ileri sürülmüş, bir kararın gayesi siyasi ve memleketin yüksek menfaatleri icabı ise o hükümet tasarrufudur, denilmiş, nihayet bütün bu izahlardan da vazgeçilerek ve artık bünye ve mahiyeti ve kriteri izah edilmeğe çalışılmıyarak, bir olup bitti halinde ve ampirik listeler şeklinde kabul durumunda kalınmıştır ki, bu listeye nelerin dahil olduğu malûmdur.

Bu satırları yazmaktan gaye, ne hükümet tasarrufu grubuna bir izah aramak veya onun yapılan izahlarını tekrar etmek, ne de ampirik listelere dahil tasarrufları incelemektir. Biz burada, nazariyenin reel hukuka mutabakatini tetkik etmek ve neticede hükmümüzü vermek istiyoruz.

Tetkiklerimize evvelâ Fransa'dan başlayalım.

Kuvvetlerin ve adli ve idari otoritelerin ayrılığı prensiplerini koyan kanunlar, diyor Bertelemi, asla bir hükümet sultasından (autorité gouvernementale) bahsetmemektedirler. Hükümet tasarrufları nazariyesine mesnet tutulabilecek yegâne metin, Danıştay hakkındaki 24 mayıs 1872 tarihli kanunun 26 inci maddesidir. Bu madde 3 mart 1849 kanunundan adapte edilmiştir. Bu madde der

Tetkikler:

ki «Bakanlar, Danıştay'ın tetkikine arzedilen işlerin idari kazaya tâbi olamayacaklarını, İhtilâf Mahkemesinde iddia hakkına maliktirler.» Bu kanun 1849 metninden adapte edildiği cihetle, cümlelerin mânasını anlamak için mezkûr kanunun müzakere zabıtlarını tetkik etmek lâzımdır. O zamanın mazbata muharriri bu maddeyi izah için iradettiği nutukta, hükümet tasarrufları nazariyesinden istiane etmiş ve onun sözlerinden şu netice çıkarılmıştır: Bakanların İhtilâf Mahkemesinde yetkisizlik iddiasında bulunabilecekleri işler alelâde hukuki tasarruflar değildir. Şu halde, deniliyor ki, idari işlerin yanibaşında bir üçüncü kategoriden işler daha vardır ki bunlar hükümete ait işlerdir, başka bir deyimle, yürütme görevinin hükümet etmek «gouverner» salâhiyetine dahil işlerdir. Bu mantık, ilâve ediyor profesör, bizi güçlkle ikna edebilir. Fazla olarak, diyor, 1849 kanununun aynı zabıtlarında mevzuu bahis maddenin Adliye Bakanı'nın ağzından başka bir izahını buluruz. Buna göre ise 26 inci madde tatbikatsız kalır. Hakikaten, onun sözlerine nazaran, kazai müracaattan kurtulmuş hiç bir idari tasarrufun mevcut olmadığını kabul etmek icap eder. Halbuki, bu kabil tasarrufların mevcut olmadığını kimse iddia edemez. Yalnız denilir ki müracaatın reddi daima bunu haklı gösterecek hususi bir sebebe müstenit bulunmalı ve sadece münazaalı işin mefruz hükümet tasarrufu kategorisine aidiyeti sebebiyle olmamalıdır. Bu netice hükümet tasarruflarının mevcut olmadığına müncer olur.

Profesör Bertelemy, 1872 kanununun 26 mıcı maddesininin tahlilinden bu neticeyi çıkarmaktadır.

Profesörün bu neticesi bizi haklı olarak nazariyenin biricik mesnedi olan madde üzerinde durmağa sevkeder.

Hemen şurasını ilâve edelim ki, 26 mıcı maddeye takaddüm eden 25 inci madde İhtilâf Mahkemesinin teşkil edildiğini ve onun vazifelerini ihtiva etmektedir. Maddeye göre üçü Danıştay, üçü Yargıtay'dan seçilen ve Adliye

Hükümet Tasarrufu Nazariyesi

Bakanı'nın başkanlığında toplanan bir heyet, idari ve adlî kazalar arasında hakem vazifesi görecektir.

Bunu takip eden maddede, Bakanlara, tasarrufları hakkında Danıştay'a itirazda bulunmak salâhiyetinin tanınması acaba Mösyö Vivien'in, mazbata muharriri, ileri sürdüğü gibi hikmeti hükümet mülâhazasıyla o tasarrufu kazai mürakabeden azâde bulundurmak için mi, yoksa idari ve adlî kazanın tedahülünde (meşhur İris meselesi gibi) bir selbi veya icabi ihtilâfı önlemek için midir?

Netekim Bordo Üniversitesinin âlim Profesörü Roger Bonnard, «İdarenin Kazai Mürakabesi» isimli eserinde bu noktaya temas ederek «Bu hak Adliye Bakanına, alelhusus adliye mahkemeleri lehinde salâhiyet mutalebesine imkân vermek üzere verilmiş görünüyorsa da» dedikten sonra «hakikatte mezkûr salâhiyet, Bakanlara, hükümet tasarrufları için verilmiştir» hükmünü ilâve etmektedir.

Bonnard, meslek itibariyle bu tasarruf kategorisine taraftar olduğundan, maddenin elâstikiyetinden bu neticeyi çıkarmaktadır.

Fakat 1872 de Fransa'da hükümet tasarrufu nazariyesi meçhul değildi. Nitekim Danıştay 1822, 1838, 1844,, 1852, 1862, 1867 tarihlerinde tetkik ettiği bazı tasarruflarda bu sıfatla salâhiyetsizlik kararı vermiştir.

Binaenaleyh Danıştay ve İhtilâf Mahkemesine yeni veçheler veren ve onların görevlerini tâyin eden 1872 kanuncusu, bilhassa 71 mağlûbiyetinden sonra, bazı kategori tasarrufları idari ve adlî kazanın mürabakesinden hariç bulundurmak arzusunda olsaydı bunu, 26 inci maddedeki gibi muğlâk bir ifade yerine sarahaten ifade edemez miydi? Bilfarz bizim Danıştay Kanunu tasarısında hükümet ve encümen mazbata gerekçeleri ve metinlerinde olduğu gibi, açıkça bu maksat ve arzusunu ifade edemez miydi ?

Biz, bu itibarladır ki, diyoruz, Fransız kanuncusu, me-

Tetkikler:

tinden Bonnard'm ilk çıkardığı netice gibi yetki tedahülünün önüne geçmek ve bilhassa adliyenin yetkisini korumak maksadı ile hareket etmiştir. Bilhassa adli kazanın karşısında ondan ve hattâ Justice retenue'den âri, müstakil bir idari kazanın teşekkülü tarzını ve bunun leh ve aleyhindeki tartışmaları, bir kelime ile idari sistemin kuruluşunu dikkat nazarına alırsak, bu maddenin mânasını daha, iyi kavramış oluruz. Kaldı ki, 26 ıncı maddenin metnini izah eden mazbata muharriri Vivien'den sonra Adliye Bakanı Odilon Barrot, evveline tamamen aykırı beyanatta bulunmuş ve kazai mürakabeden azâde hiç bir idari tasarrufun mevcut olmadığını ve olamayacağını ifade etmiştir. Acaba Bakanı bu şekilde bir söz sarfına icbar eden nokta nedir? Kamutay hayatında Bakanlar, ya hatiplerin soruları üzerine, veya kanunun lehinde ekseriyet temini maksadı ile söz söylerler. Burada Vivien'den sonra bir hatibin bu şekilde bir sorusu karşısında mı kalınmış tır? Bertelemini bu hususta bir malûmat vermediği gibi, diğer müellifler de sarîh bir ifadede bulunmamaktadırlar. Bu husus için 849 kanununun Monitör'deki müzakerelerini tetkik etmek lâzımdır ki, bu da Fransa'da bulunan arkadaşlarımız için kabil ve binaenaleyh mütemennadır. Öyle de olsa, böyle de, Adliye Bakanı'nın bu mülâhazası bizi, Bonnard'a rağmen, bahis mevzuu maddeyi, adlî kazanın yetkisini saklı bulundurmak için Bakana verilmiş bir salâhiyet olarak anlamağa sevketmektedir.

Meselenin Türkiye'mizdeki telâkkisine gelince:

Fransa'da olduğu gibi bizde de doktrin ve içtihat, mahiyetini izah ve kanuni mesnedini tâyin etmeden, ampirik listeler halinde hükümet tasarruflarını kabul etmekte bulunmuştur. Danıştay'ın müteaddit kararları, müelliflerin mütalâaları bunu göstermektedir.

Biz, yukarıda da belirttiğimiz gibi, konuyu mücerret reel hukuk noktasından tetkik edeceğiz.

Nazariye, ilk defa, 1921 sayılı B. M. M. kararı ile objektif olarak yurdumuza girmiş denilebilir. Yabancıların

Hükümet Tasarrufu Nazariyesi

Türk tabiiyeti mevzuubahis olmıyan tabiiyet durumları hakkında Bakanlığın verdiği kararın Danıştay'da tetkik edilemeyeceğini tanıyan bu kararın müzakeresinde Acte d'authorite ve Acte de gouvernement tartışması olmuş ve Kamutay'da muhtelif sözcüler bu konu üzerinde görüşmüşlerdir.

Şurası calibi dikkattir ki, ne İçişleri Bakanlığından Başbakanlığa yazılan tezkerede, ne de Danıştay mazbatasında, hattâ içişleri ve Adliye encümenlerinde, hükümet tasarrufu nazariyesine temas edilmemiş ve yalnız gerekçe zikredilmek suretiyle bu mevzuun Danıştay Kanununun 19 uncu maddesine dahil veya hariç olması icap ettiği belirtilmiştir.

Bu tasarı dolayısıyla hükümet tasarrufu sözünü, ilk defa, büyük hukukçu Ali Rıza Türerin ağzından işitiyoruz. Mümtaz hukukçu bu mütalâalarında diyorlar ki, konu hükümet tasarrufu olmayıp Acte d'authorite'dir. Bu itibarla 19 uncu maddenin şümulü dahilindedir. Eğer Hükümet bu gibi tasarrufların kazai mürakabeden hariç bulunmasını arzu ediyorsa, bu, tefsir mevzuu olmaktan ziyade tesis mevzuudur. Bu hususta bir kanun tasarısı getirirler. Kamutay bunu ya kabul veya reddeder, demektedirler. Sözlerinin hülâsası budur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, cevaplarında, meselenin Actes de gouvernement kategorisine dahil olduğunu iddia etmiş ve neticede Dahiliye Encümeni mazbatasını aynen kabul edilerek bu gibi tasarruflar Danıştay'ın mürakabesi haricinde bırakılmıştır.

Biz Sayın Adliye Bakam'nın yukarıdaki sözlerinde noktai nazarımıza büyük, bir mesnet bulduğumuz kanaatindeyiz.

Devlet, teşekkül ve bünyesi ne ile izah edilirse edilsin, devlet olarak mukadderatına hâkimdir. Ve yine Devlet olarak ifa etmekle sorumlu bulunduğu harici ve dahilî emniyetin temini veya bir kelime ile vatandaşların selâ-

Tetkikler:

met ve terakkileri için dilediği tedbirleri almakta muhtardır, Bu husus Anayasa ile müeyyettir. Binaenaleyh, yürütme görevini verdiği organının bu gibi nazik meseleler üzerinde aldığı kararlarını yine kendisinin ihdas ettiği kazai kontrolden azâde bulundurmamak arzu ederse, bunu bir metin halinde tesbit edebilir ve bu takdirde artık denilecek söz olmaz. Netekim Danıştay Kanunu tasarısında böyle bir madde sevkedilmişti. Hükümet teklifinin 24 üncü maddesini teşkil eden bu teklifin gerekçesinde «Kanunların verdiği salâhiyete dayanarak memleketin iç ve dış siyasasını korumak maksadı ile yine mahsus kanunla hükümetin takdirine bırakılmış bazı işlerden ötürü hükümet aleyhine idari dâva açılması zararlı olacağından... bu işlerin idari dâva dışında bırakılması zaruri görülerek» denilmektedir.

Konu, Adliye Encümeni mazbatasında daha ziyade genişletilmiş ve kesin esaslar vaz edilmiş olarak görünür. Encümenin teklif ettiği metin Fransız 1872 tarihli kanununun 26 ıncı maddesini okşar gibidir: «Hükümetin Actes de gouvernement denilen tasarruflarının tadat ve tesbitine imkân olmayıp hadisata ve zamana göre hâlin icaplarını nazara alarak hükümetin ittihaz ettiği kararlar ve icra ettiği bir takım tasarrufların idari dâvaya mevzu olmaması zaruri ve tabii olmakla, Danıştay'da açılmış bir dâvanın bu mahiyette olup olmadığının tâynini ancak takdirî bir mesele olup bunun da dâva dairelerince yapılacak tetkikat üzerine ittihaz edecekleri karar ile hallolunulması lâzım gelir. Şu kadar ki, açılan idari bir dâvaya karşı Hükümetin bu hükme dayanarak dermeyan edeceği defî üzerine Dâva Daireleri Umumi Heyetince bu bapta karar verileceği ve eğer dâvayı görmeğe yetkili olduğuna karar verilirse Başbakanlıkça bu kararın bir ay içinde merci tâynini hakkındaki usullere göre yetkili kurulda işin tetkiki istenilebileceği yolunda kabul edilen usul ile hem idari otoriteyi mahfuz tutmuş ve hem de fertlerin hukuku teminat altında bulundurulmuştur.»

Danıştay Kanunu tasarısı ile mevzuata intikal etmek

Hükümet Tasarrufu Nazariyesi

istidadı gösteren bu nazariye, tasarı Bütçe Encümeninde iken, Hükümetin talebi ile geri alınmıştır. Bütçe Encümeni mazbatasında bu hususta şöyle denilmektedir: «Siyasi maslahat icabı olarak yapılan hükümet tasarruflarının idari dâvaya mevzu olamayacaklarını ihtiva eden 25 inci madde, ihtiva ettiği hükmün ehemmiyeti itibariyle, Hükümetçe, bir kerre daha tetkik edilmek için bu lâyihadan çıkarılması istenilmiş ve icap ederse ayrı bir lâyiha halinde Meclise sevkedileceği ifade edilmiş olmakla bu talep kabul edilmiş ve mezkûr madde lâyihadan çıkarılmıştır.»

Bizim için çok mühim olan bu nokta üzerinde biraz durmak zorundayız.

Acaba Hükümet, İhtilâf Mahkemesi teşkilâtı hakkındaki 29 uncu maddenin İçişleri Encümeninde projeden çıkarılmış olması dolayısıyla mı bu maddenin geri verilmesini istemiştir? Fakat mazbatada işin ehemmiyeti dolayısıyla tekrar tetkik edilmek ve icap ederse ayrı bir lâyiha takdim edilmek üzere alındığı mezkûrdur. Söz mânaya delâlet eder. Buradaki sözlerin mânası da sarihtir. Şu halde Hükümet, İdare Hukukunda çok münakaşalı olan bu nazariyenin mevzuata intikal etmesini arzu etmemiş ve aradan altı sene geçtiği halde ayrı bir lâyiha takdim etmediğine göre buna lüzum da görmemiştir. Bu itibarla bugün, mevzuatımızda, hükümet tasarrufu nazariyesinin mevcudiyetini mucip kılacak herhangi bir metin mevcut değildir.

Böyle bir metin olmamakla beraber, acaba Hükümetin bazı tasarruflarını Danıştayın kontrolünden azâde kılmak için, hükümet tasarrufu fiksiyonuna lüzum var mıdır? Yani, acaba böyle bir fiksiyona saplanmadan ve denie de justice telâkkisine meydan verilmeden,, mevzuatımıza göre bu kabil tasarrufları iptalden kurtarmağa imkân yok mudur?

Bu sözlerimizle Profesör Bertelemi'nin ifadesine avdet

Tetkikler:

ederek diyoruz ki, hükümetin bazı nevi tasarrufları vardı1 ki, bunlar Danıştay tarafından iptal edildiği takdirde istikrarsızlık olması muhtemeldir. Fakat bunları böyle tımturaklı bir heyulânın arkasına gizlemektense, sarîh olarak, mevzuatımızdan aldığımız ilhamla ve ona dayanarak, aynı neticeyi elde etmek imkânsız mıdır. Bu ifade bizi Pouvoir discretionnaire vakıasına götürür.

Bu suale cevap vermeden evvel Danıştay Kanununun 23 üncü maddesinin C bendini tahlil edelim.

23 üncü maddenin C bendine göre idari bir tasarruf ve meselâ bir hükümet tasarrufu aleyhine ferdin Danıştayda bir iptal dâvası açtığını düşünelim ve diyelim ki, İstanbul'da sıkıyönetim ilân edilmesinden menfaati haleldar olan bir bar sahibi, bu kararın, esas veya maksat noktasından kanuna uygunsuzluğu iddiası ile iptalini istemiş olsun.

Bize göre, Bakanın, bunun hükümet tasarrufu olduğu, kazai mürakabeye tâbi bulunmadığı iddiasında bulunmasına ve binaenaleyh idari tasarrufun kaza uzvu tarafından tetkikine mani olmasına lüzum yoktur.

Denilebilir ki, Hükümet sıkıyönetim ilânının siyasi ve askerî sebebini Danıştay'a bile bildirmeği mahzurlu görebilir.

Yine bize göre, bu sebepleri Danıştay'a bildirmeğe de lüzum yoktur. Mücerret Anayasanın 86 ıncı maddesindeki «.....sıkıyönetim ilân edebilir.» hükmüne istinat ederek, kanunun bu hususta Hükümete takdir hakkı bahsettiğini ve Hükümetin, gördüğü bazı emareleri bu şekilde takdir ettiğini söylemesi kâfidir. Bu takdirde idari dâva reddedilmek mecburiyetindedir. Zira hu pouvoir discretionnaire'dır. Madem ki Hükümete böyle bir takdir hakkı jüris prüdans ve doktrin tarafından taınımıştır, şu halde mesele kesin olarak halledilmiş olur.

İdarenin faaliyetlerini tanzim eden ve muhtelif kay-

Hükümet Tasarrufu Nazariyesi

naklardan çıkan hukuk kaideleri, diyor Sıddık Sami, bu faaliyetlerin bütün teferrüatını tanzim edemez. Nihayetsiz ve çok çeşitli ihtiyaçlara muhtelif faaliyetlerle cevap vermek mecburiyetinde bulunan İdareye, tasarrufun mevzuunu veya saikini veyahut icra zaman ve mekânını tâyin hususunda bir takdir serbestîsi tanılabilir. İşte bu serbest saha, İdarenin takdir salâhiyetini teşkil eder. Nitekim Danıştayımız da bu mütalâayı teyit eden kararlar vermiştir.

Bonnard da aynı şekilde düşünerek der ki: Kanun veya nizamname, İdarenin, bir tasarruf yapmak veya yapmamak, hangi zamanda ve ne suretle hareket etmek tasarrufun mevzuunu tâyin eylemek hususundaki salâhiyetlerini tâyin etmemiş, ona bir serbesti tanımış ise, takdir salâhiyeti mevcuttur.

Yukarıdaki misalimizi Cumhurbaşkanının af salâhiyetini kullanması halinde de tatbik edebiliriz: Cumhurbaşkanı'nın af hakkını kullanan kararnamesi, bir hükümet tasarrufu olmaktan ziyade, takdire bağlı bir salâhiyetin istimalidir. Nitekim Anayasanın 42 inci maddesi bu şekilde tanzim edilmiştir. Burada «eder» denilmeyip «edebilir» denilmektedir. Edebilmek, yapabilmek ise, takdire bağlı birer keyfiyet, pouvoir discretionnaire'dir.

İdam mahkûmu, af için müracaat edip red cevabı alsa, bunun kanuna maksat noktasından muhalefeti sebebiyle iptal dâvası ikame edemez. Zira Adliye Bakanı'nın vereceği cevap «mahkûmun şahsi vaziyetinde 42 inci maddenin tatbik olunacağı bir durum takdir edilmemiştir» şeklinde olursa, Danıştay dâvayı reddeder.

Danıştay hükümet tasarruflarında da dâvayı reddedecektir. Bütün dâva, iptidaen ve intihaen reddedin İptida-

Tetkikler:

en red, insanı Dénie de justice telâkkisine sevkedebileceği halde, intihâen red, hukuka bağlı devlet teorisinin müsbet ve âmme vicdanını teskin eden bir neticesidir.

Noktai nazarımızı bu şekilde izah ettikten sonra, hükmümüzü vermeden evvel ilâve edelim ki, Danıştay Kanunu tasarısının gerekçesinde, Hükümet Actes de gouvernement ibaresini kullanmayıp «takdire bırakılmış bazı işler» demiştir ki, bu da bizim noktai nazarımızı takviye eder mahiyettedir.

Netice, reel hukukta mevcut olmayan hükümet tasarrufu kategorisinin suri olarak ihdasına ve bir takım idari tasarrufların bu unvanla iptidaen kazai mürakabaden hariç tutulmasına lüzum olmadığı, takdir salâhiyetinin mevcudiyetinin kâfi olduğu kanaatindeyiz.

Şehir ve Kasabalarımızın BUGÜNKÜ DURUM HARİTA İŞLERİ

Y. Mühendis Mimar

Mithat YENEN

Belediyeler Fen Kurulu Müdürü

Şehir ve kasabalarımızın kalkınması için yapılacak her işe girişmenin, her eylemin temelini, bugünkü durum haritaları meydana getirir. Bu haritalar, ait olduğu şehir ve kasabayı olduğu gibi tanıtan birer belgedirler. Bu belgeler, şehir veya kasabaların, dalgalı veya düz olan bölümlerini, çarşı, pazar, stadyum gibi yerlerini, oturulan bölümlerini, sıklık derecelerini göstermesi bakımından, »topoğrafik ve sosyal karakterlerini anlatırlar. Bundan başka, geleceğin imar plânı düzenlenmesi, içme suyu, elektrik, havagazı ve kanalizasyon şebekelerinin kurulmasıyla imar plânının uygulanmasından ötürü yapılacak kamulaştırma, yol açma ve parsellere ayırma işleri ve hattâ nüfus sayımında nümerotaj ve temizleme işlerinin metotlu ve ekonomik bir şekilde yapılabilmelerini sağlaması bakımından, bu günkü durum haritaları büyük bir önem kazanırlar. Ait olduğu şehir veya kasabanın her hangi bir ölçüde benzeri; daha doğrusu fotoğrafı demek olan bu haritaların, yukarıda sayılan kamu işlerini görebilmeleri için bir takım nitelikleri taşımaları gerekli olur. Nitekim Cumhuriyet Hükümeti bu amacı sağlamak üzere 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanununun 1 inci maddesiyle, şehir ve kasaba belediyelerinin yaptıracakları haritaların doğruluğunu ve ölçülerini sınırladı. Kanun vaznı, »Muntazam harita» deyimini kullanmakla nirengi ve poligon esasına dayanan harita yapılmasını kasetmiş ve bütün kamu işleri için şehir ve kasabaların genel durumlarını gözden geçirmek bakımından 1/2000, uygulama işleri için

Tetkikler:

1/500 ölçülü haritaların düzenlenmelerini onamıştır. Elde bulunan haritaları bu nitelikte olmıyan kasabaların, kanun tanımlarına göre haritaları yok demektir. Bundan ötürü kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 1932 yılından önce belediyelerince yetkili uzmanlara yaptırılmış olan haritaların; tek basma harita niteliğinde olmayıp aynı zamanda o şehir veya kasabanın yol açmak şeklinde bir imar plânı ile uyuşkan olduğu görülmektedir. Oysaki haritalar ile imar plânları teknik konuları bakımından başka başka olduğundan, birinde uzmanlığı bulunan müteahhitlerin diğer işi gelişi güzel yapmakta oldukları ve bu suretle, önemli paralar harcanarak yaptırılan bu plânların, yazık ki, uygulama yeteneklerinden yoksun bulundukları yapılan bir çok incelemelerden anlaşılmış bulunmaktadır.

Haritaların teknik değerleri ne kadar iyi olursa, başka bir deyimle müteahhitlere yaptırılacak haritalar ait oldukları şehir veya kasabaya ne kadar çok benzerse, bu haritaya göre düzenlenecek geleceğin imar plânının uygulanması da o kadar doğru yapılmış olur. Eğer haritanın teknik nitelikleri bozuk olursa, imar plânında mümas olarak gösterilmiş olan bir kaç yapının, plânın yere uygulanmasında haritanın yanlışlığından ötürü hepsinin veya birazının yolda kalmaları gibi fena durumların doğmasına sebep olacağı apaçık olmakla beraber, böyle bir yolun açılmasından ötürü yapılacak kamulaştırma işlerinde yola giden ve mal sahiplerinin elinde kalan yüzey parçaları yerde ölçülerek bulunacak parçalara uymayacak ve bu hal Tapu idareleriyle mal sahipleri ve belediye idareleri arasında süreli bir anlaşmazlık konusu olacaktır. Bunun gibi, temeli bozuk olan haritaya dayanarak düzenlenen geleceğin imar plânında %8 eğikliğinde geçirilmiş olan her hangi bir yolun yere uygulanması sırasında düzeyleme eğrilerinin «tesviye münhanilerinin» yanlış olması yüzünden % 12 eğikliğinde çıkması umuşu vardır. Böyle olunca plânın yeniden düzenlenmesi gerekir; çünkü Ya-

Bugünkü Durum Haritaları

pı ve Yollar Kanunu şehir içinde yolların en çok eğikliğini % 10 olarak onamıştır. Yine bunun gibi, teknik değeri olmayan bir haritanın üzerinden kanalizasyon, içme suyu ve elektrik şebekelerinin keşifleri yapılmış olsa, şehirde döşenmesi gereken boru veya kablo uzunlukları yanlış hesaplanmış olacağından uygulanmada işin tutam keşif parasının belki de % 20 sinden eksik veya artık olması mümkün bulunmakta ve böyle olunca 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu'nun hükümlerine göre farklı kalacak işlerin yeniden eksiltmeye çıkarılması suretiyle yaptırılmaları gerekecektir.

Burada verdiğimiz bir kaç misal ile, bir şehir veya kasabada imar kalkınmaları için, bugünkü durum haritalarının gerekliliğini ve teknik değerlerinin önemi derecelerini anlatmış olduğumuza inanıyoruz.

Belediyeler İmar Kurulu'nun işe başladığı 1937 yılındanberi harita işlerine lâayık olduğu önem verilerek, şimdiye kadar kırk altı şehir ve kasabanın kanuni ölçülerde düzenli haritalarını yaptırmak için gerekli bulunan ödenek sağlanmış ve müteahhitlere üstermek suretiyle yaptırılmış ve onanmıştır.

Belediyeler İmar Kurulu'nun kontrolü altında yaptırılmakta olan bugünkü durum haritaları için Fen Kurulu tarafından kovalanan kural, aşağıda kısaca açıklanmaktadır:

1) Şehir veya kasabanın gelecekteki gelişme durumuna göre haritası alınacak sahayı sınırlamak ve yapılacak keşfe esas olmak üzere oturlan ve oturulmayan bölümleri ayırmak ve oturlan bölümlerde sıklık derecelerini ve yerin eğiklik durumunu saptamak üzere Müdürlüğümüz kadrosundan harita ve imar uzmanlarından ibaret bir kurul yerinde incelemeler yapmağa gönderilir.

2) Yerinde yapılan bu incelemelerden sonra, bu kurul tarafından hazırlanan rapor ve krokilere göre sapt-

Tetkikler:

nan keşif parası belediye bütçesinde varsa Bakanlık emrine Belediyeler Bankasına gönderilmesi veya Belediyeler Bankasından ödünç almak suretiyle sağlamak için Bakanlık makamı tarafından Valiliklerle ve Fen Kurulu Müdürlüğünce belediyelerle yazışmalar yapılmaktadır.

3) Saptanan keşif parası Bakanlık emrine Belediyeler Bankasına gönderildikten sonra, bu para üzerinden işin eksiltmeye çıkarılması için keyfiyet İmar Kuruluna sorulmakta ve alman kararlar 2490 sayılı kanun hükümleri içinde işler eksiltmeye çıkarılmaktadır. Eksiltmeye çıkarılan bu işler için gereken teknik şartlaşma ve sözleşme hükümleri, yıllardanberi yapılan denemeler sonucunda olgunlaştırılarak bastırılmıştır. Yalnız bazı şehir ve kasabaların özel durumları için gerekli görülen değişiklikler yapılmaktadır.

4) Bir şehir veya kasabanın düzenli haritasının alımı işi Belediyeler İmar Kurulu tarafından müteahhide üsterilmiş ve sözleşmeye bağlanıp deftere geçirildikten sonra işin devam ettiği sürece yönetsel ve teknik kontroller hepsi Fen Kurulu Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Hakediş raporları da Fen Kurulu Müdürlüğünün kontrol memuru ve müteahhit tarafından düzenlenip Fen Kurulu Müdürlüğünce kabulünden sonra Bakanlık Makamının da onamasıyla hakediş raporunda gösterilen miktardaki para Belediyeler Bankasınca müteahhide ödenir.

5) Müteahhit; yüklenmesi içinde bulunan bütün işleri bitirerek Belediyeler Fen Kurulu Müdürlüğüne teslim ettikten sonra haritaların kesin onanı için Bayındırlık Bakanlığında ve Fen Kurulu Müdürlüğünden birer temsilciden ibaret bir kurul; haritayı yerinde ve büroda inceler, kontrol eder. Sonucunda kurulca düzenlenen bir teknik rapora dayanarak haritalar Bayındırlık Bakanlığınca onanır ve müteahhidin son alacağı da ödenerek kesin ödencesi geri verilir ve ilişkisi kesilir. Pek tabiidir ki işin görülüşü sırasında sözleşmeye aykırı görülecek her han-

Bugünkü Durum Haritaları

gi bir durum veya yapılan teknik bir noksanlık müteahhide tamamlattırılmakla beraber, ödettirilmesi gereken bir cihet varsa ödettirilir. Sözleşmenin bozulmasını gerektirecek kadar sözleşmeye aykırı bir aksaklığın bulunması halinde ise, sözleşme bozulur ve doğacak veya mevcut zararlar ayrıca ödettirilir.

Biraz da müteahhitlere üsterilerek yaptırılmakta olan haritaların teknik niteliği, sözleşme gereğince müteahhitlerin teslim etmekle ödevli bulundukları haritaların cinsleri ve belgeleri hakkında kısaca bilgi verelim:

a) Şehir veya kasabanın hepsini kaplıyacak şekilde bir ana nirengi şebekesi kurulup hesaplanır. 100 hektardan büyük olan şehir ve kasabalarda bu nirengi şebekesinin küçük dörtkenler (Ekalli murabbaat) usulüne göre denkleştirilmesi yapılır. Bunun için ölçülecek temel «dı-lığ»ların yanlışlık miktarı 1/2000 i geçmiyecektir. Bu ana nirengi şebekesi doğrudan doğruya iki grat saniyesi kaydeden ince aletlerle ölçülür. Bu şebekeye dayanarak beher 100 hektara beş nokta rastlayacak biçimde gerekli yerlerde ikinci derecede nirengi noktaları kurulur ve hesaplanır.

b) Şehir ve kasabaların belli başlı caddelerini ve çevresini kaplamak üzere birinci derecede poligon şebekesi ve bunların arasında da ikinci derece poligon şebekeleri kurularak hesaplanır. Bu şebekeler belli usul ve kurallara uyularak yapılır. Nirengi ve poligon şebekeleri haritalarda ve plânlarda bir beden bel kemiği verindedir. Bir şehir veya kasabanın haritasının teknik değeri; nirengi ve poligon hesaplarının incelik dereceleriyle ölçülür.

c) Oturulan bölümün haritası poligon yanlışlıklarına dayanarak ve aynalı gönye veya prizma denilen dikey çekmeye yarayan küçük aletlerle ve çelik şeritlerle ölçülerek yapılır. Oturulmayan bölüm ise; yine poligon noktalarına dayanılarak takeometre denilen aletlerle ölçülüp haritaya ait ayrıntılar alınır.

Tetkikler:

d) Belli uzaklıklarda kurulan «tesviye röperleri» arasında teknik şartlaşmada yazılı incelikte gidiş geliş olmak üzere bir nivelman ameliyesi yapılır. Bu röperler için bulunan rakım değerlerine göre bütün poligon ve nirengi noktalarının rakımları da ikinci bir nivelman ameliyesiyle bulunur ve tâkeometre usulüyle alman ayrıntılar noktalarının da kotları bu poligon noktalarının rakımlarına göre hesaplanarak bulunur.

e) Şehir ve kasabaların yukarda saydığımız topraklara ait ameliyeleri tamamlandıktan sonra, haritaların çizilmesi işine başlanır. Bu kadar yorucu ve büyük bir özenme ve incelikle yapılan nirengi, poligon, ayrıntılar, tafsîlât alınması ve nivelman işlerinin sonucunda iş, pafta adı verdiğimiz kâğıtlar üzerine yapılacak resim almadan (tersimattan) ibaret bulunmaktadır.

İnce bir dikiş iğnesi kadar sivritilmiş sert kalemlerle ve büyük bir incelikle resmedilmekte bulunan bu haritaların yapıldığı kâğıtların; ısı ve ıslaklık etkisiyle bozulmaması gereklidir.

Batı bilginleri, önce bu haritaları «Vatman» denilen resim kâğıtları üzerine çizerlerken, ısı ve ıslaklıktan çok etkilendiğini görerek bu kâğıtları bezlemeyi düşünmüşler, fakat bunun da istenilen amacı sağlamadığını görerek kontrplâk gibi tahtalar üzerine yaptıрмаğı uygun bulmuşlarsa da, bunların gerek hacimleri ve gerekse ağırlıkları bakımından saklanmasıdaki zorluk karşısında, son zamanlarda alüminyumla levhaların iki tarafına aynı cins kâğıdı yapıştırmak suretiyle elde edilen paftaları kullanmağa başlamışlardır.

Belediyeler İmar Kurulu'nun kontrolü altında haritaların resimlenmesi, bu suretle yapılan ve ortasındaki alüminyum levhasının kalınlığı (0,5) milimetre olan paftalar kabul edilerek kullanılmaktadır, bundan daha ince ve kalın olanları da vardır. Harpten önce Almanya'dan getirilmekte olan bu paftalar; harp içinde yurdumuzda

Bugünkü Durum Haritaları

kalmadığından daha ince alüminyumları da onaylanmış ve bugün İsviçre’de istenilen nitelikte olanları bulunduğundan akçalık tutarları müteahhitlerden kesilmek suretiyle Fen Kurulu Müdürlüğü tarafından İsviçre’den getirilmektedir. Alüminyumlu paftalar üzerine resmedilmiş olan haritalar, ait olduğu şehir ve kasabada her an olabilecek değişiklikler ölçülerek resmedilmek şartıyla, uzun zaman yaşayabilirler. Şimdiye kadar edinilen deneçlere göre, bundan 12 - 15 yıl önce bezli vatman kâğıtları üzerine resmedilmiş bir takım şehir ve kasaba haritaları, bu defa yapılan incelemeler ve kontrollar sonucunda, 80 santimlik paftaların bir, bir buçuk santim kadar farklı oldukları görülmüştür. Bu fark 1/500 ölçüsünde 5 veya 7,5 ve 1/1000 ölçüsünde ise 10, 15 metre kadar farklı neticeler vermektedir. Vatman kâğıtlarına yapıştırılan bezlerin birbirine uymaması yüzünden bu farklar çeşitli bulunduğundan, bunlara göre yapılacak imar plânı uygulanmasının fena sonuçlar vereceği apaçıktır. Bundan ötürü bezli vatman kâğıtları üzerinde resimlerin yapılması suretiyle malzemenin yapılacağı pek az tutum, yakın gelecekte resim alma işinin yeniden yapılması gibi daha çok para harcamayı gerektireceğinden, doğrudan doğruya alüminyumlu vatman kâğıtlarının kullanılması uygun görülmektedir.

Haritaları yapılmakta olan kasabaların oturulan bölümü 1/500 ölçüsünde ve oturulanla oturulmayan bölümleri 1/1000 ve 1/1200 ölçümlerinde düzeyleme eğriliği olarak ve 20.000 nüfustan büyük olan şehirlerin ayrıca. 1/4000 ölçümünde düzeyleme eğriliği haritaları resmettirilmektedir. Resmettirilen paftaların uzunlukları; içten içe 60x80 santim uzunluğundadır ve paftalar hepsi dolu olarak yapılmaktadır. Aynı paftaların kenar (kitabe) lerî yanındakilerle bitştirildiği zaman ait olduğu şehir ve kasabanın genel görüşü ortaya çıkmış olur. Bunun imar plânının düzenlenmesinde ve uygulanmasında büyük faydaları vardır.

Tetkikler:

Belediyeler Fen Kurulu Müdürlüğüne müteahhitlerin teslimle ödevli bulundukları haritalarla belgelere gelince:

1) Her ölçümdeki haritaların alüminyumlu vatman paftaları üzerinde birer yaprak (nüsha) orijinalleri;

2) Her ölçümdeki haritaların beher paftasının muşamba üzerine birer kopyesi;

3) Her ölçümdeki haritaların muşamba kopyelerinden şeffaf ozalit kâğıtlarına çıkarılmış birer kopyesi;

4) Her ölçümdeki haritaların muşamba kopyelerinden çıkarılmış 8 zer tane ozalit kopyesi;

5) Nirengi kanavas (şehir ve kasabanın büyüklüğüne göre) 1/2000; 1/1500 ölçümünde bezli vatman üzerine bir orijinali ile. muşamba üzerine bir kopyesi ve üç tane bayağı ozalit kopyesi;

6) Poligon kanavas (şehir veya kasabanın büyüklüğüne göre) 1/1200 ve 1/1500 ölçümünde bezli vatman kâğıdı üzerinde bir orijinal ile muşamba üzerinde bir kopyesi ve üç tane bayağı ozalit kopyesi; (ki bunun üzerinde her ölçümdeki pafta bölümleri gösterilmektedir).

7) Nirengi aç gözetleme (zaviyei rasat) karnesi bir tane vç nirengi röperleri üç tane;

8) Nirengi hesapları - bez ile ciltlenmiş olarak - üç tane;

9) Poligon aç gözetleme (zaviyei rasat) karnesi ve poligon uzaklıklarına ait ölçme cetveli - bez ciltli olarak - üç tane;

10) Poligon röper defteri - ciltli olarak - üç tane;

11) Poligon koordinat (kemmiyatı vaz'iy) hesapları - bez ciltli olarak - üç tane;

12) Röperler nivelman defteri ve hesapları - ciltli olarak - bir tane ;

Bugünkü Durum Haritaları

13) Genel nivelman noktaları ve röperleri ve uğrak (güzergâh) krokileri üç tane;

14) Takeometre (tafsilâtı rasat) defterleri ve krokileri - bez ciltli olarak - bir tane;

15) Prizma tafsilât krokileri - bez ciltli olarak - birtane

16) Alüminyumlu paftaların saklanması için örneklerine uygun olarak bir tahta kutu ve muşamba ile şeffaf ozalitlerin rulo halinde saklanması için bir çinko kutu ve diğer belgeler ile ozalitlerin saklanması için de örneği gibi yeter miktarda cilt bentler

Haritalar incelenip kontrol edilerek Bayındırdık Bakanlığınca onandıktan ve müteahhit yukarıda yazılı belgeleri ve haritaları Fen Kurulu Müdürlüğüne teslim ettikten sonra, son hakedişi de ödenerek kesin ödeneci (kati teminatı) geri verilir ve ilişkisi kesilir

Her şehir ve kasabanın yaptırılmakta bulunan haritalarının orjinalleri ile muşamba kopyeleri Fen Kurulu Müdürlüğünün arşivinde saklanmakta ve ait olduğu belediyelere bayağı ve şeffaf ozalit kopyeleri gönderilmektedir. Ancak bugünkü harp durumundan ötürü yurdumuz içinde şeffaf ozalit bulunmadığından Belediyeler İmar Kurulu kararıyla beher şeffaf ozalit kopye yerine üç tane bayağı ozalit kopye onandığından, müteahhitlerden bugün şeffaf ozalit kopyesi yerine üç tane bayağı ozalit kopye alınmaktadır. Bundan ötürü belediyelere pek gerekli ihtiyaçları için gereği kadar bayağı ozalit kopye ve harita belgelerinden de nirengi ve poligon hesaplarının ve röper defterlerinin birer taneleriyle birlikte gönderilmekte ve diğer belgeler Fen Kurulu Müdürlüğü arşivinde saklanmaktadır. Bu suretle yaptırılmakta olan haritaların ait olduğu şehir ve kasabanın önemli kamu işlerini gerçeklemek için yeter ayrıntıları kapsamakla beraber bu haritalara dayanılarak düzenlenecek geleceğin imar plânlarının

Tetkikler:

uygulanmasından ötürü yapılacak kamulaştırma işleri için daha başka bilgilere ihtiyaç vardır.

Yaptırılan bu haritalarda oturulan ve oturulmayan bölümlerde adaların sokaklar üzerinde bulunan yüzleri ve toprak üstünde yalnız gözle görülebilen sınırlar saptanmış olduğundan, üzerlerinde yapı bulunan ve bulunmayan taşısız malların sahiplik sınırları gösterilmemektedir. Zaten bu iş, yani taşısız malların sahiplik sınırlarının saptanması, kanuni yetkiye sahip bulunan kadastro idarelerine ait bir görev olduğundan, Fen Kurulu Müdürlüğü tarafından yaptırılan haritalarda müteahhitlerden bunları istemek doğru olamaz. Şu var ki, bu nitelikte bulunan bugünkü durum haritaları tamamlandıktan sonra, bu şehir ve kasabalarda kadastral plânların düzenlenmesi işi, teknik bakımından haylice kolaylaşmış olacaktır ve kadastro işleri nirengi ve poligon esasına dayanarak kurulmuş olan adalar içindeki sahiplik sınırlarını ve şekillerini saptamaktan ibaret kalacaktır. Kadastral plânların gelecekteki imar plânının düzenlenmesinden önce bitirilmiş olmasının büyük bir değeri vardır. Bugünkü durum haritaları varken ve ait olduğu şehir veya kasabanın büyüklüğüne göre 1/2000 - 1/8000 ölçüleri arasında havadan alınmış mozaik bir fotoğrafı bulunduğu takdirde geleceğin imar plânının doğru ve kesin olarak düzenlenmesi için yeter derecede bilgi var demek olur. Ancak, uygulanma işlerinden ötürü yapılacak kamulaştırmalarda, taşısız malların yola giden veya sahiplerinin elinde kalan miktarları bulup her hangi bir taraftan zarara uğramasını ve anlaşmazlığı gerektirmiyecek şekilde yapabilmeye kadastral haritaların rolü büyüktür. Bu suretle imar plânının yere uygulanmasından ötürü taşısız malların değişen sahiplik sınırlarının tapu kütüklerine ve kadastro haritalarına, ileride anlaşmazlıklara yol açmayacak şekilde işlenmelerini sağlaması bakımından imar plânının uygulanmasına başlanmadan önce kadastro plânlarının tamamlanmış olması çok önemli bir konu olarak bahse değer. Ge

Bugünkü Durum Haritaları

leceğın imar plânlarının uygulanma işleri, üzerinde önemle durulması gereken bir meseledir. Bugünkü durum harita alımı, geleceğın imar plânı düzenlemesinde hava fotoğrafının ve kadastro haritalarının alınması gibi bir çok işlerin amacı ve sonucu düzenlenmiş ve onanmış olan geleceğın imar plânının doğru ve kesin olarak yere uygulanmasından ibaret olduğuna göre, bu ciheti pek ziyade dikkat ve incelikle yapmak, bunca emeğın yazık olmaması bakımından şarttır. Geleceğın imar plânları düzenlenmiş ve kadastral haritaları da tamamlanmış olan şehir ve kasabalarda uygulanma işleri için belediyeler ile kadastro idarelerinin beraberce çalışmaları imkânı görülebilir ve bundan büyük faydalar sağlanır. Şu kadar ki, geleceğın imar plânı var olup da kadastro plânları bulunmayan şehir ve kasaba belediyelerinin, harita işlerinde her halde bilgisi bulunan uzmanlar çalıştırmak zorunda bulunacakları pek tabii bir ödevdir.

Fakat kadrolarında tam teşkilâtlı fen kurulları bulunan belediyelerimiz bu ödevliliğın dışında kalırlar.

İstanbul, Ankara belediyelerinde, plân uygulanması için belediye fen müdürlüklerinden başka, imar müdürlüğü adı ile ayrıca bir teşkilât mevcuttur. İzmir şehrinin de öneminden ötürü böyle bir teşkilât bulunması beklenir. Diğer belediyelerimizin önem derecelerine göre uygulanma işleri için kadrolarından az çok fedakârlık yapmalarını beklemek yerinde olur. Aksi takdirde şehir ve kasabalarımızın imar yolunda kalkınmaları için bunca emek ve vakit harcanarak ortaya konulan plânların anlamı, dolaplarda bir yığın kâğıttan ibaret kalır.

TERCÜMELER:

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE
MAHALLÎ TEŞEKKÜLLER (§)**

Yazan:
GOODNOW

Çeviren:
H. BERKSUN

I — MAHALLÎ İDARELERİN HUKUKİ ŞAHSİYETLERİ

İngiliz iptidai idare sistemi, muhtelif mahallî idarelerin hukuki şahsiyetlerini tanımağa müsait değildi. Normand istilâsı zamanında Fatih Gillaume İngiltere'yi bölgelere ayırmış ve Anglo-Sakson devrine kadar çıkan eski kontluk (il) taksimatından da umumi surette istifade etmişti, fakat bu taksimata: mahallî teşekküllerin hükümeti idare etmek iktidar ve hakkını da haiz olmalarını tanımamıştı.

Hükümet idaresinin basit idari cüzütam fıkriine dayanmasından doğan mahallî idare taksimatında iki esas gözetiliyordu :

Bu esasların birincisi; galip Normand'lar ile mağlûp Sakson'lar arasındaki düşmanca münasebetler, geniş mahallî yetkiyi haiz şekilde hükümet teşkilâtı yapılmasına müsait değildi. Salâhiyetleri dahilinde bulunan meseleleri ırkî sebeplere göre halletmek isteyecek olan mahallî idarelere fazla bir hürriyet tanınamazdı. Milletın ırkı ihtilâf sebepleri

Amerika’da Mahallî Teşekküller

yeti haiz feodal sistemi tecrübe etmiş, yeni kiralılık ülkesinde bu sistemin mümkün olduğu kadar inkişafına mani olmak kararını vermişti.

Eski idare taksimatının, yâni kontluk (il), yüz kişiden müteşekkil grup (Centurie) ve kasaba (Bourg) ların yeryer idari cüz olarak tanınmaları sebebi, bu bölgelerde halle muhtaç bütün idari âmme hizmetlerinin Kiralın arzusuna göre tâyin ve azlolunabilen memurlar tarafından tedviri maksadına mebnidir.

İlerde görüleceği üzere; merkeziyetçi idare sistemi daha sonraları karakterini değiştirmiş, fakat mahallî idare taksimatı Normand’lar zamanında olduğu gibi uzun müddet kalmış, yani tüzelkişilik iktisap edememiştir. Ancak 1888 de İngiliz kontluğu ve 1894 te İngiliz paroisse’lan hakikî mânasiyle tüzelkişi olmuşlardır. Bununla beraber Tudors’ların hükümran olmağa başladıkları ilk zamanlarda kasaba belediyeleri, mallara sahip olmak, mahkemede dâvacı ve dâvâlı olmak, polis ve adalet yetkileri gibi hakikî hükümet yetkilerini kullanmak suretiyle tüzelkişilik kazanmışlardır.

İngiltere’de tatbik edilen kaideler, amerikan devletlerinin mahallî idare cüzütamlarında da tatbik edildi. Ancak tüzelkişiliği haiz Şehir - Cité’ler müstesna, diğer teşekküllerin tüzelkişiliği tanınmamış, devletin kanuni mevzuatıyla bunlara verilen vazifeler haricinde - kendilerine mahsus görevleri olmasına rağmen - mallara tasarruf etmek, mahkemede dâvacı ve dâvâlı olmak hakkı verilmemişti.

Tercümeler:

malan yolunda ilk adım atıldı. Bu dâvada bir town'nın da bir derceye kadar tüzelkişiliği haiz olabileceğine hükmedildi, fakat bu kararda bu tüzelkişiliğin hudutları açıkça belirtilmedi.

1801 de vazın kanun kontluğun arazi sahibi olabileceğini sarahaten ilân etti. Nihayet 1829 da Newyork'wa yeniden tanzim edilen statüsü, her kontluğun ve her town'un muayyen salâhiyetler dahilinde tüzelkişiliği haiz olacağını açıkça belirtti, bu da mallara tasarrufa ve mahkemede davacı ve davalı olmak yetkileri olabilmelerinden ibaretti. Massachusettes ve Newyork Devletlerinde teessüs eden bu prensip, Amerikan birliğini teşkil eden diğer devletlerin ekserisince de kabul edildi. Bu itibarla, idari ehemmiyeti olan bütün kontluk veyahut torunların hali hazırda tüzelkişiliği haiz bulundukları söylenebilir.

Fakat, Amerika'nın inkişafı, mahallî idarelere tüzelkişilik tanınmasında arandığı takdirde bu idare cüzlerinin bu gelişmelerinin sadece mahallî hizmetleri görmelerinden ileri gelmediğinin de bilinmesi icabeder. Çünkü bu dareler tarafından görülen vazifeler veyahut bu idarelerde çalışan memurlar umumiyetle hükümet işlerini de idareye memur bulunmakta ve mahallî halk tarafından seçilmiş olmalarına rağmen kendilerine mahallî memurlar nazariyle de bakılmamakta idi. Bu memurlar, Birleşik Amerika Devletleri'nde kabul edilen usule göre, sadece mahallî idare bölgelerindeki halk tarafından seçilmek suretiyle bu vazifelere getirilmiş olan bir devlet memuru mahiyetinde idiler.

Torunların durumu Monroe - Lorillard dâvasında iyi teşrih edilmiştir.

Amerika’da Mahallî Teşekküller

idarenin işlerini tedvir için lüzumlu sözleşmeleri yapar ve menkul mallara temellük ederler. Birliğin mamelekini (Patrimoine) tanzim ve idare ve bunun zaruri neticesi olarak birliğin icabında haklarını ve mesuliyetlerini zarardan vikaye için mahkemede davacı ve davalı olmağa yetkilidirler. Her noktai nazardan - meselâ hukuk ve ceza işlerine, sıhhat ve umumi ahlâka, yolların ve köprülerin muhafazasına, halkın huzuruna, vergilerin tahakkuk ve tahsiline müteallik bütün hususlarda - muhtelif town’lar, devletin siyasi yetkilerinden bir kısmını kullanan siyasi idare bölgeleridir. Bunlar artık tüzelkişiliği haiz birer birlik olmaktan ziyade seçim işleri bakımından birer taksimat mahiyetindedirler.

Bu itibarla tovon’ların muhtelif memurlarının gördüğü işler ve vazifeler adli ve idari olup hiç bir şekilde mahallî idare hizmetleri değildir. Toton taksimatı, halk tarafından seçilmiş bir cibayet memuruna malik olmak için iyi bir çarei haldir. Fakat bunlar bir defa intihap edildikten sonra yüksek devlet memurları gibi bir âmme memuru olurlar, binnetice hukuki mânada town’un müstahdemi veya ajanı değildirler.»

Bununla beraber köy teşkilâtının asla gelişmediği Yeni İngiltere’de town’ların su hâzinesi tesis ve idamesi gibi bazı mahallî hizmetleri vardır ki, bunu idare etmek hususunda bunlara, hakikî bir belediye tüzelkişiliğini haiz nazariyle bakılır ve bu mahallî vazifenin ifasındaki lâkaydiden dolayı da mesul tutulurlar.

Kontluğun vaziyeti de tamamiyle

Tercümeler:

idare teşkilâtı olup malî mesail, öğretim, halkın huzuru, askerî teşkilât, muvasala ve nakil vasıtaları ve bilhassa adalet tevzii mevzu ve işlerini tedvir için vücuda getirilmiştir. Bir istisna ile kontluğun teşkilâtı doğrudan doğruya ve münhasıran Devletin siyasetine intibak etmek mevkiinde olup fiiliyatta Devletin umumi siyasetinin bir şubesinden başka bir şey değildirler.»

Belediye idareleri yani şehirler, köyler ve tüzelkişilik izafe edilen town'lar, sakinlerinin mahallî ihtiyaçlarını her şeyden evvel tatmin etmiş olmak için teşkil edilmiş telâkki edilmektedir. Bu itibarla kontluk ve townlar gibi yarı belediye Quasi-Municipale mahiyetindeki teşekküllere Devleti temsil edici bir nazarla bakılmamaktadır. Aynı zamanda mahallî idarelerin tüzelkişiliklerinden doğma yetkiler de bunlara tanınmamıştır, ilerde görüleceği üzere bunlara mahallî bir idare cüzütamı olarak tüzelkişilik verilmiş olmasına rağmen, merkezî hükümetin ajanı olmak yolundaki faaliyetlerinden ayrı olarak mahallî şahsiyetlerine hâs pek az bir faaliyet alanı tanınmıştır.

Bunların hukuki bakımdan faaliyetlerinin siyasi hükümetin âmme hizmetini görmelerine inhisar edip mahallî idare şahsiyetini haiz olmalarının değeri sadece araziye ve mallara sahip olmaktan ibarettir. Mahkemeler, meselâ town ve kontlukların korporatif salâhiyetleri olduğu halde istikrazda bulunamayacaklarına hükmetmişlerdir. Filhakika, genel veya özel kanun

Amerika’da Mahallî Teşekküller

Bizim Anayasa’dan doğma mahallî idare muhtariyetimiz (self-government) umumi ve mahallî mevzuatı tatbik edecek memurları halkın seçmesi ve mahallî halkın idari faaliyetin hangi kısmını üzerine alması icap edeceğini tâyin eylemesi esaslarına istinat ediyordu.

II — MAHALLÎ İDARELER ÜZERİNDEKİ TEŞRÎİ HEYETİM MÜRAKABESİ

1 — Mahallî idarelerin salâhiyetleri :

Mahallî idareler mahdut salâhiyeti idarelerdir. Mahallî idarelere mahallî mahiyette hiç bir sarîh faaliyet serbestisi tanınmadığını yukarıda gördük. Bu, Anayasada sarîh bir hüküm bulunmadığı takdirde devlet mevzuatının üstün tutulması hususundaki hukuki katleden ve bu memleket teşri heyetinin, tatbikatta âmme kudretinin salâhiyetlerini tadadî bir şekilde tafsîl eylesinenden mütevellit bulunmaktadır. Mahallî idarelerin muayyen bir arazi safhası dahilinde âmme kudret ve yetkisini haiz bulunmaları itibariyle yetkilerinin de kanun vaznı tarafından tadadî bir tarzda tahsil edilmiş olması lâzım gelmektedir.

Mahallî idarelerin yetkileri hakkında, yargıç Didonun belediyelere dair yazdığı büyük eserinden daha iyi ve salâhiyetle yazılmış bir eser bulunamaz. Cereyan eden muhtelif muhakemeler esnasında da mütalâaları mahkemelerce teyit edilmiş bulunmaktadır. Ona göre:

«Tüzelsiğiliği haiz bir belediy

Tercümeler:

len bütün haklı şüpheler ve bunlara hangi yetkilerin tanınmadığı, mahkemelerce halledilir. Bütün belediye teşekküllerinin tesis ve faaliyet esasları Anayasa veyahut diğer kanunlarla tesbit olunur. Mahallî idarelerle uzuvları Anayasa veya bunları ihdas eden kanunlar veyahut teşriî kararlarla mezun kıymadıkları ne bir muamelede bulunabilirler, ne bir sözleşme yapabilirler, ne de mesuliyet deruhte edebilirler,. Kendilerine verilen salâhiyet hududu haricindeki bütün fiilleri hükümsüzdür. »

Yine hâkim Dillon'a göre :

«Tüzelkişilerin yetkilerinden bahseden Anayasa hükümlerinin veya diğer teşriî kararların tefsiri hususunda bu şahsiyetler yetkili kılınmadıkları gibi, belediye heyetlerine ve âmmе teşekküllerine verilmiş olan salâhiyetlerde hemşerilerin hürriyet ve tasarruf haklarına dokunacak mahiyette olanlara taallük eden hükümlerin de, bu idarelerce tefsiri yoluna gidilemez.»

Bu hukuki kaidenin zaruri neticesi olarak bu idareler, istimal etmek istedikleri ve fakat kendilerine sarîh olarak tevdi edilmeyen salâhiyetler üzerindeki müphemiyeti izale etmek için ekseriya teşri heyetine müracaat etmektedirler.

2 — Mahallî idarelerin, Teşri Heyetince kontrolü :

Müttehit Devletler'de

Amerika'da Mahallî Teşekküller

teşekkül, mahallî işleri gören bir teşkilâttan ibaret kaldıkça, bunların hareketlerine müdahale ve mürakabede bulunmak için kanun vazısına müracaata lüzum yoktur. Fakat mahallî bir teşekkül bir devlet ajanı gibi halkı alâkadar eden salâhiyetleri istimale ve harekete başlar başlamaz, halkın muhafızı olan Devletin, bu salâhiyetlerin he yerde yeknesak ve aynı tarzda tatbikim temin eylemesi mecburiyeti hasıl olur.

Maalesef, Amerika mahallî idarelerinin ve bilhassa şehirlerin yapmaları icabeden çok ehemmiyetli vazifeleri olduğu halde, Amerika Devleti kanun vazısı, bu iki nevi faaliyeti lüzumu kadar tefrik ve tavzih etmemiş ve ekser hâdiselerde, mahallî idarelerin mahallî işleri gördüklerini, merkezî mürakabeden geniş bir surette kurtulmaları lazım geleceğini unutmış bulunmaktadır.

Kanun vazısı, mahallî idarelere sadece devlet ajanı nazariyle bakmakta ve kanuni icapla kontrolü altına almakta ve mahallîye ait olduğu kadar umumi menfaate ait olsun bütün fiil ve hareketleri menfaatleri mürakabeden çekinmemektedir.

Mahallî idarelerin, umumi Anayasa'mn hususi mülkiyeti himaye eden hükümleri haricinde bazı mülkiyet hakkını haiz olmaları, kanun vazısının, mahallî idareler üzerinde mürakabede bulunmalarını istilzam etmekte ve bu husustaki yetkileri hudutsuz bulunmaktadır.

Kanun vazısının, bu itiraz kabul etmez salâhiyetini devamlı olarak istimal eylemesi neticesi, peyderpey memleketin bazı yerlerinde bir sıra mahallî salâhiyetleri üzerine almasını icabettirmiştir. Mahallî vazifelerin merkezileştirilmesi, Birleşik Devletler sitelerinde fena neticeler doğurmuştur. Beled i işlerin idaresinde bir çok mahallî menfaatleri ihlâl ile kalmamış, bu işlerin bilgi ve tesirden uzak bir tarzda yürütülmesine sebep olmuş ve sitelerin halledecekleri bir çok meselelerin akıl kârı olmayan bir tarzda tesviye edilmelerine saik bulunmuştur.

Tercümeler:

Mahallî işlerin kanun vazıı tarafından tanzimi, bu fena neticeleri bir kat daha artırmış olmakla beraber, merkezî müdahale bir çok hallerde kanun vazımın mahallî suistimalleri önlemek yahut mahallerince istenilen salâhiyetleri vermek arzusundan ileri gelmiş olmayıp, meclislerde hâkim olan partinin, geçici siyasi avantajlar temin etmek arzusundan mütevellit bulunmaktadır.

Amerikan sisteminin hususi mevzuatının, inkâr kabul etmiyen ve malûm bulunan sakatlığı ve tamamen mahallî olan işlere kanun vazımın mütemadi müdahalesi, bir çok devletler, teşrî heyetinin, mahallî idare işlerine karışma yetkisini tahdit edecek hükümleri Anayasalarına koymağa sevketmiştir. Fakat her zaman Anayasa'yı yazanlar; mahallî idarelerin hükümetin ajanı olduklarını gözden kaçınmamışlardır. Bunlar, tamamen mahallî olmıyan işlerde kanun vazımın müdahalesini menetmemeye ihtimam etmişlerdir.

3 — Teşrî kontrolün Anayasa ile çizilen hududu:

Bu konuda anayasa'ya konulmuş hükümler, iki umumi esasa irca suretiyle tatbik olunmaktadır.

Anayasa, evvelâ, hususi sebeplerle kanun vazımın müdahalesini menetmektedir. Meselâ, bir çok anayasalar, mahallî memurların intihap hakkını mahallerine bırakmaktadır. Aynı veçhile, devletlerin ekserisinde kanun vazıı, halkın muvafakati olmaksızın kontluğu bölemez veya merkezini değiştiremez. Bazı devletlerde de tramvay imtiyazı vermek için mahallî idarenin muvafakati alınmak icabedeceği takarrür ettirilmiştir.

Muhtelif devletlerde - meselâ Californie, Washington ve Illinois'da - mahallî işlere ait vergi, ancak mahallî idareler tarafından tarhedilebilir. En radikal tedbirler, Californie, Missouri, Washington, Minnisota, Colorado devletlerinden alınmış bulunmaktadır. Anayasa'ya göre bazı ehemmiyeti haiz şehir - city'ler münhasıran kendi nizamlarını yapmak ve tadil etmek salâhiyetini haizdirler. Bu

Amerika’da Mahallî Teşekküller

hükmün konulmasından maksat şehirleri sadece mahallî işlerinin tedvirinde kanun vazının müdahalesinden muhafazadır. Bunun neticesi olarak mahkemeler, anayasanın münhasıran mahallî işleri hedef ittihaz eylediği noktai nazarımdadırlar. City’ler tarafından görülmekte olan idari muamelâtın büyük bir kısmı mahkemelerce mahallî mahiyeti haiz görülmemekte, bundan dolayı da sadece beledi idare işlerinin büyük bir kısmı anayasada mevcut hükme rağmen kanun vazının kontrolüne tâbi tutulmaktadır. Bununla beraber, city’lerin tamamen mahallî mahiyette olan; kanun vazının müdahalesinden masun bulundurulması usulü, en müessir bir tedbir olmakta devam etmektedir.

İkinci esasa göre anayasanın mahallî idareleri kanun vazının müdahalesine karşı vikayeye mütedair olan hükümdür ki bu da tamamen bu müdahaleyi kaldırmamakta, bazı teşriî hareketleri meneylemektedir. Diğer bir tâbirle bütün fenalıkların membaı olan teşriî mürakabe, hususî bir yasamanın neticesidir, anayasa, bir çok mevadda taallük eden bu husussî yasamaları men’e çalışmaktadır. Aynı zamanda, anayasanın sarıh hükmü hususî yasamayı menetmek suretiyle mahallî teşekküllerin vaziyetini teşri heyetine karşı kuvvetlendirmektedir.

Nitekim hususî kanunlar çıkarılmasının memnuiyeti, teşri heyetinin, bir belediyenin tamamen mahallî olan işlerine müdahalesine mâni olmaktadır. Hakikatte bu memnuiyet mahallî teşekküllere kanun vazının geniş salâhiyetler vermesini mucip olmaktadır.

Anayasanın teşri heyetinin mahallî teşekküller üzerindeki salâhiyetlerini tahdit eden hükümleri, iki suale cevap verilmek suretiyle tarif olunabilir: 1) Anayasaya göre, hususî bir kanun nedir? 2) Hususî kanunun müdahale edemeyeceği mahallî işler hangileridir?

1 — Hususî kanun nedir? Hususî kanunu sarıh bir surette tarif eden yegâne anayasa 1894 te meriyete giren

Tercümeler:

New-York devletininidir. Bu anayasa, devlet hudutlarına dahil city'leri üç sınıfa ayırmakta ve bir sınıfta bulunan bütün şehirlere şamil olmıyan bir kanunun hususi bir kanun olacağını tâyin etmektedir. New-York anayasası, hususi yasamayı tamamen menetmemek, fakat böyle bir yasamanın çıkarılmasını işkâl etmek suretiyle, diğer anayasalardan ayırt edilmektedir.

Bir çok devletlerde, anayasaya göre hangi kanunun hususi olduğu mahkemelerce tâyin olunur.

Mahkemeler bu meseleye dair kararların ittihazında kendilerine tevdi edilen umumi mahiyetteki bir kanunun tatbikatının hususi bir mahiyeti haiz olup olmadığını tetkik ve bundan sonra hususi mahiyette olduğuna kanaat getirirlerse anayasaya mugayir olduğuna karar verirler.

Bundan başka, umumiyetle mahkemeler, alelâde kanunlarla belediye teşekküllerinin tasnifine mâni olmağa teşebbüs etmezler. Yalnız Ohyo devletindeki mahkemeler, teşri heyetinin belediyeleri tasnif için hususi kanun yapmalarına anayasa hükmünün mâni olduğuna karar vermişlerdir. Bununla beraber, mahkemeler belediyelerin tasnifine müteallik yasamaların makul olmasını istemişlerdir. Umumiyetle coğrafi şeraite müstenit bir tasnifin makul olmadığına hükmetmişlerdir. Bundan maada şehirlerin isimlerine göre tasnifini de doğru bulmamışlardır.

Ancak mahkemeler, umumiyetle mahallî teşekküllerin halk kesafetine göre tasnifini nazara almışlardır. Bu müstakbelde olduğu gibi halihazırda da yapılan tasnif esnasında tesirini gösterecek ve bir sınıf içinde en aşağı bir city bulunacaktır.

Görülecektir ki, bu yasamayı meneden bir anayasa hükmünün bir tefsir kararma göre, hususi kanun tedvinine mâni kaydı, teşri heyetinin reyine arzedilen kanun, hakikaten hususi bir kanun mahiyetini haiz olsa da, kabulüne mâni olamamaktadır.

Bu sebeple mahkemeler hususi yasama hakkındaki

Amerika’da Mahallî Teşekküller

noktai nazarlarını tesbit ederlerken mahallî teşekküllerin inkişaf ve terakkisine bir çok teferrüatı ihtiva eden mevcut umumi kanunlara hususi kanunların engel teşkil edip etmiyeceğine bakarlar.

Kanun vaznı tarafından yetkilerin tadadı bir şekilde sayılması halinde mahkemeler, hususi yasamalar vazına dair anayasanın mâni hükmüne rağmen, teşri heyetine geniş bir serbesti bırakmaktadırlar.

2 — Mahallî işlerden ne anlaşılmalıdır ? Söylediğimiz: veçhile tetkik etmekte olduğumuz anayasa hükmü bütün idare işlerine ait mesailde hususi yasamaların merdini istihdaf etmeyip ancak mahallî teşekküllerin işlerine müteallik hususi kanunlar çıkarılmasını menetmektedirler. Mahkemelerin kararları da göstermektedir ki yargıçların, umumi menfaatlere ait işlerle mahallî işler arasındaki salâhiyet hudutları hakkında sarih bir fikirleri yoktur.

Mahkemeler, muhtelif meselelere taallûk eden ve hususi mahiyeti haiz telâkki ettikleri kanunlara, anayasaya muhalif nazariyle bakmaktadırlar. Bunlar da, diğer bir hukuki bakımdan, mahallî mahiyeti haiz olmaktan ziyade devleti alâkadar eden işlere taallûk edenlerdir.

Mahkemeler, devleti ilgilendirmekle beraber esasında mahallî bir vasıf taşıyan hususlara taallûk eden yetkileri tahdit edici hükümleri ihtiva eyliyen hususi kanunları da anayasaya muhalif addeylemektedirler.

Ancak eski bir teşekkül tarafından görülmekte olan bazı işleri yeni bir teşekküle devreden hususi kanunların anayasaya mugayir olamayacağına hükmetmektedirler.

Aynı zamanda, anayasanın bu hükmüne temas eden muhtelif işlerde, mahkemeler, az çok, mahallî işlerle devlet işlerini ayırdetmek istemişlerdir. Böylece meselâ, anayasa; teşri heyetinin mahallî teşekküller memurlarından başkalarına mahallî işler için vergi tarhetmek salâhiyeti-

Tercümeler:

ni veremeyeceği hakkındaki kaydı karşısında mahallî teşekküllerin memurları ve salâhiyetlerinin neden ibaret olacağı hakkında muhtelif kararlar verilmesine saik olmuştur.

Mahkemeler, hususi teşekküllere; rıhtım inşası, toprak tesviyesi ve kurutması için vergi tarhı salâhiyeti verilmekle anayasaya muhalif hareket edilmiş olacağına ve aynı zamanda parkların mahallî işlerden addedilmesi lâzım geleceğine karar vermişlerdir.

Polis mevzuunun mahallî işlerden olup olmadığı suali hatıra gelmekte ve keyfiyet münakaşalı bulunmakta ise de, umumiyetle, mahallî işlerden olmaktan ziyade devleti alâkalandıran mesailden olacağına hükmedilmiş bulunmaktadır.

Anayasaya göre ; mahallî memurların mahallerince intihap edilmesi lâzım gelmektedir. Halbuki teşri heyeti belediye polis komiserlerinin merkezî hükümetçe tâyin olunabileceğini kabul eylemektedir.

New-York anayasasının kanun vazımın şehir-citylerin mahallî işlerine müteallik olarak hususi kanun çıkarması hususundaki salâhiyetlerini nasıl tahdit eylediğine dair bir kaç söz söylemek faydalı olacaktır. Bu devletin Anayasasına göre üç sınıfa ayrılan şehirlerden hepsine şamil olmıyan bir kanun, hususi kanun mahiyetindedir. Böyle bir kanunun alâkalı şehirlerin idare makamlarının tasvibine iktiran etmesi lâzımdır. Eğer böyle bir kanun alâkalı şehirlerce tasvip edilmezse (umumi vali) nin tasvibine arzedilmeden evvel yeniden teşri heyeti tarafından karara bağlanmak icabeder.

Mahallî idarlerin teşri heyeti tarafından kontrol edilmelerinin bu tarzda tahdidi, tenkide değer bir çok hususi kanunların çıkarılmasına mâni olmuştur. Fakat teşrii heyette hâkim olan partinin çok mühim addettiği hususi kanunların tedvinine de set çekilememiştir.

Amerika'da Mahallî Teşekküller

HALİHAZIRDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE MAHALLÎ İDARELER

I — Kontluk (Le Comté)

1 — Kontluğun durumu: Kontluğun halihazır vaziyeti, her bir devletin tatbik ettiği mahallî hükümet sisteminin genel karakterine bağlıdır.

Yeni-İngiltere'de kasaba (town) nın kontluktan daha ehemmiyetli bir mevkii vardır. Kontluklar daha ziyade adlî işlerin tedviri ihtiyacından mütevellit bir idari bölgeden başka bir şey değildir. Bazı devletlerde, kontluk, tüzelkişiliğin hiç bir hususiyetini haiz değildir, bu sebeple mahkemelerde davacı ve dâvâlı olarak hareket edemez. Bundan başka, kontluk, şimdiye kadar, devletin diğer dairelerinden ayrı olarak müstakil bir iktidara sahip olamamıştır.

Cennecticut ve New Hampshire'da, kontluk, town'lar teşriî heyet temsilcilerinin kontrolüne tâbidir. Vermeni'da ise en mühim idari vazifeler, kontluğun adlî mahkemelerini teşkil eden hâkimler tarafından görülür.

Pansylvanie ve NewYork devletleri model ittihaz edilerek Connecticut ve New Hampshire komiserlikleri gibi Yeni - İngiltere'de de, komiserler bulundurmak suretiyle ayrı bir kontluk otoritesi inkişaf etmiş bulunmaktadır.

Yeni-İngiltere kontluklarında bunlardan başka memurların tâyininde yeknesak bir kaide yoktur, bazı yerlerde bu memurları halk intihap eder, bazı yerlerde memurların tâyin hakkı devlet, makamlarına aittir. Fakat Birleşik Devletlerin hemen diğer bütün akşamında kontluk teşkilâtının önem kazanmış olmasından başka geniş yetkiyi haiz bir kontluk otoritesi de vardır.

2 — Kontluk otoritesi : Umumiyet itibariyle kontluk otoritesi, kontluk halkı tarafından seçilir, yalnız bazı güney devletlerinde, zencilerin galebe çalmaları korkusuyla

Tercümeler:

birkaç senedenberi teşri meclisi, devletin merkezî hükümeti tarafından, kontluk otorite uzuvlarının tâyni lâzım geleceğine karar vermiştir.

İntihap usulü tatbik edilen yerlerde bu usul, kontluğun büyük bir kısım memurları hakkında da uygulanan Böylece Sheriff, kontluk kâtibi, kontluk hazinedarı, mahkeme kâtibi, fakirlere yardım işleri memuru, - bu memuriyetler mevcutsa - merkezî hükümetçe değil, halk tarafından intihap olunur. Bir çok yerlerde bu memurların halk tarafından seçilmesi, devlet anayasasına derç edilmiştir.

Kontluk idaresinde seçimle tâyin edilen iki tip otorite vardır. Komiser tipi, mürakip tipi. Birinci sistemde üç komiser vardır, umumiyetle kontluğun bütün halkı tarafından seçilirler. Bazı yerlerde kontluk üç bölgeye ayrılmıştır, her birinden bir komiser seçilir. Bu sistem Pansylvanie'den alınmış olup mansup sulh hâkimleri bulunmayan cenup devletlerinin hemen hepsinde ve garp devletlerinin bir çoğunda tatbik edilir.

Kontluğa dahil Towm'ların temsilcilerinden mürekkep bir kontluk heyetinin bulunmasını âmir olan ve menşei New-York Devletinde bulunan mürakib sistemi. Michigan, Wisconsun gibi kuzey batı devletlerinin bir çoğunda mevcuttur. Mürakip sistemi, komiser sistemi kadar taammüm etmemiş olmakla beraber, kontluk otoritesi üyelerinin halka karşı mesuliyetlerini daha iyi bir şekilde idrâk etmeleri imkânını sağlayan bir mahallî temsilciliğe dayanması bakımından üstünlüğü haizdir.

Kayde değer ki kontluk idarelerine ait en yeni kanunlardan biri olan 3 Mart 1899 Indiana kanunu, komiserler de dahil olmak üzere, 7 üyeden mürekkep bir kontluk komisyonu teşkil etmek suretiyle komiserlik sistemini tadil etmiştir. Bunlardan dördü ayrı ayrı bölge konseyleri tarafından cari ve çok az değişmiş olan kontluk idaresi sisteminde derin bir tahavvül husule getirmek temayülü

Amerika’da Mahalli Teşekküller

noktasından önemli bulunmaktadır. Bu değışiklik, kontluk idaresinde kuvvetlerin tefriki prensibinin tatbiki mahiyetinde olup hükümet ve Cité-şehir idareleri teşkilâtı üzerinde mühim tesirleri olmuştur. İndiana’da, yeni kontluk otoritesi - kontluk konseyi - malî salâhiyetlerin büyük bir kısmını almış ve komiserler icrai kuvvetin tatbik vasıtası olmuşlardır.

1899 Indiana kanunu’nun; tam mânasiyle zirai mahiyette bulunan kontluk idaresine tatbiki, kuvvetlerin tefriki prensibine istisnai bir misal olmuştur. Bundan başka, hususi kanun yolu ile büyük şehirleri olan kontluklara da tatbik edildiği vakidir.

Fakat bu istisnai haller haricinde, kontluk otoritesinin parçalanmasına tevessül edilmişse de kontluk işleri, vasıflarına bakılmaksızın, kontluğun yegâne otoritesine bırakılmış bulunmaktadır.

Kontluk işlerinden bahsedilince, kontluğun mâliyesi - bu meyanda umumi binalar, kontluğun diğer memurları tarafından yapılan hizmetlerin masrafları, fakirlere yardım işleri memuru, kontluk kâtibi ilâh... gibi - ve köprü ve yolların idame masrafları anlaşılmak icabeder.

Kontluk işlerinin yürütülmesinden başka, kontluk idaresinin, doğrudan doğruya kontluğu alâkadar etmiyen fakat umumiyetle devleti ilgilendiren salâhiyetleri vardır. Ezcümle, kontluk idaresi; kanunları ve devlet intihabatına ait ilânları neşretmeğe mecburdur, devlet intihabatında bir intihap bürosu gibi hareket eder, bazı yerlerde büyük jüri heyetinin listelerini tanzim ve devletin askerî işlerine müteallik malî vazifeleri ifa eder.

Fakat kontluk otoritesinin en ehemmiyetli ve karakteristik salâhiyetleri, kontluğun mâliyesine müteallik olanıdır. Yalnız kontluğa değil, umumiyetle Devlete ait masraflar, kanunla kontluğa tahmil edilmişlerdir, meselâ bunlar adliyenin idaresine ait masraflardır. Halbuki mahkemeler, mahallî ajan olmaktan ziyade devlet ajanı olarak

Tercümeler:

telâkki edilmektedir. Bunların masrafları da umumiyetle kontluğa tahmil edilmiş bulunmaktadır.

Bu, bütün idari masrafların kontluk veyahut köy ve mahalleler üzerine tahmili hakkındaki eski İngiliz fikrine tetabuk etmektedir. Bu masraflar, kontluk idaresi için ihtiyari değildir. Bu, kontluğun mecburi külfetlerinden olup mahkemeler tarafından yerine getirtilebilir.

Bununla beraber, kontluk hududu dahilinde vazife gören diğer memurlar üzerinde, kontluk idaresinin yetkilerinin muhtelif devletlerde tehalüf eylediği müşahade edilmektedir.

Umumi kaideye göre kontluk idaresi halk tarafından seçilenlerden başka memurların hareketlerinden mesul addedilmemektedirler. Aynı zamanda kontluk idaresinin tedvirinden mütevellit bütün mesuliyetlerin kontluk idaresinde temerküz ettirilmesine dair temayüller bulunduğu görülmektedir. (Meselâ Neberaska'da kontluk idaresi; memurlar hakkındaki şikâyetnameleri kabul etmekte ve kanunda gösterilen vazifeden mütevellit suçlar sebebiyle bunları azledebilmektedir. Bu sebeplerle idare, kontluk dahilinde seçimle veyahut kontluk idaresince tâyin edilen memurları azledebilmektedir).

Bununla beraber, kontluk idaresinin, ikinci derecedeki idare taksimatiyle, yani Town yahut Township'lerle olan münasebetlerinde farklar vardır.

Umumi kaide olarak, kontluk idaresi Town'ların idare işleri üzerinde hiç bir kontrolde bulunmaz. Fakat bazı devletlerde - New-York'ta olduğu gibi - town'ların idare işleri üzerinde kontluk idaresinin mühim mürakabe yetkileri vardır. Bu devlette, town'lar vergi tarhetmek yetkisinde değildirler. Bütün town'ların vergileri kontluk idaresi tarafından takarrür ettirmek lâzım gelmektedir.

3 — Kontluklar üzerinde devlet murakabesi: Nadir olmakla beraber bazı defa kontluk idaresi muamelâtının

Amerika'da Mahallî Teşekküller

merkezî idarenin mürakabesine tâbi tutulması icabetmektedir. Devlet merkezî hükümetinin kontluklar üzerinde yapacağı kontrol, devletin teşri heyetine mevdudur. Bu heyetin bazı hususi mahiyette haiz olduğu müteferri teşri salâhiyeti kontluk idaresinin hareket serbestisini ciddi surette tazyik etmektedir. İstikraz salâhiyetinde teşri heyetinin kontrolünün iyi bir misalini bulabiliriz.

Tarihimizin başlangıcında, umumi kaide bir kontluk idaresi, haiz olduğu salâhiyetle para istikraz edemezdi; istikraz yoluyla bir masraf ödemek isterse teşri heyetine daima müracaat eylemek lâzım gelmekte idi.

Anayasanın, hususi kanun vazına mâni olan hükmünün tatbiki ve kontluğun borç yapmak hususundaki salâhiyetinin tahdidi, kontluk idaresi muamelâtı üzerinde teşriî kontrolün fazlaca azalması neticesini vermişti.

İlk zamanlardaki - bilhassa istikraz akdi salâhiyeti üzerindeki - teşriî kontrol yerine bazı yerlerde halk kontrolü geçmekte idi. Ekseriyetle halkın ve bazan da mükelleflerin reyine müracaat edilmedikçe borç yapılması mümkün olamıyordu. Bundan başka, kontluğun idare hesapları üzerine kontrol vaz'ına doğru bir temayül mevcuttur.

Kontluğun hususi ajanlarına taallük eden bir çok ahvalde, merkezî bir idare kontrolü mevcuttur. Bu kontrol, bilhassa maarif, umumi sıhhat ve yol işlerinde müşahede olunmaktadır. Bunlardan başka, umumi valinin bazı yerlerde muayyen bir sebeple veya alâkadarı dinlemek suretiyle olsun kontluğun bir çok memurlarım azle salâhiyeti vardır.

II — Kasabalar – Towns

1 — Towns'ların durumu : Kontluk hakkında söylenilen burada da tekrar olunabilir, diğer bir ifade ile, herhangi bir devlette tow'ın ehemmiyeti o devletteki ma-

Tercümeler:

halli hükümet sistemine bağlıdır. Netekim kuzeyde town bulunmadığından kontluk büyük ehemmiyeti haizdir. Yeni-İngiltere’de town fazlaca mevcut olduğundan kontluk hiç bir idari ehemmiyeti haiz değildir. Town’un ehemmiyetli bulunduğu yerlerde tüzelkişiliği haiz bulunmak itibarıyla ayrı ayrı iki şekil arzeder. Yeni-İngiltere’deki Town belediye teşekkülüne yaklaşan bir mahiyet iktisap etmekte, memleketin diğer akşamında Çite’ye, town’a ya hut köye mevdu vazifeleri ifa etmektedir. Yeni-İngiltere dışında town yahut bazan townships denilen bu teşkilât mahdud salâhiyet ve mesuliyetlere sahip (Quasi-Corporation) yarı şahsiyetli müesseselerdir.

2 — Town Meclisi: Town’ın teşkilâtı hemen hemen haiz olduğu Corporative yetkiye göre tehalûf eder. Yeni-İngiltere’deki town’da, town muntahiplerinden müteşekkil meclis memurları tâyin ve siyaseti tanzim ve müzakere eder. Kredilere ve vergilerin tezyidine karar verir. Bu müessese, kontluk otoritesini mürakabe etmek sistemini tatbik eden bazı devletlerde - New-York gibi - bulunur. Town meclisinin faaliyet sahası, muhtelif devletlerde çok değişiktir. Her yerde yol, ekseriyetle sıhhat işleri ve bazan da mektep işleri, town’ım yetkisi dahilindedir.

3 — Town Memurları: Town meclisi yanında bir sıra memur bulunmaktadır. Bunlar, şehrin hususi ve müşterek menfaatlerini temsil ederler. Yeni-İngiltere’de bunlara (selectmen); New-York devletinde müfettiş (supervisor); diğer bölgelerde idareci derler, ikinci derecede, idarenin muhtelif şubeleriyle ve kısmen devlet umuriyle iştigal eden memurlar bulunmaktadır ki bunlar town’a bağlıdırlar. Bundan başka servet üzerine tarh edilen devlet vergisiyle town vergilerinin - bulunan yerlerde - tahakkuk ve tahsili vazifesiyle mükellef memurlar da vardır. Town arşivini muhafaza eden kâtip (Town Klark) da hazan - Yeni-İngiltere’de olduğu gibi - gayrimenkul mal ferağının tesciliyle vazifelidir.

Amme emniyetini muhafaza ve suç ile sanık oları

Amerika’da Mahallî Teşekküller

hapsetmek için polis memurları ve sulh hâkimleri vardır. Yol komiserleri, fakirlere ait muameleleri tedvir eden memurlar, mektepler ve sıhhat ajanları bulunur.

Yeni-İngiltere’de ve memleketin diğer kısımlarında bu memurların gördükleri işlerden bazılarını (Selectmen) in uhdesinde temerküz ettirmek meylî mevcuttur. Yeni İngiltere ve New-York sistemini takip eden devletler haricinde town meclisi bulunmamaktadır. Bu meclisin bulunduğu yerlerde tahsisen town’ın korporatif işleriyle iştigal eden memurlar - memurun intihabı işlerinden maada Yeni-İngiltere’de, town meclisine düşen vazifeleri de görürler.

Bununla beraber, Town meeting olan devletlerde, memurların muamelâtını bir nevi Town Council’in mürakakesi altına koymak temayülû vardır. Bu Town-Council, devletlerin büyük bir kısmında hakikî bir otoritedir, ekseri Town’un diğer memurlarının hesaplarını tasfiye ederler. Bazan bu kurul town memurlarından - New-York devletinde yahut Indiana’da olduğu gibi - sırf bu maksatla seçilmiş kimselerden teşekkül eder.

Merkezî hükümetin, kontluklar üzerindeki mürakabesi hakkında söylenenler town’lar için de town memurlarını umumi valinin azletmek salâhiyeti istisna edilirse aynen söylenebilir.

Yeni-İngiltere’de, umumiyetle öğretim idareleri bölgelere ayrılmıştır. Okullarla iştigal eden memurlar - ki bunlara bazan okul komiteleri (School Committee) de denir - town kurulu tarafından seçilirler ve bunlara karşı olan vaziyetleri hemen diğer town memurlarının aynıdır. Diğer taraftan kuzeyin bazı kısımlarında, okullar, umumi idare vazifelerinin bir kısmı arasında olup kontluk idaresi tarafından idare edilir.

Fakat, umumiyetle, okullar için, hususi öğretim bölgeleri kurulmuş, hususi bir idare teşkilâtı bulunmaktadır. Bu teşkilât, bazan, yalnız okulların idaresiyle iştigal

Tercümeler:

etmeyip, New-York devletinde olduğu gibi bu teşkilâta muktazi kuvvetlerin fond teminine matuf mali sistemle de uğraşır. Halihazırda bölge sisteminden ayrılarak öğretim meselelerinin kontrolünü yüksek bir heyete tevdi etmek temayülü ve teşebbüsü mevcut bulunmaktadır.

III — Amerika Belediyelerinin Tarihi

1—İlk Amerikan belediyeleri: Taşra mahallî hükümet sistemi, Amerikan taşra mahallî idarelerinin örneği idi. Böylece XVII inci yüzyılda İngiltere’de mevcut belediye idare tarzı Amerika’nın ilk belediye sistemine de model ittihaz edilmiştir.

Önceleri, ilk defa olarak kolonilerdeki bir çok şehirlerde hususi bir teşkilât tesis olunmuştu. Bir tek şehir - Boston - daima taşra town’lar tarzında idare edilmekte idi. New-York ve Philadelphie tarihlerinin başlangıcından itibaren İngiliz belediyeleri gibi, haiz oldukları fermanlar ve teşkilât tarzlarıyla civar idari bölgelerden çok ayrılmakta idiler .

Fermanla müsaade edilmiş olan ilk şekil, aynı devirdeki İngiliz belediye teşkilâtına çok benzemekte idi. Şehir idaresi, belediye reisi, tescil işleri memuru, alderman, assistants’lardan yahut councilmen’den müteşekkil meclisti. Bu heyette, belediyelerin bütün işleri toplanmakta idi. Fakat idare yetkileri bugünkü kadar geniş değildi. İngiliz belediyesi gibi ilk Amerikan belediyesi, sadece mahallî ihtiyaçları tatmin noktasından vücade getirilmiş bir teşkilâtı. Yani mahallî ahvali, mâliyeyi, idare ve mahallî polis talimatnameleri tedvir noktai nazarından vücade getirilmişlerdi. Bununla beraber, İngiliz belediyesinde olduğu gibi bazı belediye memurları, bazı adli ve polis vazifelerini de görmekte idiler. Netekim New-York ve Philadelphie’de Belediye Başkanı - Mayor, tescil memuru - Re-

Amerika’da Mahallî Teşekküller

corder, Alderman (*) hâkimlikten başka belediyelerin sulh hâkimliğini de yapmakta idiler.

Koloninin umumi idare işleri, kontluk ve taşra idareleri muntazam memurlarına benzeyen memurlar tarafından belediyede görülmekte idi. Amerika belediyesinin tamamen mahallî olan bu vasfından dolayı meclis, belediye hizmetlerinin masraflarını karşılamak için vergi tarhına hiç bir suretle salâhiyetli bulunmamakta idi. Kâfi derecede bir hükümet otoritesi olarak telâkki edilmemesi hâkimiyet vasfından olan vergi tarhı yetkisiyle teçhiz olunmamasına saik olmuştur. New-York’ta 1787 de çıkarılan bir kanuna göre, New-York kontluğunun belediye başkanı, tescil işleri memuru, Alderman, mürakipler bürosu, mürakabe heyeti (board of superisors) merkezî hükümet namına istenen vergileri şehir sakinlerine tarh ve tevzi etmekle mükellef tutulmuşlardır. Bu suretle devletin, şehirlerden maktu vergi alma (firma burgi) prensibi artık bırakılmış bulunuyordu.

New-York şehir meclisi, hükümet ve meclis tarafından tâyin olunan belediye başkanı, tescil memuru hariç, yasa mucibince, şehirde sakin eşraf (freemen) ve her mahallenin mümessilleri (freeholders) tarafından seçilmeleri lâzım geliyordu.

Şehrin idaresi, belediye reisiyle en aşağı dört aldermen’den mürekkep bir heyete mevdudu. Bu heyet umumiyetle şehrin malî işleri ve şehir idaresinin yetkileri dahilinde bulunan bazı ticari ve sınai meseleleri karara bağlarlardı. Philadelphie ise bu heyet, şehir meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilecek kimselerden terekükp ederdi. Bundan başka, İngiltere’de olduğu gibi şehir uzuvları, meclis ve eşraftan terekükp etmekte, idi.

(*)Belediye meclislerinin belediyeye müteallik icraî vazifelerle ödevli üyelerine denilmektedir. Hem belediye meclisi üyesi hem de müstakilen belediyeye ait bazı icraî vazifeleri görür.

Tercümeler:

İşte başlangıçta amerikan şehirlerinin teşkilât ve durumu bundan ibaret bulunuyordu. Tarihinin başından bu yana amerikan şehirleri iki istikamette inkişaf etmiş'erdir. İnkişaf istikametleri ne olursa olsun, her şeyden imce şehirlerin durumu ile memurlarının yetkileri büyük değişikliklere uğramıştır, denilebilir.

2 — Şehir durumundaki değişiklik : Devlet mevzuatı , Devletin umumi idaresi noktasından merkezî hükümetin bir organı telâkki etmek suretiyle şehir teşekkülündeki esas maksadın büyük bir kısmını gözden kaçırmış bulunuyordu.

Şehirlerin inkişafı sırasında amerikan hukukunun âmme vasfını izafe etmesi neticesi, bunlara yalnız memurlardan tereküp eden bir teşekkül nazariyle bakılmayıp, belediye idaresi dahilinde oturan bütün halk da göz önünde tutuluyordu. Bundan başka, bir çok hallerde belediye seçimi devlet seçimi mahiyetinde telâkki ediliyordu. Devlet, çok defa, şehir yahut memurlarından idare ihtiyacı için istifade etmekte idi. Bilhassa, şehir geniş bir sahaya malik bulunduğu takdirde vergilerin tahakkuk ve tahsili gibi malî meselelerde devlete ajanlık yapıyorlardı. Bu, hakikatte, şehrin kendisinin bazı devlet vergilerinin mükellefi bulunmasından ileri geliyordu ve şehir, emlâk sahiplerinden genel emlâk vergisini tahsil etmekle mükellefi.

Şehir, merkezî hükümetin idari işlerinin doğrudan doğruya ajanı bulunmak doîayısıyle gördüğü vazifelerden başka umumi menfaatlere ait bazı meseleleri, doğrudan doğruya veyahut memurlariyle tanzim ve bir sürü masrafları ifaya mecbur tutulmuştur. Bu bilhassa öğretim meselelerinde tamamen böyledir. «Öğretim Heyeti», şehir hududu dahilinde öğretim işlerinin idaresine nezaret eder ve ayrı bir beledi teşekkül gibi telâkki edilen bu heyet şehir halkı tarafından seçilir. Bazan bu heyet, New-York'ta olduğu gibi, belediye idareleri, ve bazı yerde, Baltimor'da olduğu gibi, teşri meclisi tarafından tâyin edilir. Hülâsa., belediye memurları hükümetin umumi idare işlerinde de

Amerika'da Mahallî Teşekküller

İstihdam edilmektedirler. Böylece büyük şehirlerin büyük bir kısmında, belediye memurları şehir halkı tarafından seçilmekte veya belediye idareleri tarafından tâyin olunmaktadırlar. Bunlar, umumi sıhhat nezalet, fakirlere şarım, seçim işlerini tanzim etmekle mükellef ve adlî işlerin idaresine taallûk eden, jûri heyetinin listelerini terip etmek gibi salâhiyetleri de haizdirler.

Bazı hususlarda, evvelce belediyelere veya memurine tevdi edilmiş olan vazifeler, bugün hükümet merkezî idarelerince yapılmaktadır. Böylece umumi asayişin muhafazası muhtelif büyük şehirlerde, hükümet merkezince tâyn edilen bir komisyona tevdi edilmiş bulunmaktadır. Çünkü muhtelif devletlerin mahkemeleri, âme emniyetini muhafazası işinin bir belediye vazifesi olamayacağına tarar vermişlerdir.

Âme emniyetinin muhafazası hususundaki istisnai hal adalet işlerinin tedvirinde de varittir. Bu da sırf mahalî bir iş olmaktan ziyade bütün devlet hududu dahilinde yeknesak bir plân dahilinde tanzimi icabeden bir keyfiyettir. Halihazırda, muhtelif şehirlerde vazife gören mahkemeler. belediye mahkemeleri olmayıp devlet mahkemeleridir. Filhakika, bunların masraflarının büyük bir kısmı bulundukları şehir tarafından ödenmekte ise de hâkinler ve maiyetlerindeki memurlar belediye memurları gibi telâkki edilmemektedir. Muhtelif isimler taşıyan mahali mahkemeler bu kaidenin bir istisnasını teşkil eder. Bekliye başkanı mahkemesi (Mayoris Court), tescil memuu mahkemesi (Recorder's Court) ilh... gibi.

Bunlara belediye mahkemeleri nazariyle bakılabilir. Çünkü bunları teşkil eden hâkimler, belediye seçmenleri tarafından seçilmekte, yahut belediye idaresi tarafından tâyin edilmekte ve salâhiyetleri ancak belediye zabıta talimanamelerine şamil bulunmaktadır. Bazı şehirlerde belediye başkanının, Mayor ve aldermen'erin adlî vazifeleri vardır.

Fakat şehirlerdeki devlet memurları eskisinden fazla.

Tercümeler:

ehemmiyet iktisap etmişlerdir. Şehrin gördüğü ve halkı alâkadar eden işler pek çok artmıştır. Bu artış, şehirlerdeki bayındırlık işlerinin dikkati çekecek bir surette çoğalmış olmasındandır. Memleketin bir çek mühim şehirleri, su getirtmek, şehirler arası nakil vasıtaları temin etmek, umumi tenvirat sistemi kurmak azmindedirler. Bazı yerlerde doğrudan doğruya belediye idaresi tarafından, bazı yerde de devletin veya belediyenin mürakabesi altında bu işleri görecek hususi müesseselere baş vurmaktadırlar. Bundan başka ekser şehirler, lâğım teşkilâtı, park ve oyun yerleri ve birçok mahallerde de umumi kütüphaneler vücade getirmişler, her tarafta 19 uncu yüzyıl bidayesinde mevcut yollarla mukayese edilemeyecek şekilde kaldırımlı yollar ve bulvarlar inşa etmişlerdir.

Ancak, şehirlerin, vergi, eğitim, fakirlere yardım, umumi sıhhat, asayiş muhafaza işlerini tedvir eylemekle vazifelendirilmeleri suretiyle devletin mühim bir ajanı haline sokulmaları, hükümetin şehirlere karşı olan vaziyetinin umumi bir şekilde değişmesine saik olmuştur.

Belediye tarihimizin ilk safhasında, şehirler, merkezi kontrolden âzade olarak kendilerine mevdu vazifeleri görmekte idiler. Devlet, vazifelerin çoğalması karşısında bunların muamelelerini tanzime tevessül etti. Devletin bu müdahalesi ekseriya şehirlerin gelişmesi üzerinde fena tesirler yaptı. Ve teşri heyetinin müdahale temayülü de, anayasanın vaz eylediği tahdidi hükümlerle böylece durduruldu.

Belediye Teşkilâtında Değişiklik

1 — Belediye teşkilâtında yetkilerin tefriki prensibinin tatbiki esnasında, Birleşik Devletlerdeki şehir idare sistemi, bir meclis sistemi (Council System) idi. Yani bütün belediye yetkilerini elinde cemenen yalnız bir meclis mevcuttu. Fakat hükümet idaresinin esasını teşkil eden «kuvvetlerin tefriki» prensibinin 19 uncu yüz yılın bidayetinden itibaren, şehir idaresine de tatbikine teşebbüs

Amerika’da Mahallî Teşekküller

olundu. Şehir idaresinde kuvvetlerin tefriki prensibinin tatbiki belediye başkanın, meclisten ayırdedilmesini mucip oldu. Meclise riyaset etmekle beraber bazı yerlerde bu meclis tarafından, bazı yerlerde devlet tarafından tâyin edilen ve memur hükmünde bulunan belediye başkanı (Mayor) şehir halkının seçimine tâbi tutuldu. 1830 danberi şehir kanunlarının büyük bir kısmı, şehir halkı tarafından seçilen belediye başkanı esasını tesis etmiş bulunmaktadır.

Belediye başkanından ayrı olarak, başkanları muhtelif tarzda tâyin olunan icrai daireler teşkiline teşebbüs edildi. Bu dairelerin kurulmasından önce, şehirlerin teferruatlı teşkilâtı, şehir meclisinin talimatnameleriyle tanzim edilmekte idi. Şehre taallük eden muhtelif iş şubelerinin idaresi de bu talimatnamelerle şehir meclisinden ayrılan komitelerce idare edilmekte idi. Yukarıda da izah edildiği veçhile, şehirce yapılan talimatnameler yerine kanunlarla icrai daireler ihdası üzerine meclis şehrin idaresi teşkilâtını tanzim etmek yetkisini kaybetmiştir.

Bu suretle, kanunla tanzim edilmiş olan hususların belediye talimatnameleriyle tadiline imkân kalmamıştı. Bundan başka, 19 uncu yüzyıl ortasında vukua gelen büyük demokratik hareketler neticesinde bu daireler başına getirilen memurların, bir çok yerlerde şehir halkı tarafından seçilmeleri yoluna gidilmiştir. Fakat, seçim usulünün istenilen iyi neticeleri vermemesi dolayısıyla bu sistem yerine icrai daireler başkanlarının, meclisin tasvibi şartıyla belediye başkanı tarafından tâyinleri usulünün tatbikine başlanıldı.

1860 yılına doğru icrai dairelerin meclise ve belediye başkanına karşı olan bağımsızlıkları, bunların, bağlı bulundukları devletin başkanı tarafından tâyin edilmeleri, üzerine daha çok artmıştır. Bilhassa, polis dairesi başkanlarının merkezce tâyini usulü, daha fazla taammüm etmiş bulunmaktadır. Bu usul, 1840 da Londra Başkent

Tercümeler:

Polis Teşkilâtı örnek ittihaz edilerek vücade getirilen disiplinli, yarı askerî polis teşkilâtına bugün dahi tatbik edilmektedir.

2 — Kurullar Sistemi (Le Boards System): Şehrin bir meclis, bir belediye başkanı (Mayor), müstakil şehir daireleriyle idaresi sistemine Kurullar Sistemi denilir.

Bu sistem, 1860 dan 1880 ne kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfında, halihazırdaki belediye başkanı sisteminin, bu sistemi istihlâf etmesi temayülâtı tezahür eylemiştir. Kurul Sisteminin devam ettiği son zamanlarda, polis daireleri şefi hariç olmak üzere, belediye daireleri şeflerinin devlet tarafından tâyni usulü umumiyetle terkedilmiş bulunmakta idi. Fakat, daire şeflerinin vazife müddetleri belediye başkanından daha fazla uzatılmış ve belediye başkanlarının bunları azletmek hususunda hiç bir salâhiyeti kalmamıştı. Bu şartlar altında, bir belediye başkanı, ancak memuriyeti esnasında münhaller vukuunda tâyin yetkisini haizdi. Bu itibarla memuriyetinin devamı esnasında şehir işlerinin tedvirinden dolayı mesul tutmak mümkün olamıyordu.

3 — Belediye Başkan Sistemi (Le mayor system) : 1880 senesine doğru şehir idaresinde Kurullar Sisteminin fenalığı söylenmeğe başladı. Bu, şehir teşkilâtını parçalıyor ve mesuliyetleri temerküz ettirmek hususunda hiç bir şeye yaramıyordu. Binnetice, bu tarihten sonra kanunlarda sık sık tadilât ve ıslahat yapılarak belediye başkanının tâyin ve azil salâhiyetleri artırıldı. Şehir idaresinin Belediye Başkanı Sistemi denilen son şeklinde, vazifeye başladığından itibaren belediye başkanı, her hangi sebeple olursa olsun, vazife başında kalmasını faydalı görmediği daire şeflerini azil veya tâyin eylemek salâhiyetini haiz bulunmuş oluyordu.

4 — Meclis salâhiyetinin azalması: Meclis böylece, belediye başkanı ve icrai daireler lehine bir kısım yetkilerini kaybederken, teşri heyeti de, daha teferruatlı kanun-

Amerika’da Mahallî Teşekküller

lar çıkartmak suretiyle, bir kısım yetkilerini daha kaldırıyordu. Bu suretle, meclis malî yetkilerinden büyük bir kısmını da kaybetmiş bulunuyordu. Çünkü şehir idaresine taallûk eden hususi kanunlar, belediye masraflarını çok teferruatlı olarak tesbit eyliyordu. Meclis, bundan başka, nizam koymak yetkisinin de mühim bir kısmını kaybeylemekte idi. Evvelce talimatnamelerle tanzim edilen meseleler, kanunların herhangi bir maddesiyle usul ve nizam altına almıyor, yahut bunlar şehir icrai dairelerinden birine tevdi olunuyordu. Ancak anayasalarda, teşri heyetinin salâhiyetini tahdide matuf umumi ıslahat, meclisin, elinden alınmış olan eski yetkilerden bazılarının iadesine sebep oldu .

Halihazır Teşkilât

Belediye teşkilâtında yapıldığını yukarıda izah ettiğimiz tadilât, bütün şehirlerde tamamen tatbik edilememiş ve memleketin her tarafında aynı derecede tasvip olunmamıştır. Binnetice, halihazırda birbirinden farklı üç tip belediye idaresi bulunmaktadır. Birinci tip ilk basit tipe benzemekte ve buna İdare Meclisi tipi (Council Type) denilmektedir.

1 — Şehrin meclisle idaresi tipi (Council Type): Şehrin meclisle idaresi tipinin mümeyyiz vasfı, belediye başkanının meclis tarafından ve hem de halk tarafından seçilmiş olmasıdır, fakat salâhiyetleri mahduttur. Bu salâhiyetleri, meclise başkanlık etmek, reylerin müsavâtı halinde kendisinin iltihak ettiği taraf reyî tercih edilmek ve meclis kararlarının icabında tasvip etmemekten ibarettir. Belediye başkanı meclis kararını tasvip etmediği takdirde, bu kararın, yeniden meclisin mutlak ekseriyetinin reyine arzı icabeder.

Bu tarz şehir idaresinde meclis, - aslında olduğu gibi - üstün bir âmildir. Teşriî ve icrai vazifeleri ifa, tâyin edeceği komite ve memurlarla şehrin müteferrik işlerinin

.....

Tercümeler:

tedvir eder. Bu tip şehir idaresi, batı ve güneyde bulunan mühimce şehirlerde bulunduğu gibi, şurada burada bulunan küçük şehirlerde de mevcuttur.

2 — Kurulla İdare Tipi (Le Board Type) : Yukarıda izah edildiği üzere bu ikinci tip şehir idaresi de Kurul Sistemi'ne (Board System) çok benzer. Bu sistemde, meclis ve belediye başkanından başka, bütün şehir otoritelerine karşı geniş bir salâhiyetle hareket eden bağımsız memurlar yahut heyetler bulunmaktadır. Bu heyetlerin üyeleriyle memurlar da bazı yerlerde, şehir halkı tarafından seçilmektedirler, bazı yerlerde de, merkezî hükümet tarafından tâyin olunmaktadırlar. Fakat en çok, meclisin tasdikine iktiran etmek şartıyla, belediye başkanı tarafından tâyin edilmektedirler. Bunların hizmet müddetleri uzun olup ekseri yerlerde altı sene sürmekte ve muayyen hallerde belediye başkanları veya merkezî hükümet tarafından azledilmeleri istisna edilirse, bu müddetin hitamından evvel işten çıkarılmamaktadırlar. Kurulla İdare Sistemi'nin tam mânasiyle tatbik edildiği yerlerde malî mahiyetteki yetkilerin kanunlarla kurullara ve memurlara verilmiş olması dolayısıyla meclisin salâhiyetleri tahdide uğramıştır. Bu tarzdaki belediye idarelerinde, şehrin mahallî siyaseti teşri heyeti tarafından sık sık tâyin ve bu bağımsız kurullar ve memurlar tarafından tatbik olunur. Kurul sisteminde, en ehemmiyetli olan taraf malî kurul olup, şehrin malî işlerine taallûk eden bütün yetkileri istimal veyahut bu yetkilerin tatbikatında meclisle işbirliği eder.

3 — Belediye Başkanı Tipi (Le Mayor Type) : Birleşik Devletler'de hâlâ tesadüf edilmekte olan şehir idaresindeki üçüncü tip, Belediye Başkanı Tipidir. Bu sistemde şehir idaresinin şefleri, tamamen veya kısmen seçime tâbi olan maliye memurları şefi müstesna olmak üzere, belediye başkanı tâyin eder ve bunları lüzumlu gördüğü zamanda azledebilir. Bu sebeple, şehir idaresinden mutlak surette mesul tutulmuştur. Bu idare sistemi, umumiyetle

Amerika'da Mahallî Teşekküller

memleketin en mühim şehirlerinde tatbik olunmaktadır. Halihazırda New-York şehri bu sistemin en iyi misalini arz etmektedir. Bununla beraber halihazırdaki kanunun tatbikinden evvel daha fazla yetkiyi haiz olan meclis veya Aldermen'ler kurulları halihazırda New-York Devleti dahilinde bu sistemi tatbik eden büyük şehirlerden daha az yetkiye sahip bulunmaktadırlar.

4 — Şehir memurların vazife müddeti: Şehir memurlarının vazife müddetleri bu muhtelif sistemler sebebiyle, tatbik edilen şehir idaresi tipiyle sıkı bir münasebeti olmaksızın çok değişik bulunmaktadır. Umumiyet itibariyle, meclisin ve belediye başkanının müddetleri iki senedir. Fakat bu müddet bir sene ile dört sene arasında tehalüf etmektedir. Belediye başkanı sistemini tatbik etmekte olmasına rağmen New-York'da belediye başkanlığı müddeti iki senedir. Diğer ekser yerlerde, meselâ ST. Louis'de kurulla idare sistemi (Board System) tatbik edilmekte ve burada vazife müddeti dört seneden ibaret bulunmaktadır.

Bundan başka, meclis, tatbik edilen sisteme bakılmaksızın, her devlete göre başka başka şekillerde teşekkül eylemiş bulunmaktadır. Bazan meclis her defasında tamamen ve bazan kısmen yenilenmektedir. Fakat kaide, her defasında tamamen yenilenmekte olmasıdır.

Böylece bazı yerlerde meclis üyelerinin bir kısmı gizli oyla, bir kısmı ismen seçilmektedir. Fakat, esas itibariyle bütün üyelerin ismen seçilmiş olmaları icabetmektedir.

5 — Şehir okulları: (Ecoles de Cite) : Birleşik Devletler şehirlerine göre, şehrin okul sistemiyle münasebetleri çok tehalüf etmektedir. Bununla beraber, kaideten şehrin idare bölgesi, öğretim bölgesini teşkil eden denilebilir. Fakat, mutad olarak bunlar yekdiğerinden ayrılırlar. Bazı yerlerde okul işlerini deruhte eden otoritelerin durumları şehrin diğer dairelerinin aynıdır. Fakat, geniş ve belde hemşerilerini temsil eden bu heyetin durumunun hususiyeti itibariyle diğer dairelerden biraz daha ayrı ola-

Tercümeler:

rak teşkilâtlandırılmıştır. Bir çok yerlerde okul kurulu (School Board) bir belediyenin idari şubesi olmamakla beraber tüzelkişiliği haiz olmak itibariyle şehir bölgesinde belediyeden farklı ve ayrı bir yetkiye sahip bulunmaktadır.

Bu itibarla, okul kurulu, öğretim ihtiyacını karşılamak üzere şehirden alınması lâzım gelen vergiyi tarh ve sarfı lâzım gelen para miktarını tesbit salâhiyetini haiz bulunmaktadır.

Köyler

1 — Genel durum : Amerikan hukukunda tetkik mevzuu yalnız şehir belediyesi değildir. Ekseriya bir yerin ihtiyacı, town'un mutat teşkilâtından ayrı olarak bir şehirde bulunabilen teşkilât derecesinde müttekâmil olmayan başka bir idare şekline de lüzum göstermektedir. Bu istekleri karşılamak için köy, mahalle ve tüzelkişiliği haiz town teşkili de düşünülmüştür. Yeni-İngiltere'de, hakin kesif bulunduğu bölgelerin isteklerini tatmin maksadiyle town teşkilâtı vücuda getirilmiştir. Bu tarzdaki belediye teşkilâtı nisbeten azdır. Ancak komşu bulunmak itibariyle New-York'un tesiri altında kalan Connecticut ve Yemont devletlerinde de tesadüf olunmaktadır. Fakat, merkezî devletlerde olduğu gibi batı ve kuzey batı devletlerinde de köy teşkilâtı pek yayılmış bulunmaktadır. O kadar ki town idarelerinin muhitini ciddi surette tazyik etmektedir. Bilhassa içtimai şartların köy teşkiline müsait bulunduğu, - yani muayyen bir saha dahilinde nisbeten fazla insanların yaşadığı - birçok yerlerde, bu teşkilatın bir zaruret olduğu tezahür etmektedir. Bu sebeplerle New-York Devletinin köylerin tüzelkişilik iktisap eklemleri ve köy teşkili hakkındaki umumi kanunu 300 nüfusun oturduğu en az bir mil murabbai sahayı havi bir bölgeye tatbik edilmektedir.

Town ile köy arasında mevcut esaslı fark, town'un

Amerika’da Mahallî Teşekküller

bazan (kasaba derneği - Town meeting) ile, yani seçim hakkına malik halkın içtimaiyle ve köyün seçilmiş daimî bir heyet tarafından idare edilmelerinden ibarettir. Bundan maada, town, (Yarı-Belediye) mahiyetinde olduğu halde köy sadece mahallî ihtiyaçları tatmin etmek üzere teşkil edilmiş tam mânasiyie bir belediyedir. Fakat, Şehir gibi köy de mahallî ihtiyaçlar sebebiyle teşkil olunmuş olduklarına göre, devlet tarafından umumi idare ihtiyaçları içinde kullanılabilir. Diğer taraftan, köyün az bir sahaya malik olması hasebiyle pek nadir olarak umumi idareye ait işler gördürülmekte ve bu suretle şehirden ayırt edilmektedir, Köye, umumi idareye ait işlerden hemen hemen yalnız âmme asayişini muhafaa vazifesi tevdi edilmiş bulunmaktadır.

2 — Köy teşkilâtı: Amerikan devletlerinde köy teşkilâtı hakkında mevzu hükümler gayet basittir. Köy idaresi, köyde oturan seçmenler tarafından seçilen(Mutemetler Kurulu - Board de trustees) yahut burjuvalardan teşekkül eder. Bu heyet köyün işlerini kontrol ve memurlarını tâyin ve azleder. Bu heyetin vazife müddetleri pek kısadır. Her sene bir kısım üye değişir. Ekseriya, köy kurulu, semenlerin tasvibi olmadıkça istikraz akdedemez. Bu da yapılan genel veya özel seçimle izhar edilir.

AVRUPA ŞEHİRLERİ NİN DOĞUŞ VE GELİŞME TARİHİ

Yazan:
Fritz RÖRİG
Kiel Üniversitesi Profesörü

Türkçeye çeviren
Cemil Ziya ŞANBEY

İnkılâbımızın bariz niteliklerinden biri de, Renaisancedan itibaren maddi ve manevi kültür sahalarında Doğu'ya nazaran dalın esaslı gelişme seyri geçirmiş olan Batı dünyasının terakkilerini takip etmek ve bunların yapıcı ve kurucu unsurlarını imkân ve şartlarımıza göre benimseyip geliştirmektir. Bu bakımdan, Avrupa kültürünün ve şimdiki dünya devriminin yapılışında müessir olan büyük bir kültür laboratuvarının, yani genel olarak Avrupa şehirlerinin tarih boyunca gelişmesini takip etmek ve yarattığı kıymetleri yakından görerek memleketimizle kıyaslar yapmamızı mümkün kılmak faydadan hâli olmasa gerektir. Bu itibarla, Avrupanın bu alandaki en yetkili şahsiyetlerinden biri olan Kiel Üniversitesi profesörlerinden Fritz Röriğin, yayınlanması bir kaç nüsha devam edecek olan kıymetli ve enteresan bir etüdünü tercüme suretiyle sahifelerimize geçirmekle, okurlarımıza faydalı bir doküman hazırladığımızı kani bulunuyoruz.

DERGİ

YENİ BİR KÜLTÜR VARLIĞI OLMASI BAKIMINDAN ŞEHİRLERİN DOĞUŞU

XI inci yüzyılın sonlarına doğru Haçlı Seferleri, Lâtin ve Cermen Avrupasının muharip zümrelerini hıristiyan garbin birleşmesi ideali uğrunda bir araya topladığı zaman, devrin bariz vasfını teşkil eden şövalye kültürü ile dinî kültür, bu hareket içerisinde en yüksek ifadelerini bulmuş gözüküyorlardı. Fakat Haçlı Seferlerinin devam ve sona eriş

Avrupa Şehri

şekli, bu fikri çürütmüş ve taraftarlarını da müşkül bir duruma sokmuştu. Haçlı Seferlerinin neticeleri, bidayette erişilmek istenilen gayelerden çok başka şekilde tecelli etti. Bu seferlerden, gaye ve maksatları tamamıyla başka olan zümreler faydalanmak yolunu bulmuşlardı. Haçlı Seferleri hareketi büyük mikyasta başlamış bulunduğu sırada. Şimali İtalya şehirleri, eski mahallî otoritelerin hükmünden uzun mücadeleler neticesi olarak sıyrılmış bir durumda idiler ve elde ettikleri bu hareket şerbetliğini kendi iktisadi ve siyasi faydalan uğrunda kullanmağa çalışıyorlardı. Bu şehirler için Haçlı Seferleri, esas itibariyle iktisadi faaliyetlerini geliştirmeye yarayan bulunmaz bir fırsat oldu. Bunların bu suretle tarih sahnesine çıkışları, Akdeniz ticaretinin kökünden değişmesini sağlayan bir durum yarattı ve aynı zamanda bu şehirlerin o zamana kadar işitilmemiş bir inkişafa erişmeleri de Haçlı Seferlerinin cereyan ettiği asırlarda vukubuldu.

Milâdi 1100 seneleri sırasında hiç bir İtalyan şehri, o zamanki dünya durumunun meydana çıkardığı meseleleri Venedik kadar salâhiyetle başaraabilecek derecede bir siyasi ve iktisadi iktidara malik değildi. Gerçi o devirde Cenova ve Piza şehirleri de tam bağımsızlıklarını elde etmiş ve birer kuvvet olarak belirmeğe başlamışlardı. Fakat Venedik, onların erişmiş oldukları bu durumdan başka, diğer bir imtiyaza. Cenova ile Piza'nın henüz faydalanmağa çalıştıkları Şark ile çok eskiden münasebetler tesis etmiş olmanın üstünlüğüne malik bulunuyordu. Bu esnada Venedik, Bizans İmparatorluğunun siyasi hüküm ve nüfuz sahalarının dışında kalmış olmakla beraber, yine bu şehri Adriyatik denizi üzerinden Bizans'a bağlayan bağlar çözülmemişti. O zaman Akdeniz havzasının en büyük ve kelimenin tam mânası ile en ileri şehri İstanbul idi. İstanbul'da büyük şehir bayatı, ta ilk zamanlardanberi başka yerlerle mukayese edilemeyecek kadar kuvvetle tutunmuş ve meselâ Roma'da daha fazla inkişaf etmişti. Venediği İstanbul'a bağlayan sebepler yalnız iktisadi değildi. Bu münasebetler aynı zamanda X ve XI inci yüzyıllarda Venediğe garp âlemi içerisinde biraz yabancı çeşni-

Tercümeler:

de bir üstünlük vermesine saik olan kültürel alâkaların da bir neticesi idi. Yakın Şark memleketleri limanlarında devamlı bir halde yerleşmiş olmanın verdiği faydalardan en büyük kazancı Venedik elde etmişti. Bu sebeple Venedik, İtalyan rakiplerinin kendisine erişmesine imkân olmayacak kadar bu işe erken başlamıştı. Bu üstünlüğü ona bilhassa İstanbulda sağlamış olduğu ticari imtiyazlar veriyordu. Suriye'nin sahil şehirlerinde Venediklilerin kendilerine mahsus devamlı ticaret mıntakaları vardı. Daha cenupta, meselâ Mısır'daki durumlarını da, İslâm Devletleriyle bazan mahirane müzakerelere girişmek, bazan da şiddet kullanmak suretiyle sağlamlaştırmanın yolunu bulmuşlardı. Venediklilerin, Haçlı Seferleri esnasında, doğrudan doğruya veyahut vasıtalı olarak, Müslümanlara harp malzemesi temin etmek suretiyle de kazançlar sağladıklarına şüphe yoktur. Venediklilerin takip ettikleri bu bencil realist siyasetin en son hududunu, XIII üncü yüzyılın başlangıcında, Dördüncü Haçlı Seferinin istikametini kendi tüccar cumhuriyetlerinin menfaatine değiştirtmeğe ve bu seferi doğrudan doğruya büyük mikyasta bir emperyalist harbi haline getirmeğe muvaffak olmaları teşkil eder. Haçlı Seferlerine iştirak edep sürülerin siyasî sevk ve idaresinde Venediklilerin oynamış oldukları üstün rol, hiç bir zaman bu seferde olduğu kadar göze çarpmamış. onların sömürge ve istismar hırsı hiç bir zaman 1204 senesinde İstanbul'un yağmasında olduğu gibi kendini bütün çıplaklığıyla açığa vurmamıştır.

Orta zaman dini inancının nihayet bir tatbik sahası bulduğu Haçlılar Seferi gibi muazzam bir hareketi, ilk maksat ve gayelerinin tam tersi bir maksat hizmetinde kullanmağa muvaffak olmak kolay değildi ve müstesna bir zekâ ve enerjiye ihtiyaç hissettiren bir işti. Bu zekâ ve enerji yalnız siyasî sahada kendini göstermiyordu; siyasi faaliyetin ardında, her şeyi tahrik eden biricik kuvvet, iktisadi yayılma, ve hâkimiyet arzusu idi. Fakat bu zamanlarda geniş sahalar üzerinde hâkimiyet kurulmasını temin eden, iktisat kolu yalnız ticaretti. Tabii bu ticareti yapanlar küçük satıcılar ve

Avrupa Şehri

gezginci esnaf değildi. Çağdaşları tarafında da büyük bir hayranlıkla anılan bu şehirlerin ticaret işleri en varlıklı ve en muteber ailelerin elinde idi. Venedik'te de hal böyle idi. Gerçi burada da bir zamanlar bütün İtalya'da temayüz eden bir toprak asilzadeleri zümresi var idiyse de, bu zümre itibarını ve gittikçe artan servetini, ancak bütün enerjisini ve gayretlerini zengin olma ve kuvvet kazanma yolunda kullandığı takdirde muhafaza edebiliyordu. Bununla beraber Venedik'te, bir takım yeni insanlar, bütün ikbal ve saadetlerini, siyasi ve içtimai nüfuzlarını yalnız ticarete borçlu olan zümreler de türemişti. Bunlar. İtalyan şehirlerini şarkta bir siyaset sahibi olmağa sevk eden, deniz ve memleket aşırı ticaret yapan büyük tüccarlardı.

Şehir'in doğuşunda ve onun gelişmesinde ticaret ve ticarî münasebetler büyük bir rol oynarlar. Gerçi Şimal Avrupa şehirleri vaktiyle mahallî otoritelerin hâkimiyetleri altında doğmuşlar ve onların himayesinde yaşamağa çalışmışlardı. Bu hâl, ister Ren ve Tuna sahillerindeki eski Roma şehirleri harabelerinde tekrar canlanan, ister Almanya'da Romalıların ayak basmamış bulunduğu sahalarda IX ve X uncu yüzyıllarda ilk defa teşekkül etmeğe başlayan şehirlerde olsun, hep böyle cereyan etmişti. Evvelâ toprağın dirlikcisi ve sonra da şehrin hâkimi sıfatıyla piskopos, oluş halinde bulunan bu imkân nüvesinin iktisadi ve hukukî hayatını düzene koyardı. Doğuş halinde bulunan bu mütevazî şehre lâzım olan müşteri zümresini, sahibi bulunduğu zengin topraklara dayanan piskopos ve maiyeti halkı teşkil ediyordu. Bunların devamlı ihtiyaçları, günlük pazar faaliyetlerini destekliyor ve hattâ ancak bu ihtiyaçlar, pazar alış verişinin esasını teşkil ediyordu. Bundan başka, nüve halinde bulunan yeni şehirler ve etrafındaki arazi, hükümdarın müsaadesiyle şehirde oturan topluluk hesabına değil, piskoposun menfaatine bazı hususî devlet imtiyazlarıyla teçhiz edilmişlerdi. Böylece şehir'in iktisadi ve hukukî çehresi meydana çıkmış oluyordu.

Fakat şehir'iri, efendilerine hukuken az veyahut çok

Tercümeler:

bağlı ve yalnız küçük esnaftan ibaret olan bir grup tarafından devamlı olarak, iskânı mümkün değildi. Nitekim bidayette X uncu yüzyıl sonlarına kadar pek küçük ve mütevazî şehrin halkı arasına yeni ve başka bir zümre katıldı. Bunlar şehir'e kendilerine mahsus bir takım haklarla gelip yerleşen ve memleket aşırı ticaret yapan tüccarlardı. O zamanlar kervan halinde ve uzun mesafeler içerisinde müşterek olarak yapılan ticaret seferleri bu tüccarlarda bir meslek tesanüdü ve mukadderat birliği hissi uyandırmıştı. Artık tüccarlar bu tesanüt ruhunu şehirlerin hakikî ve devamlı hemşehrileri meyalıma geçtikleri zaman hile terk etmediler. Loncalar onları tabîî olarak birleştiren bir teşekküldü. Meslekdaşlar hu teşekküllerde buluşur; bayramlar, kilisenin makul gördüğü hadların dışına bile taşmaktan eskimiyen eğlencelerle burada kutlandırı. Bazan bu eğlencelerin, rahip ve keşiş zihniyetinin hiç, kabul edemeyeceği şekillere büründüğü de vaki olurdu. Loncalarda müşterek menfaatların korunmasına dikkat edilirdi. Bu menfaatlar şehir in yüksek efendilerinin menfaatleriyle taarruz etmek tehlikesiyle karşılaşsalar dahi yine dikkatle korunmaktan geri durulmazdı. Böylece büyük tüccarların loncaları, kendiliğinden bütün şehir halkının alâkalandığı bir teşekkül hâlini almıştı. XI ci yüzyılda ve hattâ XII inci yüzyılın başlangıcında şehirlerin piskopos efendileri şehri aforoz etmek hususundaki salâhiyetlerinden faydalanarak, bütün halka ve bu meyan da bilhassa küçük esnafa, şimdiye kadar alışılmamış türlü angaryalar ve mükellefiyetler yüklemeğe başladılar. Onların bu izaçları ne kadar artarsa, tüccarların loncaları da o nisbette önem kazanmağa, şehirde en küçük halkın bile efendiler ve memurları hakkındaki şikâyetlerinin mercii olmak yolunu tutan bir organ halini almağa başladı. Bundan başka, büyük ticaret erbabı, ister loncalar halinde teşkilâtlanmış bulunsun, ister bulunmasın, daha XI inci asırda ve bilhassa gittikçe bariz bir şekilde XII inci yüzyılda, küçük sanat erbabını kendilerine tâbi kılan katî bir iktisadî üstünlük sahibi olmuşlardı. Dalın o zamandan şehir'in en kıymetli gayrî menkulleri bu büyük tüccarların elinde idi ve artık bu, ta-

Avrupa Şehri

biî görünmeğe başlamıştı. »Son zamanlarda yapılan ve münferit şehirlerdeki durumun, gözden geçiren kritik incelemeler — meselâ Paris, Londra, Kolonya, Regensburg, Dortmund, Münster, Goslar, Breslav gibi şehirlerde — bize, emlâk sahibi ve memleket aşırı ticarete, iştirak eden büyük burjuvalarla önceden kendisinin olmıyan yerlerde oturan küçük esnaf arasında büyük iktisadi, sosyal ve hukuki farklar olduğunu göstermektedir. Meselâ Kolonya'daki küçük zanaat erbabının, mallarını büyük burjuvalara ait dükkânlarda, mağazalarda ve fırınlarda imal etmek ve satmak mecburiyeti, kendileri için ciddi bir mesele teşkil ediyordu. Diğer esnaf da aynı emlâk sahiplerinin Ren üzerindeki değirmenlerinde ve hamamlarında çalışmak suretiyle hayatlarını kazanıyorlardı. XI. ve XII inci yüzyılda Alman, Fransız ve İngiliz şehirlerindeki halkın geniş iktisadi ve sosyal eşitliklere malik olduklarını kabul etmek kadar hatalı bir şey yoktur. Bu eşitsizlik yalnız, eski piskopos şehirlerinde de mevcut bulunan ve efendilerin emrinde çalışan şövalyeler ve memurlarla halk arasına inhisar eden bir şey değildi. Şehirlere nazaran imtiyazlı bir mevkiye bulunan bu memurlara, daha XI inci yüzyılda meselâ Worms ve Kolonya gibi şehirlerde rastlıyoruz. Bunlar şehir efendisinin kendisine güvendiği ve dayandığı zümreyi teşkil ediyorlardı. Fakat XII inci yüzyılda bunların gittikçe büyük tüccarların menfaatlerine yarar bir durum aldıklarını ve XIII üncü yüzyılda ise onlara karışıp kaybolduklarını görüyoruz. Evvelce geniş imtiyazlara malik olan bu şövalye gruplarının, sonradan bu şekilde temsil edilmeleri yüksek burjuva tabakasını teşkil eden büyük ticaret erbabının fevkalâde hayatîyet kudretini gösteren bir misaldir. Onların bu mevkiine şehirde emlâk sahibi olmak hususunda kendilerine her zaman temin etmiş oldukları rüç- hanlı mevkii de katmak lâzımdır. Gerçi onların ilk servetlerini emlâk teşkil etmiyordu ve bu emlâkın getirdiği gelirle ticaretlerine esas teşkil eden imkânları kazanmış değillerdi. Bununla beraber gerek şehirde ve gerek şehir dışında, başındanberi toprak sahibi bazı insanların memleket aşırı ticaret işlerine karışmış olmaları mümkündür. Bunun aksi

Tercümeler:

de vaki oluyor bazı tüccar ailelerin hiç yoktan şehir ve taşrada büyük arazi sahibi oldukları görülüyordu. Kolonya'da meşhur Gir ve Overstolzen aileleri bunlardandır. Bilhassa inkişafın büyük bir süratle vuku bulduğu ilk asırlarda, çabuk para kazanmanın yalnız ticaretle mümkün olması dolayısıyla bu çeşit emlâk, ancak ticaretle sıkı alâkası bulunan ailelerle şahısların elinde kalabiliyordu. Gerçi şehrin emlâk sahiplerini teşkil eden bu zümreler içerisinde bir kısmının serveti, meselâ eski bir dirliğin istihalesi neticesi olarak feodal menşeli idi, bir kısmı da doğrudan doğruya memleket aşırı ticaretin bir mahsulü idi. Bu servet sahiplerinden bazıları, tutuldukları kazanç hırsı dolayısıyla, kazanç şeytaniyle ortak oldukları iddiasıyla keşişlerin muahazesine uğrarlardı; bir takımı ise daha gevşek davranarak günlerini gün etmekten başka bir şeye ehemmiyet vermezlerdi. Fakat bütün bunlara, tezatlar içerisinde bulunduğunu gösterir gibi olan bu görünüşe rağmen bu sınıf, bir bütün olarak kudretli ve mütecanis bir kitle halinde idi. öyle ki, bu kitle bir taraftan şehrin efendisi, diğer taraftan da küçük halk, bilhassa küçük zanaat erbabı tarafından esaslı bir kuvvet, şehrin içinde hemşehrilerin kalkınmasına ön ayak olan aktif bir zümre olarak telâkki ediliyordu.

Servetin tevziinde görülen bu esaslı değişiklikler, şehir halkı içerisinde zamanın. telâkkilerine göre fevkalâde varlıklı sayılan böyle bir sınıfın meydana çıkışı, tabiidir ki siyasi sahada da kendine mahsus bir ifade bulacaktı. Bu yeni sınıfın beslediği siyasi ihtirasın tesirlerine doğrudan doğruya maruz olan birisi varsa o da, o ana kadar siyasi otoriteyi elinde bulunduran zatnyani şehrin hâkimi idi. Hükümet otoritesinin daha XI inci, hattâ XII inci yüzyılın ortalarına kadar, afaroz tehdidiyle, şehir halkını, sanki gittikçe artan bir kudretle elinde sımsıkı tutmak istediği ve bütün halkı kendisinin hâkimiyet haklarının iradesiz bir bendesi haline getirmek istediği görülmektedir. Strasburg, Worms ve Speier bu ziyiki fazlasıyla hisseden şehirlerdir. Besançon gibi daha küçük piskopos şehirleri ise büsbütün bu yükün ağırlığı

Avrupa Şehri

altında idiler. İktisadi kudretini idrak etmeğe başlayan bir yüksek burjuva tabakasıyla, bu tabakayı daima emri altında tutmak isteyen şehir otoritesi arasındaki bu tezat, sessiz bir gerginlik yaratıyordu. Nihayet umumi politikada cereyan eden bazı hâdiseler, bu gerginlik durumunun yarattığı havayı tam mânâsıyla bozdu. 1073 senesinde Ren mıntakası piskoposları IV üncü Henri'ye karşı ayaklandıkları zaman, Worms piskoposu, şehir halkı üzerindeki otoritesinin pek o kadar katı olmadığını gördü. Hattâ ayaklanma, bu otoritenin menbaı olan kiralığa karşı olsa bile. Kıralla karşı isyanda şehir halkından, iradesiz bir sürü ecirden istifade edildiği gibi faydalanmak mümkün olmuyordu. Bu suretle hiç beklenilmeyen hâdise vukubuldu; kırallın azlettiği piskoposu, iktidarlar hiyerarşisinde en son mertebe olmasına ve bundan dolayı da şehrin en büyük efendisi sayılmasına rağmen halk da tutmadı ve şehirden kovdu. Bunun yerine, evvelce mevkii çok tehlikeli bir surette sarsılmış olan kiral, şehre büyük bir itibarla kabul edildi. Şehir halkının, başlarındaki büyüğün tazyikinden kurtulmak hususunda beslediği arzu, bu suretle ilk defa olarak Almanya'da Worms şehrinde tahakkuk etti. Bu hâdisenin neticeleri bundan sonra siyasî hayatta mühim bir faktör olarak rol oynamağa başladı.

Bundan sonra şehir otoriteleriyle otonomi isteyen halk arasında ancak XIV üncü yüzyılda bir uzlaşmaya varabilen uzun bir mücadele devresi başladı. Bu uzlaşma, Ren havalisindeki şehirlerden bir çoğunda, şehirlilerin muhtarlık mücadelelerinin zaferle neticelendiğini göstermiyordu. Şehir halkının siyasî ve hukuki hayatlarının değişmesi yolunda geçen bu intikal devri esnasında kanlı hâdiseler de cereyan etmemiş değildi. Giriştikleri uzun bir mücadelenin değişik safhalar arzeden savanlarından birinde Worms'lular, kıralla ittifak etmiş olan efendilerine mağlup olmuşlardı. Muhtarlıklarının bir sembolü olan belediye dairesinin, şehrin hâkimi tarafından yıktırılmasına seyirci kalmaktansa, onu kendi elleriyle tahrir etmeği tercih ettiler ve 1232 senesinin 2 mayıs

Tercümeler:

gecesi binayı ateşe verdiler. 1262 de Strasburg'lular Hausber-gen mubarebesiyle muhtarlıklarını elde ettiler. 1288 de Kolonyalılar şehrin hâkimini, düşman bir takım prenslerle birleşmek suretiyle meşhur Worringen meydan muharebesinde yendiler ve hâkimiyeti elinden aldılar. Muhtarlık uğrunda vukubulan bu mücadelelerinde şehirlilerle otoriteler arasında bu gibi kanlı savaşlar eksik olmamakla beraber, umumiyetle efendilerin hâkimiyeti, bütün teferriiatı teshil edilmesi müşkül olan sakin bir gelişme seyri ile, içi boş bir mefhum halini alıncaya kadar gâh burada, gâh orada zaafa uğratıldı ve nihayet ortada harice karşı bir hükümrانlık gösterişinden başka bir şey kalmadı.

İktisadi menşeleri itibariyle memleket aşırı ticaretten gelme olan şehirlerin yüksek tabakaları, şehirlilerin hürriyet mücadelelerinde başından itibaren ön ayak olan ve birinci derecede rol oynayan bir zümre idi. Bunlar aynı zamanda İtalya'da, Fransa'da, İngiltere'de, fakat meselâ Kolonya gibi şehirlere bakıldığı takdirde de Almanya'da, şehir halkının kurtuluşunu temin eden loncalar içi kardeşlik hareketinin de mürevvici oldular. Şehirlilerin bu hareketinden nefret eden vakayinüvis Lambert von Hersfeld'in, vakayinamesinde, bütün hiddetini 1074 Kolonya isyanında ön ayak olan bu zengin tüccarlara tevcih etmesi boşuna değildi. O esnada geniş bir gelişme içerisinde bulunan şehir iktisadında ve nakit para işlerinde büyük bir bilgi sahibi olan bu zengin sınıf, yavaş yavaş şehir hâkiminin kudret ve salâhiyetleri sahası içerisine nüfuz etmeğe başladı. Pazarın ve gıda, maddeleri imalâtının kontrolü ve bir müddet sonra bütün küçük sanat kollarının murakabesi, ölçü ve tartı işlerinin tanzimi, pazara ait mühim binaların mülkiyeti gibi bir çok işler, şehir hâkiminden şehirlilere ve bilhassa bunların yüksek tabakasına intikal etmeğe başladı. Şehir efendisinin hükümrانlık haklarından biri olan para darbu işi de çok geçmeden şehirlilerin esaslı müdahalelerine uğradı. 1174 senesinde Kolonya başpiskoposu, bütün para darbu haklarını şehir halkına rehin etti. XIII üncü yüzyılda bir çok Ren şehirleri piskoposları, para darbu işlerinde hemşehrilerin müdahale hakkını tanımak

Avrupa Şehri

mecburiyetinde kaldılar. XIV üncü yüzyılda Bal, Strasburg ve Erfurt gibi şehirlerde para darbı tamamivle şehir halkının hakları arasına geçti. Aralarında Kolonya da olmak üzere. Worms, Speier, Augsburg, Regensburg ve Mayans gibi bazı şehirler ise bu hakları daha sonra kazandılar. Tıpkı para darbında olduğu gibi, bu müdahaleler, ticareti de ilgilendirdiği için, gümrük işlerine de sirayet etmeğe başladı. Bundan başka şehirliler, işi daha ileriye götürerek kendi iktisadi menfaatleriyle doğrudan doğruya alâkalı gibi gözükmeyen hükümranlıklarına bile el uzatmaktan geri durmadılar. Vasıtasız vergilerin toplanması işini kendi müteahhitlerine gördürmeğe başladılar. Askerlik ve adalet işleri gibi en tabiî hükümranlıklar hakları bile yavaş yavaş büyük şehirlerin efendileri elinden almıyordu. 1106 senesinde Kolonyanın, IV üncü Henri tarafını tutmak maksadiyle ayaklanması üzerine, halk, şehir kalesine hâkim oldu. Yüz sene sonra ise aynı halk Kolonyayı, başpiskoposla bazı ihtilâflar bahasına da olsa, 1180 senesinin muazzam surlarıyla çevirdikten sonra, kendisine müdafaa ve tahkim hakkının tanınmasını, resmen temin etti. Şehir halkının seferber edilebilmesi, XIV. üncü yüzyılda, büyük Alman şehirlerinin artık pek tabiî telâkki edilen bir hakkı halini; almıştı. Şehir hâkiminin bizzat kanun çıkarma hakkı ve kaza salâhiyetleri de bir çok hallerde şehirlilerin müdahalesiyle karşılaşılıyordu. Pazarlar hakkında şehirlilerin ilk defa olarak vazettikleri bazı nizamlar çok geçmeden bütün şehre şamil bir hal aldı. Kaza hakkı, hususi hukuk sahasına ve bilhassa şehirler tarafından mükemmel bir şekilde tedvin edilmiş bulunan mülkiyet hukuku sahasına da intikal etmeğe ve nihayet zabıta ve hattâ ağır ceza ile alâkalı suç sahaslarına da uzanmağa başladı.

Bu değişiklikler, Almanyanın bu eski piskopos şehirlerinde hemen aynı zamanda ve aynı ölçüde olmuş değildir. Bunlar, şehir efendisinin hükümranlıklarına, her yerde başka başka olan şartların müsaadesi nisbetinde nüfuz edebiliyordu. Fakat şehirlilerin kendilerine mahsus bağımlı bir idareye karışmak hususundaki mücadeleleri

Tercümeler:

neticesinde elde ettikleri başarıların açıkça görülebilmesi ve onların devamlı olarak emniyet altına alınabilmesi, ancak şehrin bütün idaresinin ve elde edilmiş hakların, hemşehriler tarafından kurulmuş bulunan bir tek şehir makamının eline verilmesiyle mümkün olabildi. İlk defa İtalyan şehirlerinde görülen bu makam, belediye işlerinin, ilk İtalyanca ismi Konsül olan, bir takım belediye üyeleri tarafından görülmesini sağlayan bir belediye meclisi idi. 1100 senesi sonlarında büyük İtalyan şehirleri, halk tarafından seçilen bu konsüller vasıtasıyla idare ediliyordu. Ren mıntıkasının, meselâ Kolonya gibi eski piskopos şehirlerinde de meclis üyelerini eski zengin ailelerine mensup şekildirler teşkil ettiği için meclisin hukuki statüsü, şehrin diğer halkını, esasen o zamana kadar bir idareci rolü oynayan ailelerin bundan böyle bu rollerini yasaya uygun olarak nasıl oynayacaklarının tesbit etmesi bakımından ilgilendiriyordu. Ren'in piskopos şehirlerinde, belediye meclisi, İtalyan şehirlerine nazaran 100 sene sonra kurulmuştur. Almanya'da XIII üncü yüzyılın ortalarına kadar bu kurulun durumu sağlam değildi. Fakat Ren şehirlerinin belediye meclisleri, Ren şehirleri ittifakını kurmak suretiyle takip ettikleri parlak siyaset sayesinde büyük politika kavgalarına karışmışlar ve böylece eski efendilerine karşı mevkilerini sağlamlaştırmanın yolunu bulmuşlardı. İşte bu andan XIV üncü yüzyıl ortalarına kadar Almanya'da aristokratik belediye meclisleri yasasının parlak devri gelmektedir. Bundan sonra, şehrin idaresine diğer şehir halkının da iştirakini hedef tutan hareketler baş- gösterdi. O zamandan şehirlerin, bağımsızlık yolundaki mücadelelerinin neticesini gözümüzde canlandıran iki maddi hatıra kalmıştır: Bunlardan biri, arşivlerin yalnızlığı içerisinde uyuklayan mağrur belediye mühürleri; diğeri de, büyük bir maziye malik bazı şehirlerin gururunu okşayan ve muhtar idarelerinin merkezi bulunan muhteşem belediye binalarıdır. Mühürlerin en eskisi XII inci yüzyıla aittir ve en güzeli de XIII üncü yüzyılda yapılmıştır. Bunlar, şehirlerin başlı başına bir hukuki şahıs gibi hareket edebileceğine ve

Avrupa Şehri

bu suretle yazı ve mühürle vecibeler yüklenebileceğine şahitlik eden şaşmaz delillerdir.

Muhtar bir idare tarzına kavuşma, bütün şehir halkı için çok önemli bir netice doğurmuştur: Bu netice, Ortaçağ hukuk dilinin tasvirî mahiyetine uygun bir tarzda, «şehir havası insanı serbest kılar» şeklinde ifade edilmiştir: Muhtarlık şeklinin gelişmesi, hukukta ferdî prensipten mahallî prensibe geçiş zamanına rastlar. Bu prensibe göre artık ferdin hukuki kıymetine, şahsi durumu ve münasebetleri değil, oturduğu yerin bölge hukuku bakımından haiz olduğu hakları esas teşkil etmektedir. Daha 1100 tarihlerinde şehrin esas hukuku, şehirde mutlak haklara malik bir ferdî otorite hukuku olduğuna göre, mahallî hukuk prensibinin buraya tatbiki, şehirde ikamet etmeğe gelen herkesin, şehir efendisinin mutlak hükmü altına girmesi gibi bir netice doğuracaktı. Fakat vesikalar bize, mahallî hukuk prensibinin, şehir hudutları içinde şehrin ancak ilk zamanlarında tatbik edildiğini gösteriyor. Ferdî otorite karakterli olan mahallî hukuk prensibi, daha ziyade taşralarda tutundu; ve bunun da bir çok yerlerde hukukî ifadesi, «hava insanı tâbi kılar» şeklinde tecelli etti. Zaten bu durum olaylara da uygundu. Çünkü, Ortaçağ köyü, bu zamanın ilk anlarından itibaren bütün köye hâkim olan ve kaza kudretini de haiz bulunan bir şahsın emrinde idi. Halbuki şehirde vaziyet tamamiyle başka idi; burada hukuki bakımdan hür veyahut tâbi olmanın ölçüsünü veren ancak hâkim sınıfı teşkil eden zümrelerdi. Yüksek şehirli tabakasının ise, artık 1100 tarihlerinden sonra, hak sahibi hür bir zümre olduğuna hiç şüphe yoktu. İşte bu sebeple bütün şehir halkının hürlüğüne talep etmek zaruri bir hal almıştı. Yüksek tabakanın, bütün halkın ve bilhassa yeniden şehre gelip yerleşenlerin hürlüğüne istemekte şiddetle ısrar edişinin sebeplerinden biri de, şehrin kazai bütünlüğünü bozmamak ve tehlikeye sokmamak endişesiydi: çünkü hariçten şehre gelenlerin, evvelden hüküm altında bulundukları otoritenin kaza haklarına tâbi olmaları lâzım gelirdi ve bu hal ise şehri tabîi bir çok dış müdahalelere maruz bırakıyordu. Eski derebeylik nizamını teşkil eden

Tercümeler:

bütün hukuki ve içtimai kuvvetlerin, şehirlilerin bu isteklerine, yani her hangi bir feodal beye mensup bir adamın şehre yerleştikten sonra hür olması lâzım geldiğine dair olan iddialarına, şiddetle itiraz etmiş olmalarına hayret etmemelidir. Fakat bütün mukavemetlere rağmen bu iddia bir hukuk prensibi halini aldı. Hattâ şehirler, her hangi bir beyin hâkimiyet sahası içerisinde oturan bir şahsı, istediği takdirde kendi hemşehriliklerine kabul etmek suretiyle, derebeylerine karşı taarruza geçtiler. Bu çeşit şahıslara «sözde hemşehri» deniliyordu. Şehirler orta çağın ancak bir kısmında bu müesseseyi idameye muvaffak olabildiler. Fakat buna mukabil şehir halkının hukuki birliği ve hürlüğü, olduğu gibi kalmış ve bozulmamıştır; bu durum, şehir halkının sonraki zamanlarda büyük önem kazanacak olan yüksek bir başarısını teşkil etmektedir. Şahsın hürriyetsizliği mefhumu şehir surlarının ardında kaybolmuştu. Burada taşralardaki insanların bağlı bulundukları sayısız tabiiyet bağları çözülmüş, bir kelime ile, feodal rejimin cemiyet nizamı şehirde tamamiyle yok edilmiş ve geride bırakılmıştı. Bu sonuç şehirlilerin büyük bir başarısı idi ve bunun, sonradan her hangi bir ferdin devletle olan hukuki münasebetini gösteren tabirlerin seçilmesinde rol oynamış bulunması bakımından derin bir mânası vardı. Artık ferdin devlete olan nisbeti bir teb'a değil, bir vatandaş münasebeti halini almıştı. Onun için teb'a tabiri, yerini vatandaşa bıraktı.

Fakat, hukuk sahasında olan bu eşitliğin sosyal ve iktisadi sahada da aynı olduğunu sanmamalıdır. Borçlardan veyahut maddi taahhütlerden doğan mükellefiyetlerin mükelleflere hür olmayanlardan veyahut da pekaz hürriyet haklarına malik olanlardan daha az ve ezici şartlar yüklemesi mümkün olabiliyordu. Bidayette şehrin esas teşkilâtıyla ilgili işlerde de bir eşitlikten pek ağır eser vardı. Şehirlilerin hak kazanmaları yolundaki terakki, daima yüksek tabakayı teşkil eden ailelerin lehine oluyordu. Aşağı sınıflara mensup halk, hu zengin ailelerin istismarcı zihniyetinden her zaman şikâyet ederdİ. Bundan başka, ileri gelen şehirli, ekseriya yanlarında işçilerden ibaret ve mahiyeti oldukça şüpheli olan

Avrupa Şehri

muhafızımsı bir maiyet bulundurulardı. 1258 senesinde Polonya başpiskoposu bu gibi hallerin meydana getirdiği yolsuzluklardan şikâyet etmişti. XIV üncü yüzyılın ilk otuz senesinde Regensburg'da birbiriyle kavgalı bulunan yüksek ailelerin reisleri, kırk ve daha fazla kişiden ibaret olan bu çeşit maiyetleriyle sokaklardan geçerler, gürültü ve patırdı çıkarırlardı. İtalyan şehirlerinde zengin ailelere mensup olan bu muhafızların kavgaları çok daha haşın şekillere bürünmüştü.

Doğu Avrupa ve Baltık Şehirlerinin Kuruluşu:

Şimdiye kadar incelediklerimiz arasında ismi geçen Alman şehirlerinin hepsi ve bilhassa Ren havalisindeki piskopos şehirleri, eski Alman kültür toprakları üzerinde kurulmuş şehirlerdi. Bu şehirlerde yaşayan insanların hayret verici kuvvetini hiç bir hâdise, XII inci yüzyılda daha henüz siyasî gayelerine erişmemiş oldukları halde giriştikleri büyük kolonizasyon hareketinde sarfettikleri enerji, gösterdikleri intizam ve basiret kadar tam ve inandırıcı bir surette ishal edemez. O zamanlar Alman halkı Elbe ve Saale nehirlerinin ötesinde kavimler muhacereti esnasında Cermen kabileleri tarafından terk ve sonradan Islâvlar tarafından iskân edilmiş olan araziye göç etmeğe başlamışlardı. Şimdi üzerinde. Berlin, Breslav, Leipzig ve Dresden, Danzig, Königsberg gibi şehirlerin bulunduğu bu şark topraklarının o zamanki garip hususiyetlerinden birisi de, hiç bir şehre malik bulunmamaları, şehir hayatına hemen hemen yabancı olmaları idi. Eski Alman şehirleri tarihi, bu şehirler halkını, şark topraklarının açılmasından doğan durumdan en mükemmel bir şekilde faydalanmasını bildikleri için, ne kadar övse yeridir. Çünkii XII inci yüzyılın ortalarından itibaren tam bir surette teşekkül etmiş bulunan eski Alman şehir tipini, pratik bakımdan daha basit ve böylece eski Alman şehirlerinden daha kullanışlı bir halde bu topraklar üzerinde kuran onlar olmuşlardı. Tabii onlar bunu yaparken, yeni toprakların siyasi efendileri, bilhassa Aslan Henri gibi Alman prensleri veyahut Alman göçmenlerine çok müsait davranan

Tercümeler :

İslâv prensleri ile anlaşmalara varmışlardı. Prenslerin müstamereci şehirlilere vermiş oldukları bazı müsaadeler onların bu işteki alâkalarını gösterir. Fakat uzun zaman zannedildiği gibi, bu müsaadeleri veren prenslerin XII inci yüzyılda şehirlerin kuruluşunu teşkilâtlandırmış olduklarını iddia ve bu büyük hareketi onlara mal etmek yanlıştır; bu, Ortaçağ'da verilen müsaadelerin kıymetini ve çıkarılan kanunların hakiki hayat ile münasebetlerini bilmemek demektir.

1120 senesinde Zahring arşidükü, 24 muteber tüccarın teşkil etmiş olduğu bir müteşebbisler heyetile, Breisgau'daki Freiburg şehrinin kurulması için temasa geçti. Şehrin kuruluşu, doğudaki büyük kolonizasyon işine girişmeden biraz evvel Avrupa'nın eski kültür topraklarında başarılan dikkate değer büyük bir işti. Freiburg esas itibariyle bu 24 tüccarın gayretiyle kurulmuş, tüccarların riske ettikleri işin kârı kendi ellerine geçmişti; ve bunlar başından itibaren memur salâhiyetleri ile teşhiz edilmişlerdi. Şu halde bu tüccarlarla, yeni şehre, haiz oldukları ticarî itibar, şehirde arsa edinmek hususundaki rûçhanlı durumları ve nihayet şehrin idaresindeki bilgileri bakımından bir üst tabaka temin edilmiş oluyordu. Bu tabakayı teşkil eden tüccarlar, geldikleri yerlerdeki ekserisi Kolonyalı idi - şiddetli sosyal farklılığı burada da tesis ettiler. Freiburg'dan bir müddet evvel eski Brauensweig şehri de böyle burjuva müteşebbisler tarafından kurulmuştu. Ortaçağ Viyanasının da metrûk bir Koma kampı üzerinde bu şekilde kurulmuş olması muhtemeldir. Fakat Viyana'nın kuruluşunun sebebini. Regensburg tüccarlarının Kiew'e yaptıkları uzak seferlerde emin bir üs sahibi olmak istemelerinde aramak lâzımdır. Burada yeni bir şehrin kuruluşu iktisadi hayatın zaruretleriyle alâkalı görünmektedir. Şehrin asıl müessislerinin Regensburg'lu büyük tüccarlar olması gerektir; bunların da hamisi Avusturya kontları idi.

Fakat şehirlerin kuruluşunda büyük iktisadi münasebetlerin oynadığı rol hiç bir yerde Baltık Denizi sahilindeki

Avrupa Şehri

şehirlerde görüldüğü kadar bariz olmamıştır. Bu şehirlerin zaman ve mekân itibariyle kuruluş sıraları, ticaret münasebetlerinin almış olduğu seyirle sıkı sıkıya alâkalıdır. Son ve katî şeklini 1158 senesinde alan Lübeck şehrinden çıkan bi ticaret, yolu, geçtiği yerlerde evvelâ şehirler kurmak suretiyle İsveç'in Gotland adasına kadar uzanıyordu. Burada Almanlar tarafından XII. yüzyılda, ilk halkı Alman olan Wisby şehri kurulmuştu. Bu şehrin eski büyüklüğüne ve ihtişamına bugün dahi harabeleri şahitlik etmektedir. Şehirlerin kuruluş sırası, yoluna devam ederek Baltık denizinin öteki ucuna Biga ve Reval'in kurulduğu yerlere kadar uzandı; ondan sonra içerilere doğru gitti ve Dorpat şehri tesis edildi. Lübeck'ten Wisby'ye ve oradan Baltık memleketlerine kadar gitmek için bir çok hükümdarların hükümrânlık sahalarından geçmek icabediyordu. Bu sebeple bu büyük olayı genel olarak bir tek prensin teşebbüs ve müsaadesi ile vukubulmuş bir hareket saymak mümkün değildir. Lübeck'ten yol Gotland ve Baltık sahilleri üzerinden kürk memleketi Nowgorod'a gidiyordu. Burası bütün gayretlerin istikametini tayin eden mîknatis noktası idi ve bütün çabalamalar ancak bu nokta ile bir önem ve mâna kazanmış oluyordu. Kolonya, Dortmund ve Münster gibi eski Alman şehirlerinden, fakat aynı zamanda aşağı Elbe bölgesinin en eski ticaret yeri olan Bardowick'den çıkan cüretli müteşebbisler büyük mikyasta şehirler inşa etmenin riskini üzerlerine alıyorlar, Lübeck'te sağlam bir üs kuruyorlar ve böylece, vaktiyle Almanların elinde bulunmayan, Baltık denizinin eski kapusu Schleswig'e muhtaç olmamanın yolunu buluyorlardı. Burada da tıpkı diğer şehirlerde olduğu gibi memleket aşırı tüccarlar grubunun, şehir topraklarının mülkiyetini edinmede, iktisatta ve esas teşkilâtta mutlak hâkimiyetlerini sağlayan aynı şartlar mevcuttur. Tam mânâsile gelişmiş ve ticari ihtiyaçla-

Tercümeler :

ra uygun olarak kurulmuş bir bünyeye malik olan bu yeni şehir tipleri yanında, İskandinavlıların kürekle çekilen ve az yük alan gemilerine mukabil, Kog'gen denilen daha müsait bir gemi tipi de mühim bir rol oynamaktadır. Muntazam ticaret seferlerinde diğerlerine üstün bir yapıda olan ve Baltık denizi sahasındaki eski İskandinav - İslâv rakabetini namuslu bir rekabetle ortadan kaldıran bu gemiler, kolonizasyon hareketinin gelişmesine yardım eden en mühim unsurlardan birini teşkil ediyordu. Gotlandkla büyük Wisby tesislerini kurabilmek bu tüccarlar için çok büyük bir başarı idi; çünkü bu ada, Baltık Denizinin eski kurdu olan İskandinav köylü esnafın kuvvetli ve sağlam bir üssü idi. Şehir bünyesinin köye nazaran ticaret hareketlerine daha müsait bir üs vazifesi görebileceği, burada ilk defa olarak bariz bir şekilde kendini gösteriyordu. Köylü esnaflar, durumlarının ümitsizliğini ancak bir çok mücadelelerden sonra anlayabildiler ve nihayet onlar da şehirde yerleşmeğe karar vererek Wisby'ye girdiler. Fakat buna rağmen Wisby. aşağı Ren muntakasından Nowgorod'a kadar faaliyette bulunan Alman tüccarları «mukaddes Roma - Cermen imparatorluğu tüccar Korporasyonunun Gotland'a giden üyeleri» için bir merkez olmakta devam etti.

Baltık sahasında şehirlerin kurulmasına nasıl ticari sebepler âmil oldiyse, madencilik de şehirlerin doğmasına esas olmada aynı rolü oynadı. Saksonya'daki Freiberg, Bohemya ve Macaristan'daki maden şehirleri hep bu suretle meydana gelmiş bulunuyorlar. XII inci yüzyılda ve XIII üncü yüzyılın üle zamanlarında kurulan en mühim şehirler, esas itibariyle eski Alman şehirlerinin yüksek burjuvaları tarafından kurulmuştu. Ancak XIII üncü yüzyıldadır ki prenslerin teşebbüsü ile iktisadi bakımdan çoğu önemsiz olan ve ziraat ekonomisine dayanan bir takım taşra şehirleri kurul-

Avrupa Şehri

mağa başlandı. Eski şehirlerin yüksek tüccar zümrelerinin teşebbüsü ile kurulan yeni şehirler, umumiyetle şehrin siyasi ve hukuki hayatının süratle ve münazaasız bir şekilde gelişmesine en müsait zemine malik bulunuyorlardı. Bu şehirlerde her şeyden evvel kendisiyle iktidar uğrunda çarpışılması lâzım yelen hiç bir hükümdar piskopos yoktu. Buna mukabil şehirleri kuran müteşebbis tüccarlar belediye meclisi unsurlarını verebilecek yüksek tabakayı teşkil ediyorlardı; bundan başka bu tüccarların ekseriya 12 veyahut 91 kişiden ibaret olan ilk teşkilâtları da üstün bir ihtimale göre müstakbel belediye meclisinin üyesi vazifesini yürüyordu. Belediye meclisi, gürültüsüz patırtısız ve hemen hemen hiç farkına varılmadan 1200 senesi sonlarında Freiburg ve Lübeck yibi şehirlerde teşekkül etti. Esasen burada bahis mevzuu olan şey. İtalyan şehirlerinden alınan Konsül ünvanının zaten mevcut olan müteşebbisler divanı üyelerine verilmesinden ibaretti. Yeni topraklar üzerinde kurulan şehirlere ait meselelerin, bir çok eski bağlarla elleri kolları bağlı anavatan şehirlerine nazaran daha çabuk geliştiği bilinen bir hakikattir. Bu hakikat, doğrudan kurulan bu yeni şehirlerde de kendini gösterdi. Yeni şehirlerde hükümrancılık hakları süratle belediye meclisinin eline geçti. Lübeck meclisinin 1226 senesinden çok evvel paraları kontrol edebildiğini bu şehrin bir çok şehirlerden ve bilhassa eski piskopos şehirlerinden çok evvel 1226 senesinde serbest para darp etmek hakkına malik oldığını söylesek, bu hususta kâfi bir fikir vermiş oluruz.

Yeni şehirler kurma bakımından Baltık Denizi sahalarında gösterilen faaliyetin derin mânasını anlamak için bu tecrübenin gayri ihtiyarî varmış olduğu neticeyi, yavaş yavaş belirmeğe başlayan Alman ticaret şehirleri ittifakının mahsulü olan Hansa Devleti'ni hatırlamak lâzımdır. Bu dev-

Tercümeler :

letin tarihini, belki ilk bakışta garip gelecek olan şu cümle ile başlatmak doğru oksa gerektir: «Bidayette, teferruattan evvel bütün mevcuttu.» Çünkü Baltık şehirlerinin ve bunlar arasında sonradan başşehir olan Lübeck'in kuruluş ve gelişmeleri bir tesadüften ziyade, Baltık memleketlerine Alman tüccarlarının hâkim olmasından ibaret bulunan şuurlu bir iktisadi hulûl programının uygulanması eseri idi. Bu programı ortaya atan yaratıcı fikir, batı Almanya şehirlerinde doğmuştu. Kurulan bir şehrin ardından bir diğerini kurmak için arka arkaya harekete geçen gözü açık müteşebbis grupları, yalnız iktisadi değil, sonradan meydana çıkan Hansa birliğinin iyiden iyice anlaşılabilmesi için burada söylenmesi lâzım gelen başka çeşit bir netice, idareci zümrelerin birbiriyle sıhriyet peyda etmeleri neticesini de doğurmuştu. Müteşebbislerin peşine memleketlerinden pek az halk takıldığı, gelenler de loncalarına İslav menşeli unsurları almadıkları için, sıkı bir millî bağlılık ve akrabalık münasebeti teessüs etti.

(Arkası var)

İNGİLTERE'DE MESKEN BUHRANI

ve bunu önlemek için alınmakta olan tedbirler

Yazan:
Marian BOWLEY
İktisat Doktoru

Çeviren:
Nihat YALKUT

II

DAHA UZAK İSTİKBAL MESELESİ (Le problème à longue échéance)

Mesken Şartları

Diğer memleketlerde olduğu gibi İngiltere’de de uzak, istikbal meselesi, en basit bir deyimle, mesken hususunda muayyen bazı asgari şartları yaratmak ve bunları idame ettirmektir. Mesken meselesi ve mesken siyaseti, asgari şartlara ve tatbiklerini sağlayacak en müessir araçlara taallük eden fikirlerin gelişimine muvazi olarak, derin değişmelere maruz kalmıştır. 1914 - 1918 harbinin sonundanberi İngiltere’de bu nevi değişmeler sık sık ve karışık bir şekilde olmuştur. Uzak istikbal meseleleri, son harbin başlamasından önce karşı karşıya bulunulan durum incelenmedikçe, lâyıkyı veçhile anlaşılamaz.

İngiltere’de mesken şartlarına verilen ehemmiyet, XIX uncu asrın ortalarında Edwin Chadwick’in de himmetiyle, kamunun sağlığı hareketinden doğuyordu. Chadwick’in ve izinden yürüyenlerin faaliyetleri sayesinde, büyük şehirlerdeki feci izbelerin birer mikrop yuvası oldukları nihayet anlaşılabildi. Mesken şartları o devrin başlıca sağlık kaidelerine uygun sayılan bir seviyeye yükseltilmeğe çalışıldı. Bu kaideler, seneler geçtikçe bittabi tekâmül etti ve bu husustaki anlamlar, mahallî sağlık idarelerinin arzularına göre değişti durdu. Mamafihi, lağım, su getirilmesi, yapılardaki sıkışıklık ve inşa metotları

Tercümeler :

bakımından bu kaideler, meskenler hakkındaki asgari şartları ortaya koymağa hizmet etti.

1914 - 1918 harbi, evvelce muvafık görülen asgari şartlar hakkındaki fikirleri tamamiyle değiştirdi. Mesken şartlarını iyileştirmeye yönelen hareket, yeni bir şekilde ortaya çıktı. Harbin sonunda, ameile sınıfının hayat seviyesi bakımından, umumi bir memnuniyetsizlik kendini gösterdi. Bundan maada, mesken şartlarının umumi bir şekilde ıslahı istenilmekte idi. Bu hareketin, izbelere karşı mücadele hareketiyle hemen hiç bir münasebeti yok gibi idi; bilâkis, ameile ailelerinin normal mesken şartlarına taallûk eden bir istekte bulunulmaktaydı.

Bir mesken için en iyi şartları elde etmeğe yöneltilen bu genel hareket, İngiltere’de mesken meselelerinin gelişmesi bakımından bilhassa önemli olmuştur. Yeni şartlar halk dilinden istenilmekte idi, ve artık, özel veya genel sağlık yönünden fennin gerektirdiği asgari şartlarla iktifa olunmuyor, dâva yalnız lağım, bölme, hava ve ışık tertibatından ibaret sayılmıyordu. İnşaatı kontrol ile sorumlu makamların, her hâl ve vaziyette bu meselelere dikkat etmeleri gerektiği açıktı. Umumi efkâr, daha fazla diğer bazı düşüncelerle meşguldü; ameile ailelerine mahsus yeni evlerin, sosyal plânda aile hayatına esas teşkil edebilmek üzere, geniş ve konforlu olmaları isteniliyordu. Artık yeni şartlar, yalnız hastalıklardan korumak amacını elde etmekle kalmamalı, daha ileri giderek, konforlu ve iyi bir aile ocağının icaplarına uygun olmalıydı.

Genel olarak, yeni asgari şartlar, tatbikatta ciddi bir şekilde elde edilememiştir. Mamafih, gelirlerin artmasını ve inşa masraflarının azaltılmasını sağlayacak teknik ilerlemeler sayesinde buna erişilmesi tabii mümkündür. Hayat seviyesinin yükseltilmesi suretiyle, diğer âmillerin tesiri olmasa bile, bu neticeye varmak kabildir. Genel sağlık düşüncelerinin ilham ettiği eski şartların tatbikini sağlamağa, her iki şekilde teşebbüs olundu. Mahallî sağlık idareleri, yeni yaptırılacak evlerin haiz olacakları şart-

İngiltere’de Mesken Buhranı

ları bildiren idari kararlar aldılar. Daha enerjik bazı idareler ise, yine bu neviden kararlarla, yeni prensipleri açıkça ihlâl etmekte olan köhne evlerin yıktırılmasını da emrettiler. Lâkin bu yıktırmalardan bir çok güçlükler doğdu; çünkü, bu gibi evlerden çıkarılan aileleri yeni prensiplere uygun evlere veya apartmanlara yerleştirmek, bunları kâr bırakan bir kira (loyer rentable) ile kiralamak istenildiği takdirde-, imkânsızdı. Bu itibarladır ki, yıktırma işi, yenisini yapma işinden maalesef daha hızlı olmuştur, denilebilir. Mesken siyasetinin tatbikatındaki bu zaafa rağmen, asgari sıhhi şartların, prensip itibariyle gerek eski, gerekse yeni evlere tatbiki zaruri idi.

Umumi harbden sonra mesken şartları bakımından durumun değişmesi, genel şekilde mesken meselelerinin esasına tesir eden ciddi bir değişme ile beraber olmuştur. Harb, ikametgâh olarak yapılan normal inşaatı durdurmak suretiyle, ciddi bir mesken buhranı doğurmuştu. Harbin sonunda, takriben 600.000 ikametgâh derhal, ve bundan maada, aile adedindeki fazlalaşmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrıca her sene 100.000 ikametgâh inşasına zaruret vardı. Fakat, harb boyunca yapı sanayiinin verimi, tıpkı bulunduğumuz harbdaki sebeplerle, çok azalmıştı. Bu itibarladır ki yapı sanayiinin müsaadesi nisbetinde mesken adedini derhal çoğaltmak lâzım gelmekte idi. Harbden önce olduğu gibi izbelerin yıktırılması siyasetine devama imkân yoktu; Bu siyaset nisbi öneminden pek çoğunu kaybetmişti ve bunun tatbik mevkiine konulması sırasızdı. Bu sebeplerle, meskenler hakkındaki yeni asgari şartlar, ancak buhrana ve sıkışık ihtiyaçlara karşı koymak üzere yapılan yeni evler hakkında tatbik olunabilirdi. Bu vaziyette yeni şartlar, halkın ancak pek az bir kısmına doğrudan doğruya müessir oluyor ve ortada, bu şartlara uymayan ikametgâhlardan bir çoklarının bulunmasına göz yumulmasına zaruret hiss olunuyordu. Hâdiselerin zoruyla, iki çeşit mesken kabul olunuyor demektir: Yeni şartlara uygun olarak yapılanlar, ötedenberi mevcut olanlar.

Tercümeler :

Bununla beraber, yeni şartlar, harb sonunda pek çok yükselmiş bulunan yapı masraflarını karşılamak üzere verilen yardım paraları olmaksızın temin edilemiyordu. Kiraları indirmeğe tahsis olunan yardım paraları öyle bir şekilde kullanılmıştı ki, bu yeni ikametgâhlardan ancak zanaat erbabının aileleri istifade edebilmekte idiler. Bu suretle yardım paraları, ancak bir grup ailelere faydalı oluyordu.

Bu vaziyet 1930 da yavaş yavaş bariz bir şekil aldı ve bundan yeni bir mesken siyaseti doğdu. Mahallî idarelerki kiraya verilmek üzere amele evi yaptırmakta hemen de yalnız bunlar vardı - yeni ikametgâhlardan hiç değilse bazılarının dar gelirli ailelerin ödeme kudretlerine uygun kiralarla verilebilmelerini temin için, yardım tahsisatını yeni usullerle kullanmağa sevk olundular. Bunlara, kiracının, gelirine göre değişen kira (loyers différentiels) ve tenzilâtlı kira (rabais de loyers) usullerinin tatbiki tavsiye olundu. Aynı zamanda, izbelerin yıktırılmasına hızla başlanılması kararlaştırıldı; buralardan çıkacak ailelerin oturmasına ayrılacak meskenlerin yaptırılması için de yeni yardım paraları verildi. Bu, kirayı ödemek için birbirinden farklı gelirleri bulunan ailelerin mesken şartlarına yeni standartların tatbiki bakımından ilk ciddi teşebbüstü.

Bu teşebbüsün ömrü kısa oldu. 1931 deki umumi malî buhran, tasarruf mecburiyetini ortaya çıkardı. 1932 de, mesken için verilen yardım paralarından kısmak imkânları aranıldı ve 1933 de, izbelerin yıktırılması neticesinde açıkta kalan ailelerin yerleştirilmesine mahsus olanlardan gayri bütün yardımlar kaldırıldı. Bu karara varılmak için gösterilen sebepler şunlardı: Mesken buhranı hemen hemen halledilmişti. 1933 e kadar 1.350.000 ikametgâha ihtiyaç olacağı hesaplanmışken, mahallî idareler ve hususî teşebbüs sahipleri tarafından takriben 2.060.000 ev yaptırılmış bulunuyordu. 1932 de faiz miktarının düşmesi ve yapı masraflarının azalması, mahallî idareler tarafın-

İngiltere’de Mesken Buhranı

dan işletilen yeni ikametgâhların kiralarını da düşürmüştü. Bu şartlar altında, hususi bir maksada tahsis edilmiş bulunmayan evler için yardım parası vermek tamamen lüzumsuz sayılıyordu. Yardımı meşru gösteren sebepler artık ortadan kalkmış bulunuyordu. Bu deliller ileri sürüldükten sonra, genel sağlık bakımından asgari şartları açıkça haiz bulunmayan ikametgâhların ortadan kaldırılmaları gayesiyle, mesken meselesinin yeniden tarifine girildi. Beş yıllık bir programla, izbelere karşı mücadeleye yeniden başlandı. Yığılışmayı (surpeuplement) ortadan kaldırmak için beş yıllık bir mücadele programının tatbiki kararlaştırıldı. Bu son program, ilk defa olarak 1935 te, hususi yardım parasından faydalandırıldı ve aynı zamanda yığılışmanın kanuni bir tarifi yapıldı ⁽¹⁾.

Bu harbin başında esas mesele, yeni ikametgâhlar hakkında kabul edilen ve çok ailelerin temin edebileceklerinden yüksek olan şartların yarattığı zorluklara çare bulmağa dayanıyordu. Kanuni şartlar, kiraların ödenebilme kabiliyetinin ve yapı masraflarının azalmasını mümkün

(¹)1935 tarihli Mesken Kanunu. Bu kanuna göre bir meskende, aşağıdaki hallerde yığılışma vardır, denilir: a) oda adedi, 10 yaşını geçkin erkekli dişili iki kişiye (evli olanlar hariç) aynı odada yatmağı mecburi kılarsa; b) bir odalı meskende iki kişiden; iki odalıya üç kişiden; üç odalıda beş kişiden; dört odalıda yedi buçuk kişiden; bundan fazla odaların her birinde iki kişiden fazlası yatmak mecburiyetinde kalırsa...

Bir yaşımdan küçük çocuklar hesaba katılmazlar. On yaşımdan küçük çocuklar ise yarım kişi sayılırlar. Oda mefhumuna bütün yatak odalarından maada büyük salon (Living rooms) ve mutbah (aynı zamanda yemek odası veya salon olarak kullanılırsa)dahildir. Bu hesapta, bir odanın sathi sahası 110 kademkare (yani 10 metrekare) den aşağı olduğu takdirde, burada yatacak şahıs adedi birden fazla olmayacaktır.

Tercümeler :

kılacak teknik terakkilerin üstüne çıkarılmıştı. Esaslı zorluk burada idi. Fakat, bunu kati olarak halletmek için de, karışık bir sürü meselelere çareler bulmak icabediyordu. Yeni şartların devam ettirilmesi kabul edildiği takdirde, yeni teşekkül edecek ailelere bu yeni ikametgâhlardan vermek lâzım geldiğinden maada, aynı zamanda bu son tarife giren izbelerle yeni şartları haiz evler arasında bulunan bir çok amele evlerinin yerine de, yeni şartlara uygun ikametgâhlar yaptırılması lâzım geliyordu. Bu bakımdan meselenin, bu harbin başmdanberi, Büyük Britanya'nın yeniden inşası için umumi bir talebe müncer olduğu aşîkârdır.

Uzak İstikbal Meselesinin Genişliği

1919 ile 1939 arasındaki devrede tesbit edilen şartlara uygun evlere yerleştirilebilmelerini teminen, işçi sınıfına mensup ailelerin işgal etmekte oldukları mesken miktarını katı olarak verecek rakamlar mevcut değildir. Bir evin bu şartlara uygun olup olmadığı meselesi takdire taallûk etmektedir; bu itibarla, bu şartlara verilen mâna, mekân ve zaman itibariyle çok değişiklikler göstermektedir. Yeni bir resmî tahmine göre, eski ve harap evlerin adedi bir buçuk ile iki buçuk milyon arasında olmak lâzım gelmektedir. Mamafih, resmî tahmini, ancak meselenin genişliği hakkında bir fikir, vermesi bakımından göz önünde bulundurulmakla iktifa etmek doğru olur. Eğer «eski evlerin yerine yenilerinin konulması meselesi: probleme de remplacement» nin şümulüne, 1914 den evvel - ve bilhassa 19 uncu asırda - yapılmış olup 1939 da hâlâ kullanılmakta olan amele evleri ile evvelce bu maksatla yapılmış olmamakla beraber sonradan apartman şekline sokulmuş bulunan evler de girecek olursa, bu suretle yenilenecek evlerin miktarı, bu husustaki âzami rakam sayılabilecek olan dört milyona çıkar. Bu adede, modern konfor şartlarını havi olmyan ve bilhassa banyosu bulunmayan, inşaları sırasında bu günkü düşüncelere uygun

İngiltere’de Mesken Buhranı

plânları yapılmamış ve binaların bir birine olan mesafeleri hakkında muayyen bir sistem takip edilmemiş bulunan, ve nihayet, harap bir halde olup tamirleri ve yenilenmeleri mümkün bulunmayan binalar da dahil olacaktır. Her iki tahmin de, bir çok şehirlerde ve köy bölgelerinde geniş mikyasta bir yapı faaliyetini icabettirmekte, ve, 1939 da mevcut ikametgâh adedinin - sırasıyle - % 14 - 23 ünü ve % 36 sını teşkil etmektedir.

Bununla beraber, yıktırılacak evlerin yerine bir o kadar yenisini yapmakla da mesele halledilmiş olmayacaktır; şu üç amilin de bu hususta hesaba katılması gerektir: evvelâ yeni ikametgâhlar, fena şartlarla apartman şekline sokulmuş bulunan eski binalarda oturan ailelerin ihtiyacını karşılamak için zaruri olacaktır. Sonra, yarım milyon kadar ikametgâh, harbi takip eden ilk senelerde hükümet tarafından yardım gayesiyle vücuda getirilecek muvakkat çelik evlerin yerine kaim olmak üzere yaptırılmak lâzım gelecektir. Ve nihayet, aile adedinde 1950 yılından sonra vukua gelecek artış miktarının ihtiyacını karşılamak ve ikametgâh olmaktan çıkarılmış bulunan evlerin yerine yenilerini koymak gibi hususlar için de hesabı biraz geniş tutmak icabedecektir. Bu âmillerin meydana koyduğu ihtiyaçları karşılamak için lüzumlu mesken adedini katı olarak tahmine yarıyacak hiç bir rakam elde yoktur. Fakat, hakikate çok yakın olarak, bu rakamın, asgari bir milyon ve âzami iki milyon olacağı söylenebilir. Bu itibarla, 1947 den sonra, modern şartları temin ve idame edilmek gereken devamlı ikametgâhların yekûnunu beş milyonla altı milyon arasında hesap etmek lâzım gelmektedir.

Yapı sanayiinin harbden önceki verimi üzerinden ifade edilmek suretiyle, bu evlerin meydana konulması 15 - 20 senelik bir zamana muhtaçtır. Mamafih bu müddet, diğer bazı âmillere de tâbi olacaktır: Bir taraftan, yeni yapı usulleri, meselâ malzemenin seri halinde imalı yapı kudretini önemli bir surette artırılabilir. Buna mukabil, böyle

Tercümeler :

bir plânın tatbik mevkiine konulması, büyük mikyasta bir yıktırma ve arsa temizleme işi; yeni yollar ve lağımlar için plân yapılması ve bunların inşası; depolar, idarehaneler, umumi binalar, sınai ve ticari müesseseler için yapılar vücuda getirilmesi gibi hususları da icabettirecektir; bütün bu işler zaman ister ve kaynağa muhtaçtır. Her yerin ihtiyacına göre ev inşası ve bunların yapılabilmesi için lüzumlu olan teşkilât ve finansman meseleleri, öyle görünüyor ki. yeter miktarda kaynak bulmak meselesinden daha büyük zorluklar çıkaracaktır. Mesken siyasetinin gelişmesi ve inikâsları, tetkik edilmesi zaruri olan meselelerdendir. Bu hususlar bundan sonraki sahifelerde incelenecektir .

Kira ve Yardım Tahsisatı Meselesi

Kira meselesinin 1919 ile 1939 arasında mühim zorluklar çıkarmış olduğunu yukarıda göstermiştik. Birinci Cihan Harbinden sonra, yardım tahsisatı ilk defa olarak kabul olunduğu sırada, kira meselesinin mühim zorluklar çıkarmayacağı sanılmıştı. Yapı masrafı ve faiz miktarı düşecek, ve bu mahallî idareler tarafından yaptırılan yeni evlerin kiralarını yavaş, yavaş, en dar gelirli ailelerin bile ödeyebilecekleri bir miktara indirecekti. Bu suretle, harbden evvel yapılmış bulunan bütün evleri, kira ve ipotek takyidatı hakkındaki kanunların koyduğu nizamlardan kurtarmanın mümkün olacağı ümit ediliyordu. Mahallî idarelere, kendi evlerinin kâr bırakan kirasını indirmek için yardım tahsisatını nasıl kullanacakları hakkında kesin direktifler verilmemiş olmasının sebebi budur. Bu idareler de, kendi başlarına kalınca, umumiyetle şu iki tarzdan birini kabul ettiler: bazı yerlerde her evin hissesine düşen yardım tahsisatı, o evin kirasından indiriliyordu. Bu vaziyette kira, evin inşa masrafına ve ödenecek faiz miktarına göre değişiyordu. Yani, birbirinin aynı olan iki ev için istenilen kira miktarı, birinin yapılmasındaki inşaat masrafları yüksek ve diğerininki alçak olduğu takdirde, birbirinden farklı olabiliyordu. Baha çok tatbik sa-

İngiltere'de Mesken Buhranı

hası bulan diğer tarza göre ise yardım tahsisatı inşa masrafları ne olursa olsun birbirinin aynı olan evlerin kiralarını aynı seviyede tutmak gayesiyle, umumi olarak ele almıyordu.

Yapı masrafları, 1925 ile 1930 arasında ancak % 19 kadar düşmüştü; bunun bir kısmı da, 1927 de tatbik olunan yardım tahsisatından ileri geliyordu. Yardımların tevzii hususunda mahallî idarelerce hangi tarz tatbik edilirse edilsin, 1930 da kiralar basit ve hattâ kalfa vaziyetinde bulunan bir amelenin kazancıyla geçinen ailelerin bütçesine uygun düşmüyordu. Bu vaziyet anlaşıncı, mahallî idarelerin tenzilatlı kira veya kiracının gelirine göre değişen kira usullerini tatbik etmek yoluna gitmelerine çalışıldı. Fakat, muayyen ve katî bir kira siyaseti kabulünü hedef tutan bu tecrübe, muhtelif sebeplerle muvaffak olamadı. En kuvvetli sebep, bu hususta çok geç kalınmış olmasıydı. Umumi yardım tahsisatı 1933 de tatbik mevkiinden kaldırılmıştı. Bu tarihten sonra mahallî idareler, izbelerin yıktırılması ve yığılışmanın önlenmesi bakımından tatbikine devam ettikleri program hariç tutulursa, çok az miktarda ev yaptırdılar. Bu vaziyette idareler, eski yardımlarla yaptırdıkları evlerin kira siyasetinde umumi mahiyette bir değişiklik yapmakta pek haklı olamazlardı. Meskenler esasen kirada idi. Yeni bir siyaset tatbiki, kendilerine yardım edilmek istenilen ailelerden pek azma faydalı olabilecekti; meğer ki mahallî idareler, yardım görmeyen bir meskenin kirasını ödemek veya taşısız mal sosyetelerinin aracılığıyla kendine bir ev satın almak kudretinde olan bütün kiracıları kapıdışı edebilsinler... Ancak bu suretledir ki mahallî idarelerce yaptırılmış bulunan evlerden nisbeten mühim bir kısmını dar gelirli ailelerin emrine vermek mümkün olabilecekti. Halbuki mevcudiyetleri seçime dayanan mahallî idarelerin, böyle bir karar almağa cesaret edemeyecekleri de meydandadır. Bu itibarla, İngiltere ve Gal eyaletindeki bin mesken idaresinden ancak yüzünün bu harb başında yeni bir siyaset tatbik etmiş olmalarına şaşmamak lâzım gelir. Velhasıl, kiracının gelirine göre değişen kira veya tenzilatlı kira

Tercümeler :

siyasetini kabul eden mahallî idarelerin pek çoğu bunu, ancak izbeler ve yığılışma ile mücadele plânlarının tatbikinden sonra yaptırılan binalara hasretmişlerdir.

Kiracının ödeme kabiliyetine göre değişen bir şekilde kira tesbiti sisteminin - hem de çok esaslı - bir zaafı daha vardı: Büyük Britanya'da kira ödeme kudreti memleketin muhtelif bölgelerine göre birbirinden çok farklı idi. İşsizliğin veya düşük ücretlerin veya her ikisinin birden hüküm sürdüğü bölgelerde, - meselâ, Durham ve Northumberland maden ve deniz inşaatı tezgâhları bölgelerinde veya Lancashire pamuk sanayii şehirlerinde - pek az adette kiracı, yardım tahsisatından paylarına düşen miktardan vaz geçmeğe yanaşırlardı; bu sebeptendir ki, yoksuz aileleri faydalandıracak olan değişik kira sistemini, çok mahdut bir şekilde tatbik etmek mümkün olabiliyordu. Daha müreffeh bölgelerde ise, İngiltere'nin merkezî illerinde - meselâ Midlands'de - vaziyet aksine idi. Bu tedbirler, bilhassa âcilen tatbiki lâzım gelen bölgelerde en az tahakkuk etmiş bulunuyordu. İçinde bluunduğumuz harbin başında, hem en fakir bölgelerde hem de en varlıklı yerlerde genel olarak mesken meselesini ıslah etmeğe elverişli bir kira ve yardım siyaseti bulmak meselesi henüz halledilmemiş bulunuyordu.

Memleketin muhtelif kısımlarında hüküm süren refah derecesindeki farklılığın diğer bir neticesine işaret etmek muvafık olur: Umumi yardımın kaldırıldığı 1933 yılına kadar İngiltere ve Gal eyaletindeki 83 komüne tahsis edilmiş bulunan para miktarlarının incelenmesi, en az müreffeh ve binaenaleyh eh çok ihtiyacı olan bölgelerin diğerlerine nisbetle daha az canlı bir mesken siyaseti takip ettiklerini açıklar. Bu hâl, 1929 da buhranın patlak verdiği sırada bilhassa bariz bir şekil almıştı. Buhranın şiddetle hissölunduğu ihracat ticaretiyle geçinen komünler-meselâ Merthyr Tydfil gibi komünler, Lancashire'deki şehirler, ilâh... - mesken işlerine tahsis edilen masrafları azaltıldılar. Daha müreffeh bölgelerde ise - meselâ Midlands'de - bu

İngiltere’de Mesken Buhranı

masraflar eskisi gibi devam ediyordu. Bunun sebebi basittir: Az mamur bölgelerde refah azaldıkça, hattâ mahallî idarelerin yeni yapılarında bile nisbeten yüksek olan kiraları verecek kiracılar, ortadan yok oluyorlardı. İktisadi refahın, memleketin her bölgesinde daha müsavi bir şekilde inkişamına kadar, esasen fena bir durumda bulunan mesken şartlarının ıslahını ve hattâ olduğu halde muhafazasını hedef tutan millî bir siyaset, bir çok manilerle karşılaşacaktır; meğer ki bu siyaseti finansa etmek için yeni bir metot ortaya konulsun...

Bu tahlil silsilesini buraya kadar takip edenler, 1933 yılına kadar yapılan umumi şekildeki yardımlarla mesken dâvasının hallolunmadığını görmüş olacaklardır. Yardımların kesilmiş bulunduğu son altı yıl içinde ise, bu gayeden büsbütün uzaklaşılmıştır. 1919 da muayyen mesken şartları tesbit edilmişti. Fakat bu şartlar ilgili ailelerin pek çoğu için fazla masraflı bulunuyordu. 1933 e kadar kesilmemiş bulunan yardımlar, mahallen finanse edilen birbirinden farklı kira sistemlerinin tecrübe edilmesine rağmen, dar gelirli kiracıların kesesine uygun düşmüyordu. Yardım tahsisatı, fiyatların ve faiz miktarının düşmesi hasebiyle tam ihtiyaca yeteceği bir sırada, tatbik sahasından kaldırıldı. Kiracıların gelirine göre değişen kira sisteminin de, bazı zaruretlerden doğma ciddi zaafı vardı, ve, böyle bir sistemin, ancak en kötü izbelerin ortadan kaldırılmasına münhasır kalacak mahiyette olduğu takdir edilmekle beraber, bu kabilden bir prensibin, harbden sonra ortaya atılacağı anlaşılan muazzam bir programın plânları hakkında kabul ve tatbik sahasına konulması da az muhtemel görülmektedir.

1919 ile 1939 arasında, kira ve yardım hususunda yaşayabilecek bir siyaset aramağa matuf olan gayretler, gelecekte mesken meselelerinin yöneltmesi gereken temelleri teşkil etmektedir. Bu çalışmalar, birbirine zıt kira sistemlerini meydana koymağa hizmet etmiştir: Evvelâ, mahallî idarelere tâbi olan meskenler vardır; bunların kira-

Tercümeler :

ları, muayyen bir mahallî idareye bağı bölgelerin içinde binbir çeşit plânlara müsteniden tesbit olunmuştur. Sonra, şahsî teşebbüs sahiplerine ait olup bunlar tarafından işletilen mahdut miktarda kiralık yeni amelevleri vardır; bunların kiraları tamamiyle ticari prensiplere göre tesbit olunmuştur. Nihayet, eski amelevleri vardır; bunlardan pek çoğunun kiraları, mebdei Birinci Cihan Harbine kadar çıkan ilk kira ve ipotek takyidatı kanununun tadilâtına göre tâyin olunur; bu takyidattan kurtulabilen evlerin kiraları da bittabi yine ticari prensipler dahilinde tesbit olunmaktadır. Bütün bu karmakarışık usuller, bu harbin içinde yayınlanan ve şahıslara ait yeni meskenleri hedef tutan kiralardan tanzimi hakkındaki mevzuatın yürürlüğe konulması neticesinde tatbikat sahasından kalktılar. Bir gün halli icabedecek olan en zor meselelerden biri de, harbden sonra yaptırılacak meskenlerin kiralalarının bu karmakarışık rejime nasıl itibak ettirilmesi olacaktır. Bu mesele bugün, Sağlık Bakanlığı'nın Meskenler İstişari Komitesi'nin bir sukumisyonu tarafından incelenmektedir. Meselenin önemi yalnız mesken sahasına münhasır değildir: Filhakika, bugün etüd halinde olan sosyal sigorta rejiminin genişletilmesinden doğan yardım derecesini her ailenin yüklendiği kiranın tahavvülâtma uydurmağa müsait bir metod konulmasına henüz imkân bulunamamıştır.

Teşkilât Meseleleri

Yapı sanayii veriminde mevcut buhranın, beş veya altı milyon yeni ikametgâh vücuda getirilmesi lâzım geleceği prensibine dayanan istikbalin mesken siyasetinin tatbikine mâni olacağı muhakkak sayılamaz; yeter ki sanayi kudretinin teşkilâtlandırılması suretiyle bütün zorluklar yenilsin: yaptırılacak mesken neveleri, tam mânasiyle ihtiyacı karşılayacak olanlardan ibaret bulunmalıdır. Her şeyden önce, bugün kirada bulunan eski amelevlerinin yerine bu neviden yeni evler yaptırılmak lâzım gelecektir. 1914 den evvel bu kategorideki evlerin mühim bir mesele

İngiltere'de Mesken Bukranı

teşkil edeceği sanılmıyordu; çünkü şahsi teşebbüs erbabı bu işi deruhte etmiş bulunuyorlardı. Sermaye sahipleri, kazanç gayesiyle hareket eden müteşebbisler tarafından yaptırılan bu kabil evleri satın alıyor ve bunları amele ailelerine kiralyıyorlardı.

Birinci Cihan Harbinden sonra bütün bu durumlar değişti, 1919 ile. 1939 arasında 2.886.000 i mutat usullerle olmak üzere takriben dört milyon yeni ev yapıldı. Fakat bunlar kiraya vermek gayesiyle para yatıracak sermaye sahiplerine değil, bizzat içinde oturacak olan kimselere satıldılar. Amele evi olarak yaptırılanları, mahallî idarelere ait 1.064.000 evden ibaretti ve hepsi de kiralıktı; şahsi teşebbüs ile yaptırılan 702.000 evden yalnız takriben %30 zu kiraya verilmeğe mahsustu. Yardım tahsisatım kaldıran kanun hükümlerine göre mesken inşasının istifade edebileceği son tarih olan 1934 eylülüne kadar, orta ve büyük evler, 1919 dakine nisbetle %56 artmış olduğu halde, amele evlerindeki artış nisbeti ancak %19 dan ibaretti. Keza, 1919 da, mevcut evlerin %67 sini âdi amele evleri teşkil ettiği halde, bu tarihten 1934 e kadar olan devrede bu nisbet, - takriben dörtte biri de satış için olmak üzere ancak %42 yi buluyordu. Yardım tahsisatının kaldırıldığı bu tarihten sonra, tezat büsbütün artmaktadır: İzbelarla mücadele programını tatbik bakımından mahallî idarelerin yaptırdıkları evler hariç tutulduğu takdirde, yeni evlerin ancak %39 unu amele evleri teşkil ediyordu; bu miktarın da ancak yarısından azı kiraya verilmek üzere yaptırılmış bulunuyordu. Hülâsa, harbin başlangıcında tatbik sahasında bulunan rejim, amele evi nevine girmeyen meskenlerin yaptırılmasına teveccüh etmişti, demek mümkündür.

Bu rejim, taşısız mal sosyetelerinin aracılığı ile temin edilen kredi ile satış esasına dayanıyordu. Birinci Cihan Harbini takibeden 20 yıl zarfında bu nevi sosyeteler, halkın biriktirdiği paraları toplayıp, içinde oturmak üzere bir ev yaptırmak isteyen kimselere ipotek suretiyle ödünç

Tercümeler :

vermek gayesiyle, muayyen usuller vücuda getirmişlerdi. Bu suretle, 1929 da 629 bin kişiye karşılık 1937 de 1.392.000 kişi ödünç almış ve bu şekilde verilen para miktarı da 1929 da 268 milyon İngiliz lirası iken 1937 de 636 milyonu bulmuştu.

Bu rejim umumiyet itibariyle, zaruri olan ilk tediyeleri yapmak ve taksitlerini gününde ödemek kudretini bulabilen aileler bakımından çok muvaffak olmuştur. Fakat yardım görmesine rağmen kirasını vermek kudretini bulamıyan ailelerin, bu sosyetelerin aracılığı ile ev satın almağı düşünemeyecekleri meydandadır. Bu bakımdan, bahsi edilen sosyetelerin faaliyeti zanaat sahibi sınıf ile orta ve imtiyazlı sınıfların taleplerine münhasır kalmakta idi. Taşıtsız mal sosyeteleri birliği bu vaziyeti henüz anlamıştır. Bundan maada, bu sosyetelerin aracılığı ile ev satın alanlar, bunları, kendi ikametlerine tahsis etmekte, başkalarına kiraya vermeğı düşünmemekte idiler. Meskenler hakkındaki 1933 tarihli kanunun, bu çeşit müstakrizlerin faydalanacakları çok elverişli hükümlerine rağmen netice çok zayıf olmuştur: Kiraya verilmek üzere sosyetelerden satın alınan ev miktarı ancak 21.500 ü bulmuştu.

Taşıtsız mal sosyeteleri, 1918 den sonra, taksitle ödemek sistemine göre modern ev edinmek isteyenlerin taleplerinden büyük faydalar temin ettiler ve 1919 ile 1939 arasında vücuda getirilen yapılardan büyük bir kısmı için malî temel vazifesini gördüler. Ancak ev kirasını ödeyebilen ve hattâ kâr bırakan bir kirayı ödemeğe kudret bulamıyan amele ailelerine kiralamağa mahsus evler meydana getirmek için geniş ölçüde sermaye yatırmak bakımından, bu sistemle mukayese edilebilecek diğer hiç bir usul bulunamamıştır. Bu malî esasın geliştirilmesi, istikbalde önem verilmesi lâzım gelen bir husustur. Çünkü mahallî idareler, ne ihtiyaçların tatmini için zaruri olan miktarda ikametgâh yaptırmak kudretinde olduklarını, ne de bunu yapmağa imkân bulabileceklerini isbat edememişlerdir. Meselâ, en faal devirlerinde bunların meydana

İngiltere'de Mesken Buhranı

koydukları yapı miktarı yalnız bir sene 100.000 ni bulabildi ve hiç bir zaman üstüste iki sene müddetle 70.000 ni geçemedi; buna karşılık, 1929 ile 1939 arasında şahsi teşebbüsle meydana konulan yapıların adedi senede 100.000 ni ve üstüste 4 sene müddetle de 250.000 geçmiştir. Fakat meskenlerin umumi olarak modern bir hale konulması siyasetini yardımlarla yürütmek mantıkai zaruri olduğuna göre, bu hususta, kâr peşinde koşan mutat usullere veya bu vazifeyi ifaya muktedir olduklarını isbat etseler bile kamu hizmetleri teşkilâtına istinat etmemek lâzım geleceği aşikârdır. Bu en esaslı meselelerden biridir ve amele sınıfının mesken şartlarının yeni ihtiyaçlara uydurulması hususunda esaslı terakkiler tahakkuk ettirilmesi imkânından önce halledilmek gerektir. Yukarıda bahsedilen ve bilhassa bu meselenin tetkiki için kurulmuş bulunan sukomisyon, yapıcı mahiyette tekliflerde bulunamamıştır; en esaslı tavsiyesi hususi teşebbüs erbabının emrine de, mahallî otoritelere verilen şartlarla yardım tahsisatı verilmesinden ibarettir.

Sosyal ve ekonomik bazı âmiller

Mesken meseleleri ve mesken siyaseti, diğer sosyal ve ekonomik âmillerden şüphesiz ki tamamen müstakil değildirler. Bütün bu meseleleri bir makalenin çerçevesine sığdırmağa imkân yoktur. Bunların ve bilhassa sanayiın muayyen bölgelerde birikmesi (la localisation des industries) ve şehirle köy hayatının tanzimi (l'aménagement des villes et des campagnes) meselelerinin, mesken siyaseti ile olan münasebetlerine işaret etmekle iktifa olunacaktır.

Sanayiın lokalizasyonu ile mesken meselesi arasındaki münasebet meydandadır. İnsanlar hayatlarını kazanmak mecburiyetinde olduklarına göre, ya, sanayiın bulunduğu veya kurulmasının düşünüldüğü yerlerde ev yapmak; veya, sanayii meskenlerin bugün mevcut bulunduğu veya kurulmasının düşünüldüğü yerlere nakletmek veya ora-

Tercümeler :

larda yeniden kurmak lâzım gelir. Önümüzdeki 20 sene içinde İngiltere ve Gal eyaletinde beş ile altı milyon arasında ev yaptırmak zaruretinde bulunulması, meselenin önemini göstermektedir. Bugün bu memlekette münakaşa konusu olan mesele sınai müesseselerin lokalizasyonunu müsbet bir tarzda kontrol etmenin lâzım ve mümkün olup olmadığıdır. 1939 da kurulan «Sanayi halkının tevezuunu tetkik komisyonu : Commission Roydle pour la repartition de la population industrielle», mevcut sanayiın veya yeniden kurulanların, muhakkak surette işçilerin yerleşmiş bulundukları yerleri seçmiş olmadıkları, bilâkis 1919 ile 1939 arasında şehirler halkının, yeni sanayiın kurulmakta olduğu veya gençleşen eski sanayiın bulunduğu yerlere göç ettikleri neticesine varmıştır. Mamafih bundan, eski şehirlerin yenileştirilmesi veya bunların fazla nüfuslarını yerleştirmek üzere yeni şehirler yapılması halinde, bu yeni meskenlerde oturacak olanların, hayatlarını muhakkak orada kazanmak zaruretinde bulunacakları neticesini de çıkarmamalıdır. Ancak, mesken programlarının, sanayiın muayyen yerlerde lokalizasyonu hususunu yakından takip etmesi ve sanayi üzerinde böyle bir kontrol tesisi imkânlarının araştırılması da muhakkak lüzumludur.

1944 mayısında hükümet, işçilerin menfaatini temin için sanayiın lokalizasyonu üzerinde şu veya bu şekilde bir kontrol tesisinin zaruri olduğunu kabul etti ve şimdiden bazı esaslar hazırladı. Bu prensiplerin mesken meseleleri bakımından en mühimleri, hükümete, sanayiın muayyen bölgelerde kurulmasını teşvik için, malî veya sair vasıtalar kullanmak suretiyle yeni fabrikaların bazı yerlerde açılmasını menetmek hakkının tanınmış olmasıdır. Bütün bu meseleler henüz tetkik halinde olup şimdiye kadar mevzuata intikal etmiş hiç bir şey yoktur.

Şehirlerin ve köy bölgelerinin tanzimi plânlarının, mesken meselesi üzerindeki tesirini uzun uzadıya izaha ihtiyaç olmasa gerektir. Her şeyden önce, arsaların kullanılması hususuna nezaret etmek ve meskenler de dahil ol-

İngiltere’de Mesken Buhranı

duğu halde bunların kamu menfaati dahilinde ele geçirilmelerini mümkün kılacak şartları temin eylemek gelir. Bombardıman edilmiş bölgelerin esaslı bir şekilde yeniden inşasını sağlamak için lüzumu kadar arsa temini bakımından mahallî idarelere müsaade olunması hususunun tetkik halinde bulunduğuna birinci kısımda işaret etmiştik. Bu esasların, köhne evlerin ve harabelerin bulunduğu «mahkûm» adı verilen mıntakaların ıslahı için de tatbik edilmesi istenilmektedir. Avam Kamarası, eskimiş veya yıgılışmaya sahne olmuş bulunan şehir bölgelerinin umumi şekilde yeniden inşası ve tanzimi için yeter bir fond meydana getirilmediği için tenkit olunmaktadır. Bu münakaşaya karışmanın yeri değildir. Ancak, bilhassa bu meselenin tetkiki için kurulmuş bulunan Uthwatt komitesinin vardığı başlıca neticeler, bir hal sureti olmak üzere gösterilebilir:

Komite, mahallî idarelerin arsa tedariki veya bunların tahsis olundukları gayeyi kontrol haklarında, ve, bu sahadaki faaliyetlerinin ve bilhassa tazminat ve ıslah işlerinin malî cihetlerinde, esaslı değişiklikler yapılmasını tavsiye etmektedir. Keza boş arsaların kıymetlendirilmesinin kontrolünde daha büyük bir beraberlik (coordination) bulunması zaruri olduğunu ve bu nezareti tesirli bir hâle koymak için de bunların işletme kıymetlerine Devletçe elkonulması icabedeceğini ileri sürmektedir. Bu tavsiyeler bir münakaşa fırtınası koparmıştır. Neticede bunların tatbik edilip edilmeyeceklerini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Mamafih, mahallî idarelerin şehirlerin ve köy mıntakalarının tanzimini hazırlamak hususundaki yetkisi, 1932 tarihli kanunun tarif ettiği ve 1943 tarihli kanunla da takviye edilerek mecburi kılındığı şekilde, baki kalmıştır. «Şehirleri ve köy mıntakalarını ıslah Bakanı»nın fikrine göre bu yetkiler, hem istenilmeyen bir yayılmayı men, hem de istenilen bir yayılmayı teşvik için, kâfi derecede büyüktür. Ekspertler komitesinin tavsiyeleri halledilmediği müddetçe, bu meseleler hakkında müsbet bir vaziyet almak mümkün olmayacaktır.

Tercümeler:

Netice

Büyük Britanya’da, daha uzak istikbalin mesken meselesi, her şeyden önce, modern icaplara uygun olmayan eski ve köhne evlerin ve şehirlerin yeniden inşası meselesidir. Bunun halli ise, evvelâ yakından ilgili olan diğer bazı meselelerin - mesken asgari şartlarının intihabı, yardım tahsisatı ve kira siyasetinin tesbiti, hakikaten ihtiyaç bulunan ev tipinde inşaat yapılmasını temin için kaynakların teşkilâtlandırılması gibi hususların - hallini icap ettirmektedir. Mesken meselesi, genel durumu itibariyle, sanayiın lokalizasyonu ve şehirlerle köy hayatının tanzimi gibi meselelere de çok yakından bağlıdır. Bu son meselelerin münakaşası başlamış olup bilhassa komitenin raporuna ve Hükümetin demecine dayanmaktadır. Hakiki mânasiyle mesken meselesine gelince: harb neticesinde kıtlamış olan malzeme ve işçilik ihtiyacını karşılamak gibi âcil zorluktan doğan meşguliyetler sebebiyle, hiç değilse kısmen, maalesef henüz bu dereceye bile varamamış bulunmaktadır.

(Revue Internationale du Travail) dan

KONFERANSLAR:

BAŞKENT HALKI ve LONDRA İDARE TEŞKİLÂTI

Halkevinde, İngiliz Kültür Heyeti üyelerinden S. C. Plume tarafından verilen ve Naci Kenter tarafından Türkçeye çevrilen konferans:

Bayanlar, Baylar;

Bize bugün bir şehirden, o şehrin idare tarzından ve halkından bahsetmek istiyorum. Yalnız büyük bir şehrin hususiyetlerini haiz alelade bir şehir değildir bu. Şayet öyle olsaydı, bu şehir hakkındaki malûmatın ancak akademik bir kıymeti olurdu. Bugünkü mevzuum ise muazzam bir şehirdir. Bir memleketin, bir krallığın, koca bir imparatorluğun başkenti olan Londra'dır. Ananeler ve tezatların, şahanelik ve alelâdeliklerin merkezi olan Londra. Taşra halkı tarafından itimatsızlıkla karşılanan yalıut yanlış anlaşılan ve yabancı ziyaretçilerin ya ilham kaynağı olan yahut da akıl erdiremedikleri Londra şehriden bahsedeceğim. Mamafih, milyonlarca insan için Londra, yalnız bir doğum yeri bir aile ocağından ibaret değil, başlı başına bir dünyadır. Londra'nın idaresini tarife başlamadan evvel sahası, nüfusu ve memleketin hayatındaki mühim rolü hakkında bir kaç söz söylemek doğru olur.

Büyük Londra'nın mesahası takriben 1.800 kilometre murabba, ve 1936 yılı tahminlerine göre nüfusu 8 1/2 milyondur, yani Büyük Britanyanın bütün nüfusunun aşağı yukarı beşte birini teşkil eder. Hudutları dahilinde yaşayan halkın sayısı bakımından, hiç şüphesiz dünyanın en büyük Başkentidir. Bundan başka, Hollanda, Belçika, Yunanistan, Finlandiya, Bulgaristan, Norveç Portekiz, İsveç, İspanya, Dani-

Konferanslar:

marka da dahil olmak üzere, Londra'nın nüfusu 15 Avrupa memleketinininkinin fevkindedir. 1801 yılında bütün İngiltere ve Gal'de yaşayan halkın bugün Büyük Londra'da yaşayanlardan az olduğu, ve 1921 denberi Başkent'in nüfusunun bir milyondan fazla artmış bulunması şayanı dikkattir. Böyle bir şehrin ölçüsüzlüğü aşikârdır, ve ilerde de tebartüz ettirmeğe çalışacağını gibi mahallî idarenin karşılaştığı meseleler de o nisbette zor ve karışıktır.

Londranın, Britanya ve İmparatorluğun hayatındaki rolüne gelince. Başlıca konusu Londranın idare şekli olan bir konferansta, Londranın Britanya hattâ bütün dünya üzerindeki tesirini bütün şümülü ile ve aynı zamanda tatmin edici bir mahiyette anlatmak çok zordur. Londra müesseselerinin tesir ve nüfuzunun millî hudutları aşır milletlerarası olduğu ve bu ada halkının günlük meseleleri olmaktan çıkıp diğer milletlerin düşünce ve hayatına karıştığı hiç şüphesiz doğrudur. Başlı başına cesameti, bir şehri mühim kılabılır, lâkin üstünlüğü sağlayan şehir halkının karakter ve hasısaları ve müesseselerinin ehemmiyetidir. «Londra'nın üstünlüğü eşsiz bir hal ve keyfiyet birleşmesinden mütevellittir ki başka yerlerde buna tesadüf edilmez. Londra, aynı zamanda, Britanya ve Britanya İmparatorluğunun siyasî Başkenti, adlî merkezi, kültürel merkezi, ticaret merkezi, İngilterenin en büyük sanayi şehri, dünyanın en büyük limanı,-ve dünyanın başlıca malî merkezidir.» İşte bunun için, servet ve moda, güzel sanatlar ve ilim, ticaret ve sanayi, siyasî kuvvet ve idari salâhiyet Londra'da temerküz etmiş bulunmaktadır.

Parlâmento, kabine ve devletin icra kuvvetini haiz büyük daireleri, hepsi, Londra'dadır. Saray erkânı Buckingham sarayında ve diplomasî erkânı da St. James'in etrafında toplanmıştır. İngiltere bankası ve dünyanın ileri gelen bütün bankalarının şubeleri Londra'dadır. Lombard Street ve «bir mil murabbalık» Cıtv'dekî büyük malî müesseselerle birlikte Borsanın memleketin İktisadî hayatı üzerinde muazzam tesirleri vardır. Lloyds, Royal Exchange, Baltic vesair meşhur pazarlarda dünya mikyasında iş ve alış veriş yapılır.

İngiltere’de Mahallî İdare

Fleet Street ve Printing House Square’deki muazzam matbaalar, her gün, mütalâaları hariçte de dikkatle takip ve tahlil edilen yüz binlerce gazete basmaktadır. Müteaddit fakülteleriyle birlikte Londra Üniversitesi, British Museum, Royal Society ve Record Office Başkent’te bulunan öğretim ve öğrenim müesseselerinin bir kaç tanesidir. Bunlardan başka stajyer doktorları yetiştiren meşhur St. Bartoholomew’e Guy’s, Westminster hastaneleriyle University Gollege. Harley Street’e Wimpole Street’de İngilterenden en ileri gelen doktorları toplanmıştır. Bir çok tiyatrolar piyes sevenleri eğlendirmekte ye müteaddit konser salonlarında çalan senfoni ve filârmonik orkestraları müzik bakımından kabiliyetsiz olmayan Londra’nın ihtiyacını tatmin etmektedir, ileni ey ve Wimbledon un, Wembley ve Hurlingham’m, Lords ve Oval’ın tenis, kriket, futbol vesair spor sahaları ve hipodromları dünyanın her tarafından müsabıkları celbeder ve Thames nehri mansabından itibaren 90 kilometre uzunluğunda olan Londra limanına, ticareti bahriyesi olan bütün memleketlerin gemileri dünyanın her köşesinden mal ve insan taşır. Bir yazarın tarif ettiği gibi, «bunlar, İngiltere başkentinin güneş manzumesi içinde birer varlık olan ve genişleyip inkişaf eden dünyalardan ancak bir kaçıdır». Londra İngilizlerin hayatında, insanların saysız faaliyetlerinin sıklet merkezini teşkil eder, İdare, sanat, edebiyat, hukuk, tıp ve umumiyet itibariyle eğlence ve sosyal hayat burada toplanmıştır. Oxford, Cambridge, Liverpool ve Birmingham gibi diğer mühim şehirler muayyen faaliyetlerle alâkalıdır, öğretim, sanat, ticaret gibi, lâkin insan gayret ve başarısının bütün ayrı ayrı şekilleri bir arada, ancak Londra’da bulunur. İşte her şeyin, Londra’da, bir araya toplanmış olmasından ötürü, bu şehir halkının başkentlerine bir dünya nazarı ile baktıklarını söyledim. Öyle bir dünya ki, onun haricinde vukubulacak herhangi bir insan başarısı hu küçük dünyanın sakinlerine tamamiyle yabancı ve acaip gelmeyecektir. Bundan başka Londra öyle bir şehirdir ki; medeniyetin terakkisindeki hissesi ve yaptığı yardım, ne kadar kü-

Konferanslar:

çümсенirse küçümsensin, yine başka cemiyetlerin hürmetine daima mazhar olacaktır.

Onun için, cesametinden dolayı, Londra'nın hakikî mahiyetini anlamakta güçlük çekiliyorsa, şaşılmalıdır. Londrayı bir şehir olarak telâkki etmek, şehir kelimesini yanlış kullanmak demektir. Yalnız mesaha ve vüsatı, umumiyetle şehir kelimesiyle kastolunanın çok fevkindedir. Londra daha ziyade coğrafi bir bölümdür, bir bölge bir vilâyet gibi. Asırlar boyunca ve bilhassa son yüz sene zarfında, Londra yalnız mevcut bir merkezin etrafında intizam dahilinde genişlemek suretiyle değil, fakat mevcut münferit mahalle ve kasabaların birbirine birleşmesiyle, ilâvesiyle büyüyüp genişlemiştir ve bu genişlemenin durduğunu göreceğimiz zaman yakındır bile denilemez. Bazı hallerde, on sene evvel, Londra'ya yakın bulunmaları keyfiyetinden başka başkentle hiçbir rabitaları olmayan bölgeler, bugün durmadan yayılan Londra'nın bir parçası olmuşlardır. London Passenger Transport Board'ın yani Londra Şehir - İçi yolcu nakliyat idaresinin Reis muavinine göre, Londra, Charing Cross merkez olmak üzere, 20 ilâ 25 kilometre nısıf kuturlu bir sahanın içinde 10 ilâ 12 milyon kişi barındırıcıya kadar genişliyecektir. Demek oluyor ki Londra'nın tevsiî bir plân dahilinde yapılmadığı gibi, büyümesi tahdit ve kontrol da edilmemiştir. Bu ve başka sebeplerden dolayı, Londra'nın idaresi gayet karışık bir belediye ve âmme hizmetleri teşkilâtı arz etmektedir. Mevcut müesseselerin yapısı, her ne kadar bunların geçmişini etüd etmekle daha kolay anlaşılabilirse de, ne bu konferansa tahsis edilen vakit ne de dokuz yüz senedenberi devam edegelmiş olan karmakarışık usul, size Londra idaresinin başlıca karakteristiklerin in halihazır şeklini kısaca tariftten ileri gitmeme imkân vermemektedir.

Evvel emirde, icrai ve idari bakımdan, bu muazzam şehrin nasıl bölündüğünü görelim. «Büyük Londra ismindeki saha aşağıdaki mahallî icrai ve idari makamları ihtiva etmektedir : Londra Vilâyeti Meclisi, City Korporasyounu, 28 adet kaza meclisi, Başkent sular dairesi, Londra liman mü-

İngiltere’de Mahallî İdare

dürlüğü, Thames ve Lee nehirleri müfettişliği, (Essex, Hertfordshire, Kent, Middlesex ve Surrey) olmak üzere 5 adet vilâyet meclisi, (Croydon, East Ham ve West Ham) olmak üzere 3 adet vilâyet kaza meclisi, 35 adet Beledî Kaza Meclisi, 30 adet şehir bölgesi meclisi, 4 adet taşra bölge meclisi ve 6 adet kilise mahallesi meclisi.» 4 tanesi, yani (Başkent sular dairesi, Londra limanı müdürlüğü ve iki tane nehir müfettişlikleri hariç) 117’yi bulan bu müstakil makamlar doğrudan doğruya halk tarafından seçilir.

Sütratle büyüyen bir sahanın ayrılmaz bir rüknü olan karışık ve usandırıcı meselelerin halli için, Ondokuzuncu asrın ortalarındanberi, tek bir işe tahsis edilen teşekküller kurmak cihetine gidilmiştir. Bu teşekküller Parlâmento tarafından kanun vaz’ı suretiyle tesis edilir ve başkent sahası dahilinde ve bazan da, teknik sebeplerden dolayı mesuliyetin bir tek teşekkülde bulunması muvafık olan hallerde, başkent bitişigindeki sahalarda, âmme hizmetleri görmek üzere hususî salâhiyetlerle teşhiz olunurlar. Başkent Sular Dairesi, Londra limanı müdürlüğü ve Thames ve Lee müfettişliklerinden başka, son yüz sene zarfında, bir çok bu nevi teşekküller tesis olunmuştur. Meselâ Başkent Polis Müdürlüğü, Londra yolcu nakliyat dairesi, Londra ve bitişik vilâyetler müşterek elektrik müdürlüğü ve Başkent münakalât Müdürlüğü gibi. Bunlar Parlâmento tarafından tayin olunan ve tek bir işe tahsis edilen teşekküller olup hiç bir icraî selâhiyeti haiz değildir. Ekser hususlarda bu teşekküllerin idare meclisi âzaları arasında, Başkenti teşkil eden mahallî idarelerin mümessilleri bulunmaktadır. Meselâ, Londra vilâyet meclisi, bu gibi teşekküllerde çalışmak üzere, azal arınılan iki, üç bazan de dördünü tahsis eder. Britanya da başka memleketlerin hilâfına olmak üzere, polis, münaklât, su ve elektrikle diğer âmme hizmetleri devletin işi veya mesuliyeti değildir. Hiçbir âmme hizmeti merkezî hükümetin inhisarı altına alınmamıştır. Bu vaziyet, şehirlerin kendi idarei dâhiliyeleri imtiyazına nail olma sisteminde gayet uzun bir tecrübenin göze çarpan hususiyetleri olup, kendi polis teşkilâtlarını ve münakalât sistemlerini mahallî idareler temin

Konferanslar:

etmektedir. Aynı şekilde, âmme hizmetleri için kurulmuş ticari bir şirket bulunmadığı takdirde, havagazı ve elektrik gibi mahalli hizmetler, mahalli kasaba yahut vilâyet meclisi tarafından idare edilir. Londra'da devlet kontlorünün aynı ademi mevcudiyeti baki kalmakla beraber, Londranın idare şekli memleketin diğer kısımlarına benzemez. Londra'nın idare şekli ile eyaletlerinin arasındaki farkı tebarüz ettirmek için, Parlâmento tarafından tek bir işe bakmak üzere tayin olunan teşekküllerden bir ikisinin faaliyetlerini biraz daha yakından inceliyelim.

Ondokuzuncu asrın ilk yarısı sırasında Londra idaresinin kollarından biri, millî mevzuat tarafından epeyce hırpalanmıştı, ve o da polis teşkilâtı idi. Kraliçe Victoria zamanının ilk senelerinde malın korunması, şehirlerde umuma mahsus güzel yerlerin muhafazasından, öğretimin inkişafından yahut da âmme hizmetlerinin bakım ve idamesinden daha mühim addedebilirdi.- O zamana kadar polis teşkilâtı, sayısız muhtar heyetlerinin vesair mahallî makamların elinde idi. O zamanın, nisibeten küçük bir saha işgal eden, merkezî Londrasında Bow Stret kafiyeleri vesair acaip tedbirler muntazam re müessir bir polis teşkilâtının yerine kullanılmakta idi. Bu yüzden, mamafih epeyce bir patırdı ve gürültüden sonra 1829 da Başkent polis teşkilâtı kanun tasarısı Parlâmentoya sunuldu. Bu tedbir ile, iki hâkim tarafından idare edilen toplu bir polis teşkilâtı vücuda getirildi, ve on sene sonra bu iki hâkim Polis Müdürü ve Polis Müdür muavini oldular. Mezkûr, polis teşkilâtının kaza hakkı sahası büyük Londra'dır, yani 1800 kilometre murabbai ve 8 ½ milyon nüfuslu bölge, 1939 da Başkent polis kuvvetleri 18 bin üniformalı polis, cinayet araştırma dairesine merbut takriben 1,200 polis kafiyesi ve 153 kadın polisten müteşekkildi. Başkent polis müdüriyet binası Westminsterde New Scotland Yard'dır ve meşhur cinayet araştırma dairesi ile Thames nehri polis teşkilâtı, Başkent polis müdürlüğüne merbuttur. Britanyadaki diğer bütün polis kuvvetleri mahallî vilâyet meclisleri tarafından idame ve idare edildiği halde, Başkent polis teşkilâtı, bir devlet dairesi yani Dahiliye Nezareti tarafından idare edilmektedir ve polis teşkilâtı ile alâkalı bütün meselelerde, Parlâmentoya karşı, Dahiliye Nazırı mesul bulunduğu gibi,

İngiltere’de Mahallî İdare

polis müdürünü, yani icraî selâhiyeti haiz en büyük memurunu Nazır bizzat tayin etmektedir. Demek oluyor ki Büyük Londra’nın inzibat işi Başkent’in idare teşkilâtının elinden alınmış bulunuyor.

Londra’nın dünyanın en büyük limanı olduğunu evvelce de arzetmiştim. Londra bu ön vaziyetini ve dolayısıyla Britanyaya temin ettiği ticarî üstünlüğü bilhassa Londra liman müdürlüğüne medyundur. Bu da, Parlâmento tarafından tesis edilen ve tek bir işle tanzif olunan gayri - siyasî teşekküllerin biridir. 1908 de Ticaret Nazırı (o zaman Lloyd George idi), neticede Londra Limanı kanunu olarak kabul edilen tasarımı Avam Kamarasından geçirmeğe muvaffak olmuştu. Bu kanuna göre, Londra Liman Müdürlüğü teessüs etti. Londra Liman Müdürlüğü, Thames nehri mansabı da dahil olmak üzere, nehrin meddi cezir tesirine maruz bulunan kısmına, yani 110 kilometre tulünde bir sahaya karışmaktadır. Bütün doklar müdürlüğe tâbi bulunduğu gibi, yenilerini inşa selâhiyetini de haizdir. Antrepolar, frijider tesisleri, silolar vesair binaların mesuliyetini üzerine almış olduğundan Liman Müdürlüğü de muazzam bir polis teşkilâtına sahiptir ve bu, memleketin ikinci en büyük polis teşkilâtıdır. Bundan başka Liman Müdürlüğü nehirde sefer eden bütün vasıtaların kayıt ve ruhsat işleriyle meşgul olduğu gibi, o bölgede çalışan bütün mavnacılar ve deniz hammallarına da karışır.

1938 de tesis edilmiş olan Londra Yolcu Nakliyatı Dairesi, kanunla kurulmuş olup Başkent içinde muayyen bir işle, tanzif edilmiş bulunan teşekküllerin en yenisi ve aynı zamanda en büyüğüdür. Nakliyat Dairesinin tesisinden evvel, Londranın yolcu nakliyatı işi müstakil ticarî müesseseler tarafından deruhte edilmişti, lâkin bunların arasındaki rekabet, her zaman, yolcuların menfaatine uygun neticeler tevli edemiyordu. Bu ticarî müesseseleri birleştirmek hususunda müteaddit teşebbüsler yapılmışsa da uzun zaman hiç bir netice vermemiştir. Ancak trafik izdihamı ve banliyölerdi genişlemesi meselesi korkulur bir hal almaya başlayınca,

Konferanslar:

merkezî hükümet, şehir halkının menfaatini, gözeten kararlar vermiştir. Bu kararlar, o zaman mevcut bulunan müteaddit nakliyat müessesçisi eri bir tek muazzam inhisar altına alınmıştır. Londra'da yolcu nakliyatı için kullanılan beş tip nakil vasıtası mevcuttur. Bu tipler şunlardır: Şehirler - arası trenlerin banliyö hizmetleri, tünel, yarma ve zeminde işleyen mahallî elektrikli trenleri, tramvaylar, trolibüsler ve otobüsler. Londra Yolcu Nakliyatı Dairesinin, nakliyatını, temin ettiği saba 5.000 kilometre murabbıdır. yani Büyük Londra'nın arazisinden pek çok fazla. Bu muazzam saha içinde 91 milyon kişi oturmakta olup, 1936 yılı hasılatı 30 milyon İngiliz lirasını bulmuştur. Cem'an 79 bin kişinin istihdam edildiği bu muazzam idarenin bu kadar verimli çalışması, mensubini bu işte ihtisas ve tecrübe sahibi olan tek bir elden idaresi hususunda verilen kararın ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. Nizamname, idare meclisi âzalarının ehliyetini şu şekilde tarif etmektedir:

«İdare meclisi azalan, geniş tecrübe sahibi, nakliyat, sanayi, ticaret ve mali işlerde yahut âmme işlerinin idaresinde kabiliyet göstermiş kimseler olmalı ve âzalardan ikisi de, Londra Yolcu Nakliyatı sahası dahilindeki mahallî idarelerde altı seneden az olmayan bir hizmet müddetine malik bulunmalıdır.»

Londra Liman Müdürlüğü ve Londra Yolcu Nakliyatı devlet fermanı ile teessüs etmiş olan halk korporasyonlarının numuneleri olup, bunlar halktan munzam bir vergi talep edilmeksizin, yani halkın kesesine dokunmaksızın, yeni ve ıslah edilmiş âmme hizmetleriyle halkın ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle vücut bulmuşlardır. Bu teşekküllerin ehemmiyeti küçümsenemeyeceği gibi, Londra idare şekli mütalâa edilirken mevcudiyetlerini nazarı itibara almamak imkânsızdır. Tesis statülerinde selâhiyetleri açık ve katî bir şekilde tayin edilmiş bulunan bu müstakil teşekküller, eyaletlerde mahallî idarelerin deruhte ettiği âmme hizmetlerini üzerlerine almış ve idamesinden mesul bulunmaktadırlar. Seçim usulü ile değil de, tayin suretiyle teşkil olunan idare meclis-

İngiltere’de Mahallî İdare

leri yolcu nakliyatı, elektrik tevziatı, liman idaresi vesair işlerde ihtisas ve tecrübesi olan ve siyasetle hiçbir alâkalı hizmetlerden müteşekkildir. Britanyada halk korporasyonu sistemi gayet verimli bir duruma yükseltilmiştir ve Londra bölgesindeki bu nevi teşekküller, geçmişte, hususî teşebbüs yani şirketlerin ve sayısız beledî makamların üzerlerine aldığı, âmme hizmetlerini birleştirme hususundaki gayret ve teşebbüslerin parlak neticesinin bir timsalidir.

Seçimde değılde, tayin suretiyle kadroları doldurulan ve Parlâmento tarafından tek bir işi görmek üzere kanun vaz’ı suretiyle tesis edilen teşekkülleri burada bırakalım. Şimdi, Londra idare mekanizmasının karışık yapısını ve salâhiyetleriyle deruhte ettiği hizmetleri en bariz bir şekilde anlatabilmek için acaba hangi yolu tutmalıyız? Yapısının karışık olduğu, 177 münferit idare teşkilâtının mevcudiyetinden de hemen anlaşılır. Onun için muhtelif kaza, bölge vesaire meclislerini ye Londra’nın cesameti dolayısıyla arazilerinin mühim bir kısmı Başkentin hudutları dahilinde bulunan, Essex, Hertfordshire, Kent, Middlesex ve Surrey olmak üzere, beş vilâyetin idare meclislerini tarife kalkışarak zihninizi karıştırmak istemiyorum. Bir sahanın idaresi ile bu kadar çok beledî makamların meşgul olması senelerdenberi münakaşayı mucip olmaktadır ve beledî islâhat yolu ile bu vaziyeti düzeltmek zarureti, bugün, Britanyanın en mühim dahilî dertlerinden biridir. Mamafih Londra idaresinin iki en mühim dairesi hakkında malûmat vermekle, başkentin idare şekli hakkında sizleri tenvir edebileceğini ümit ediyorum.

Londranın beledî işleriyle meşgul olan en büyük ve şümüllü makam 1888 de ihdas dilmiş olan Londra Vilâyet Meclisidir. Britanyada vaktiyle bütün vilâyetler merkezî hükümet tarafından tayin edil en hâkimler vasıta siyle idare olunurdu. 1888 de kabul edilen Mahallî İdareler kanunu ile, bunların yerini, halk tarafından seçilen meclisler aldı. Londra Vilâyet Meclisinin 804 kilometre murabbaında bir saha üzerinde nüfuzu vardır, ve dünyanın en ileri gelen mahallî idaresi olarak kabul edilmektedir. Bu meclisin selâhiyetleri

Konferanslar:

birbirinden çok farklıdır. Bazı hususlarda Londra Vilâyet Meclisinin selâhiyeti bir kaza meclisinininkinden bile azdır. Bazı hususlarda da Nevlet Nezaretinin ki kadardır. Londra-da, polis, şehir - içi münakalât, su tevziyatı ve liman işleri, eyaletlerde olduğu gibi beledî makamın elinde değil, halk korporasyonlarının mesuliyetindedir ve polis teşkilâtı da doğrudan doğruya devlete bağlıdır. Bununla beraber, halkın hıfzıssıhhası ve öğretimi meselelerinde, son asrın bidayetindenberi, Londra vilâyet meclisinin selâhiyeti ve bu işlerin şümülü son derece artmıştır. Halkın sıhhatile gayet yakından alâkalı olan bir mesele de, şehrin bilgi ve mantık dairesinde imarıdır ki, Londra vilâyet meclisi, deruhte ettiği bu işi verimli bir şekilde başarmaktadır. Meclisin işleri gayet büyük mikyastadır ve seçimle o vazifeye getirilmiş olan âzalar, vakitlerinin büyük bir kısmını Meclis ve Encümen toplantılarına, raporların tetkikine ve secim bölgelerindeki münakaşalara hasretmeğe mecburdurlar. «Selâhiyetlerin bir araya toplanması, istikrar ve liderlik bakımından Londra Vilâyet Meclisi İngilterede kıyas kabul etmiyecek derecede en iyi organize edilmiş mahallî makamdır.» Londra Vilâyet Meclisi âzalığı için her üç senede bir intihabat yapılır ve epeyce zamandanberi, müntehipler iki siyasî partiye ayrılmaktadır. «Londra Parlâmentosu» ismi verilen Londra Vilâyet Meclisi, muazzam Londra bölgesi içinde ikinci derecede İdarî makamı teşkil eden ve sayısı 28 i bulan kaza meclisleriyle yakından işbirliği yapar. Londra vilâyet meclisinin Londra İdarî teşkilâtının siyasî bünyesine hâkim olduğunu söylemek ise, 1809 tarihli Londranın İdare teşkilâtı kanununda bulunmayan bir maddeyi ilâve etmek demektir. Zira bu kanunla, eski muhtarlıkların yerine kaza meclisleri, mümkün olan paye ve idarede serbesti ile, ihdas edilmişlerdi. Her kaza meclisine bir belediye reisi ile bir defterdar seçmek ve bir belediye sarayı inşa etmek hak ve selâhiveti veriliyordu. Londra Vilâyet Meclisine evvelce verilen paye şimdi esirgenmekte ve bir çok hususlarda kaza meclisleriyle istişareye mecbur kılınmaktadır. İşte bu vaziyetten dolayı, dünyanın en büyük şehrinin en büyük beledî makamı Londra sokakla-

İngiltere’de Mahallî İdare

rının inşası, temizlenmesi ve aydınlatılması işine hiç karışmadığı gibi, sıhhi tesis ve tedbirleri dahi idaresi altına alamamaktadır. Dahası da var. Londra Vilâyet Meclisi, halktan, belediyeye ait vergi ve resimleri toplıyamamakta ve bu iş için sayısı 28 i bulan kaza meclislerine tâbi kalmaktadır. Bununla beraber, Londra Vilâyet Meclisi teşkilâtı son derece muvaffak olmuştur ve dünyadaki her hangi bir mahallî idarenin fevkindedir denebilir. İdare mekanizması son derece verimli ve malî meselelerde mükemmeliyet ve liyakati eşsizdir. Seremoni ve debdebeye asgarî vakit, enerji ve para harcamaktadır, meselâ — belediye reisi yoktur, onun yerine vilâyet meclisi reisi vardır — ve işler tam bir iş adamı ehliyet ve pratikliği ile görülmektedir. Kısacası, Londra Vilâyet Meclisi hakikaten demokratik beledî makamatin çok iyi bir misalini teşkil etmektedir ve Britanya’da mahallî idarenin Islâhı lâzım geldiğini iddia ve müdafaa eden herkes mevcut Londra Vilâyet Meclisinin daha tam ve vasî selâhiyetli bir şeklinin, başkentin muhtelif beledî meselelerini halledeceğine ve daha mütekâmil bir mülkî idare devrinin başlamasını sağlayacağına kaani bulunmaktadırlar.

Londra’nın diğer en mühim beledî makamının, Londra Vilâyet Meclisinin idare ettiği bölge büyüklüğünde bir sahaya karışacağı ve aşağı yukarı aynı selâhivetleri haiz olacağı beklenir. Lâkin keyfiyet böyle değildir, mamafih coğrafi bakımdan bu İkincisinin sahası vilâyet meclisinininki tarafından çevrilmiş bulunmaktadır. Gayet küçük bir sahası ve ancak onbin nüfusu olan ve başkentin göbeğini işgal eden bu bölgeye «City» denir ve bazan da, buradan bahsederken «mil murabbai» derler. Mamafih bu bir mil murabbalık saha içinde Londra’nın malî meüsseselerinin büyük bir kısmı toplanmış bulunmaktadır. Meselâ — İngiltere Bankası, Borsa, Kambiyo, Llyods, esham, tahvil vesaire çıkaran müesseseler ve «City» kelimesiyle istidlal edilen bir sürü ticarî müessese, City’de toplanmış bulunan servet efsanevî ve ananeleri orta çağdan kalmadır. Bin senedenberi bu bölge City korporasyonu tarafından idare edilmektedir ve bu idarenin yapısı, hâkim olduğu bölge gibi asırlardanberi değişmemiştir. Kor-

Konferanslar:

porasyon üç daireden müteşekkildir. Bunların İngilizce isimleri Court of comman Hall, Court ofcamman Council ve Court of Aldermendir. Sonuncusu Heyeti İhtiyariye meclisi demektir. Bunlardan İkincisi, yani Common Council asıl idare işi ile meşgul olanıdır. Meclis âzaları için her sene seçim yapılmakla beraber rekabete pek nadiren tesadüf olunur. Korporasyon reisi Londra Belediye Reisidir ve vazifesi bir sene müddetledir. Bu mevki, gayet büyük bir şeref ve paye makamı olup bütün başkentin mülkî idare ruhunu sembolize eder. Kadîm City'nin misafirperverliği ve idare şeklinin gösterişi ün salmıştır ve korporasyon hem eski ve hem yeni olmak üzere gayet vasî beledî selâhiyetleri haiz bulunmaktadır. City, başkent polis teşkilâtından tamamiyle müstakil bir polis kuvvetine sahiptir. Thames nehrini, bu bölgede, karşıdan karşıya bağlayan dört büyük köprünün bakım mesuliyeti korporasyonun olduğu gibi, sokakların ıslahı, mağazaların açılıp kapanma saatleri, ölçü ve tartıların kontrolü vesair bir çok işlere City korporasyonu karışır. Bundan başka, kısmı azami City hudutları haricinde olan muazzam Londra Limanının Sıhhat Dairesi City korporasyonu olduğu gibi, hudutları dahilinde ancak 3 dönüm park sahası bulunduğu halde, hudutları haricinde 6.700 dönümlük bahçe ve parkların bakımı yine korporasyonun vazifesidir. Muhtelif pazar yerlerine sahip olup, bunları idare etmek de en eski beledî faaliyetlerinden biridir. Bu bakımdan City korporasyonu çok zengindir, zira 1326 da Kral fermanı ile City'de pazar kurmak selâhiyeti korporasyona verilmiş ve başkaları için City hudutlarından 10 kilometreden az bir mesafe içinde pazar kurmak yasak edilmişti. O zamanlarda ve ondan sonra da asırlarca, halk bir mil murabbalık City hudutları dahilinde yaşayıp çalışmışlardır. Fakat başkentin büyümesi ile vaziyet yavaş yavaş değişmiştir ve bugün her

İngiltere’de Mahallî İdare

ikisi de «City» hudutları haricinde olan, iki gayet mühim pazar yeri korporasyonun malı bulunmaktadır. Bunlardan biri kocabaş hayvan, koyun ve atlara mahsus olan İslington pazarı, diğeri de meyve ve sebze mahsus olan Sptitafilds pazarıdır.

Başkent in idare şeklinde modern radikalliğ in neticesi olan, ve fakat selâhiyetleri henüz mahdut bulunmakla beraber mülkî idarede tekâmül vaaded en Londra Vilâyet Meclisi ile, asırlarca eski ananelere gömülü, muhafazakâr ve vasi şehrin ortasında ufacık bir bölgeyi idare eden City korporasyonu, işte Londra’nın iki en mühim beledî makamı, Kaza idare meclisleri ve tamamıyla teknik mahiyeti haiz bulunan âmme hizmetleri idareleriyle birlikte, Londra Vilâyet Meclisi ve City korporasyonu dünyanın, eski ve yeni, en büyük şehir sahasını idare etmektedirler.

Biraz da bu muazzam bölgenin şehirlisini ele alalım. Yaşadığı şehrin bu kadar karışık olan beledî mekanizması hakkında acaba ne düşünüyor? Londra halkı, Başkent’de oturan kimseler olmaları sıfatıyla, ister istemez, şehirleriyle alâkalı dahilî işlerden ziyade, millî ve milletlerarası işlerle alâkadar olurlar. Londralı, kaza meclisinde yahut vilâyet meclisinde şehrin beledî işleriyle alâkalı münakaşalardan ziyade Parlâmentonun Avam Kamarasındaki münakaşalara ehemmiyet verir. Zamanın değişmesi dolayısıyla, şehirde ıslâhat yapılması zarureti hasıl olur ve bunun yapılabilmesi için City korporasyonu ananelerinden fedakârlık yapmağa mecbur kalırsa, Londralı bundan dolayı üzü lür. İngiliz halkı biraz kozmopolit olmakla itham edilir. Bir dereceye kadar bu doğrudur, fakat bunda Londralının kabahati vaktür, çünkü dünyanın en büyük şehri çok kimseleri cezbeder, Londra bunları hazmedip bunlara benziyecek şekilde değişmezse-

Konferanslar:

bile, bir dereceye kadar fikrî ve fizikî bakımdan kozmopolitleşir.

Henüz bitmemiş olan harbin Londra'da yaptığı tahribat gayet geniş mikyasta imar ve ıslâhata müsaade etmektedir. 1666 daki büyük yangındanberi Londranın eline böyle bir fırsat geçmemiştir. Şehrin merkezî kısmının kül yığınları üzerinde yükselecek olan müstakbel Londra'da, güzel âmme binaları, ve âmme hizmetleri ve konfor bakımından gayetle mütekâmil, maksat birliği ve kullanışlılığı kendinde mezeeden iskân şeraiti, mülkî vekarı sembolize edecektir. Müstakbel Londra'nın plânı şimdiden yapılmış bulunuyor, eskisinden daha zarif ve güzel bir şehir ve bu plânın gerçekleştirilmesi, Londra halkının beledî işlere daha büyük bir alâka göstermesini sağlayacaktır. Bu plân yalnız krallığın başlıca şehrini yeniden inşa ve imar etmek gayesini değil, aynı zamanda beledî idare teşkilâtının, büyük ve ilham verici anelerinden cesaret alarak, yeni çağa doğru ilerliyeceği ümidini de taşımaktadır.

FÎKÎR HAREKETLERİ

İTALYA'NIN TAŞRA İDARE SİSTEMİ

Amerikan Profesörlerinden William Bennet Munro'nun mahallî ve umumi idareler konusunda bir çok kıymetli eserler yayınlamış bulunduğu malûmdur. Değerli profesörün bilhassa muhtelif memleketlerin mahallî ve umumi idare sistemleri hakkındaki mukayeseli eserleri dikkat ve istifade ile okunmaya değer mahiyettedir. Biz bu defalık sayın meslektaşlara profesörün son zamanlarda çıkardığı eserlerden olan «Avrupanın Hükümetleri «The Governments of Europe» adlı kitabından İtalya, Japonya ve Almanyanın taşra idaresi mevzuu üzerindeki yazısını tercüme ederek sunuyoruz.

§ 1. — İller :

Taşra idaresini sağlama amacıyla İtalyan ülkesi 92 ile bölünmüştür. İtalyan illeri de Fransız illerine benzerler. Nüfus ve yüz ölçümü itibariyle de Fransız illeri gibi birbirinden farklıdır. Her ilin yürütüm başı sıfatıyla bir valisi vardır. Valilerin görev ve yetkileri genel surette Fransız valilerinininkine müşabihdir. Valiler içişleri Bakanının hükümet başkanı vasıtasıyla yapacağı inha üzerine kiral tarafından tayin edilir. Vali sadece ilinin başı değildir. Aynı zamanda ilde genel idarenin de ajanıdır. İl sınırları içindeki bütün teşkilâtın çalışmaları valinin nezaret ve otoritesi altındadır. Bir vali muavini ile bir yahut iki müfettiş valiye yardım ederler. Bunlar da merkezden nasp ve tayin olunur. Valinin bulunmadığı vakitlerde veya mâzereti halinde vali muavini valinin yerine kaim olur. Her valiliğin bir genel sekreteri vardır. Bir çokta il memurları mevcuttur.

Fikir Hareketleri

§ 2. — İl Meclisleri :

1927 yılına kadar her ilin halk tarafından dört yıl için seçilen üyelerden kurulan meclisleri vardı. Fakat 1927 yılında taşra idaresinin Faşistler tarafından yeniden düzenlenmesi sırasında bütün müntehap kurulların faaliyetleri gayri muayyen bir zaman için talik edildi. İllerin seçilmiş üyelerinden kurulan meclisleri yerine her ilde üyeleri Romadaki merkezî hükümet tarafından tayin edilen bir idare meclisi kuruldu. Bu konseyin ilin idaresiyle diskin çeşitli görevleri vardır. Bundan başka 1931 yılındanberi de her ilde korporatif iktisat konseyi bulunmaktadır. Bu konseyin vazifesi ilin istihsal faaliyetlerini düzenlemekten ibarettir. Fakat bu konseyler henüz sistematik bir düzenleme işinin faal yapıcıları haline gelememişlerdir. Böylece İtalyan illerinin bütün kuvvet ve salâhiyetleri bilkuvve il valilerinde toplanmış bulunmaktadır. O valiler ki mahallî orunlara karşı sorumlu bir vaziyette bulunmamakta ve yalnız Roma'daki İçişleri Bakanına karşı sorumlu bir durumda bulunmaktadırlar.

§ 3. — Komünler :

İller de komünlere bölünmüştür. 7 000 den fazla olan komün vardır. Balyada da Fransada olduğu gibi şehir, kasaba, köy arasında kanuni bir fark yoktur. Şehir de, kasaba da, köy de komün sayılmaktadır. 1926 yılından evvel her komünün seçilmiş üyelerden kurulmuş bir komün meclisi ve komün meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği bir komün başkanı vardı. Fakat 1926 yılında 5.000 den az nüfusu olan komünlerde hem komün meclisleri hem komün başkanları ortadan kaldırıldı. Müteakip kararnamelerle hu hareket daha büyük komünlere de teşmil olundu.

Bu yeni merkeziyetçilik altında komünün icra başkanlığı Podesta denilen memura geçti. Bu ünvan orta çağ Balyası şehirlerine bir dönüştür. Potestalar valinin inhası üzerine İçişleri Bakanınca tayin olunurlar. Görev süresi beş yıldır ye bu müddeti bitirenlerin tekrar tâyinleri caizdir; fakat bunlar her vakit azil olunabilirler. Podesta tayin edile-

Fikir Hareketleri

bilmek için kanunun koyduğu tahsil şartlarını veya belediye idaresinde muayyen bir müddet tecrübe görmüş olmak vasıflarını haiz olmak lâzımdır. Dünya harbinde harekât sahasında hizmet etmiş bulunan subaylardan bu şartlar aranmaz.

Yeni kanun eskiden komün meclisleriyle komün başkanlarının haiz oldukları görev ve yetkileri Podestalarla devir etmiştir. Podestalar bütün mahallî iktidar ve salâhiyetlerin mihrakı haline gelmişlerdir. Podestalar il valileri marifetiyle Komadan kendilerine gönderilen bütün kanun ve emirleri halka ilân ederler. Komünde kamu düzen ve güveninin korunmasından sorumludurlar. Komün bütçesini hazırlamak ve komün vergilerinin nisbet ve miktarını tasbit etmek bilkuvve podestalarla aittir. Podestalar mahallî işlere emirnameler çıkarmak yetkisine de sahiptirler, İçişleri Bakanı büyük komünlerin Podestalarına bir ve yüz binden (100.000) fazla nüfuslu olan şehirlerin Podestalarına da iki muavin verebilir. Muavinler Podestaya kendisinin tayin edeceği işlerde vardım ederler ve Podesta bulunmadığı vakitlerde veya, mâzereti halinde onun yerine kaim olurlar.

Podestalar aylık almazlarsa da yapacakları masraflara mukabil bir ödenek verilmektedir ki bu ödenek eskiden komün başkanlarına verilmekte olan aylık miktarını hattâ bazı defa geçmektedir bile. Podestaların komün balkı arasından tayin olunması da mecburî değildir. Zaten ekseriya da hariçten gönderilmektedir.

§ 4. — Danışma Meclisleri:

Seçilmiş üyelerden kurulan komün mecaisleri 1927 yılında lağvedilmişti. Bunların yerine danışma meclisleri kuruldu. Bu meclislerin üyeleri 10 ile 40 arasında değişir ve beş binden (5.000) az nüfusu olan komünlerde bunların teşkili ihtiyarı ise de bu miktarın üstünde nüfusu olan komünlerde mecburidir. 100,000 den fazla nüfuslu şehirler hariç olmak üzere danışma meclisleri üyeleri vali tarafından tayin edilir. 100.000 den çok nüfusu olan şehirlerin, danışma meclisleri-

Fikir Hareketleri

rin üyelerini tayin etmek yetkisi İçişleri Bakanına aittir. Fakat her iki halde de tayinler mahallî sendikalar tarafından tanzim olunan isim listeleri üzerinden yapılır. Danışma meclislerinin görevleri temamiyle istişaridir. Bu meclislerin hiç bir hususta son sözü söylemek yetkisi yoktur. Bununla beraber komün bütçesinin tanziminde mahallî vergi ve resimlere taallûk eden hususlarda danışma kururlarının mütalâasının alınması mecburidir.

§ 5. — Merkezin Denetlemesi :

Bütün bunlara bakarak Podestaları mahallî diktatörler zannetmemelidir. Onlar şüphesiz komün halkına hesap vermekle mükellef değildirler. Fakat Podestaların her hareketi yüksek makamların devamlı ve sıkı murakabesi altındadır. Podestalar her gün yaptıkları işler hakkında valiye bir muhtıra verirler. Vali yapılan muameleleri on beş gün içinde bozmak yetkisini haizdir. Komün bütçesinin de valinin tasdikine arzı mecburidir. Vali bir ay zarfında bu bütçeyi onamak veya reddetmek salâhiyetine maliktir. Vali lüzum görürse il müfettişlerinden birini komüne göndererek araştırma da yaptırabilir. Eğer mahallî makamların her hangi bir mahallî hizmeti ifada kifâyetsiz veya ihmalcî olduklarını anlarsa gereken işleri yapmak üzere uzmanlar gönderebilir. Bunların masraflarını ödemek komüne aittir.

Komünler istikraz aktedebilmek için il idare meclisinin muvafakatim istihsal etmeğe mecburdurlar. Bu mecburiyet daha diğer muayyen hususlarda da mevcuttur. İl idare konseyine komünlerin gayri menkûl mal alıp satmalarına ve umumi surette İktisadî faaliyetlerine taallûk eden hususlarda da nezaret hakkı verilmiştir.

Podestalarla valiler veya il ve komün makamları arasında vazife ve salâhiyet bakımından bir uyumsuzluk çıkacak olursa İçişleri Bakanı işe müdahale etmek ve uyumsuzluğu çözmek yetkisini haizdir.

Fikir Hareketleri

§ 6. — Romanın İdaresi :

1925 yılındanberi İtalyan Başkenti özel bir muafiyete mazhardır. Romanın seçilmiş üyelerden kurulan belediye meclisi ile Belediye Başkanlığı ilga edildikten sonra bunların yerine mansup bir vali ile iki vali muavini ve on müdürden ibaret bir belediye teşkilâtı ikame edildi. Bunlar içişleri Bakanlığının inlıası üzerine kiral tarafından tayin edilmektedir. Vali iki muavininin, de yardımı ile Romanın Podestaliğini yapar. Müdürler Belediyenin çeşitli daire ve. teşkilâtının şefleridir. Bunlar bir kurul halinde çalışmazlar, valinin sevk ve idaresi altında ayrı ayrı idare amirliği vazifesini görürler. Ayrıca 80 üyeden kurulan bir de danışma kurulu vardır. Bu kurul üyeleri muhtelif sendika ve dernekler tarafından hazırlanmış bulunan isim listeleri üzerinden atanırlar.

§ 7. — Netice: İleri Derecede Merkezîyetçilik:

Hülâsa bugün İtalya da mevcut taşra idare teşkilâtı böylece merkezîyetçiliğin son haddine çıkmış bulunmaktadır. Podesta, vali, bakan sıkı merkezî denetleme merdiveninin üç basamağıdır. Valileri ve Podestaları vasıtasıyla İçişleri Bakanı kiralık ülkesinin bir ucundan diğer ucuna kadar bütün taşra memurları üzerinde doğrudan doğruya bir otoriteye sahiptir. Bu hal Mussolini'nin niçin İçişleri Bakanlığı postunu daima kendisine ayırmış olduğunun bir sebebini açıklamaktadır. Amerikan telâkkisine göre kendi kendini mahallen idare (self - government) tarzının İtalya'da sönüşü böylece tamamlanmış bulunmaktadır: Halk mahallî idare uzuvlarından hiçbirisini kendisi seçmemektedir.

JAPONYA'DA TAŞRA İDARESİ

§ 1. — Valiler ve Valilikler :

Taşra idaresini sağlamak amacıyla Japonya ülkesi 46 il ile Hokkaido bölgesine ayrılmıştır. Fransada olduğu gibi her ilin bir valisi vardır. Valiler İçişleri Bakanının inhası üzeri-

Fikir Hareketleri

ne tayin olunmaktadır. Japonyada taşra idaresinin denetlenmesi içişleri Bakanlığına mevdudur. Japonyada valilik siyasî bir memuriyet olduğu için bu Bakanlıkta vukua gelen değişiklik valilikte de değişikliği intaç etmektedir. Fransada olduğu gibi Japonyada da valiler ikili bu durumda bulunmaktadır: 1 - valiler bir taraftan merkezî hükümetin siyasî ve idari ajanıdır. Bu itibarla Bakanların emir ve talimatını icra ve iktidar mevkiinde bulunan partinin siyasi nüfuz ve kuvvetini çoğaltmağa çalışırlar. Valilikler imparatorluk hükümetinin erk ve berkinin parladığı, aydınlıklar saçtığı belli başlı merkezlerdir. Valiler kanunların yürütülmesini sağlamakla ve kolluk ödevleriyle yükümlü ve sorumlu bulunduklarından nizam ve asayişin korunması hususunda imparatorluk hükümeti valilere güvenir ve dayanır. 2 - Bundan başka valiler kendi illerinde aynı zamanda yürütüm başıdır. Bu işlerde kendilerine yardım etmek üzere üç veya daha fazla yardımcıları vardır. Bunlarda İçişleri Bakanlığınca tayin olunurlar. Ayrıca geniş kadrolu tâli memurlar heyeti bulunur. Bunlar mülki memurlar statüsüne tevfikan valiler tarafından atanırlar.

§ 2. — İl Meclisleri ve İl Konseyleri:

Her valilikte iki heyetten kurulan bir Yasama Kurulu vardır. Daha doğrusu Yasama Kurulu tek bir meclisten ibarettir. Fakat bu meclis görev ve yetkilerinin bir kısmını kendi üyelerinden seçip ayırdığı bir komiteye, küçük bir gruba devir eder. Büyük bir heyet teşkil eden bu Yasama kurulunun adı il meclisidir, daha küçük bir grup olan idare komitesinin adı da il konseyidir. İl meclisinin üyeleri halk tarafından seçilir. Kadınlar bu seçimlere katılmak hakkına malik değildirler. Yalnız erkekler seçme hakkını haizdirler. İl meclisi yılda bir defa toplanır ve toplantılar dört hatta kadar sürer. İl bütçesine, il vergi ve resimlerine, bayındırlık işlerine müteallik mühim maddeler vali tarafından meclisin görüşme ve tartışmasına arz olunur. Fakat vali meclisin kararlarını aynen kabul ve uygulamak zorunda değildir. Eğer vali meclisin kararlarını saymamak hususundaki fikrini İç-

Fikir Hareketleri

işleri Bakanına onatabilirse kendisini bu kararları saymağa zorlamak hukuken mümkün değildir. Bununla beraber valilerin bu seçilen halk meclisleriyle ahenkli bir tarzda çalışmalarından elde edilecek kazanç büyüktür. Valilerde çoğu zaman bu faydayı sağlamak fetanetini göstermektedirler.

İl meclisi kendi üyeleri arasından on kişilik bir konsey seçer. Bu konsey il meclisinin toplantı halinde bulunmadığı vakitlerde onun yerine kaim olur. Vali bu konseyin tabî başkamdir. Valiler bir çok hususları il konseyinin mütalâa ve kararlarına arz etmekte iseler de bunların verecekleri kararlarla bağlı bulunmamaktadırlar.

Kasabaca bir Japon ilinin idaresi Fransız illerinin idaresine pek çok benzemekte ise de iki esaslı ayrılık vardır:

1 — Japonyada merkezî makamar daha geniş ölçüde denetleme yetkisini haizdirler;

2 — Halk tarafından seçilen üyelerden kurulan il meclislerinin valie nisbetle görev ve yetkileri daha azdır.

§ 3. — Komün İdaresi ve Komün Başkam;

Japon illerinin sınırları içinde şehirler, kasabalar ve köyler bulunmaktadır. Büyük şehirler muayyen imtiyazlara malik iseler de umumi surette taşra idaresinin temel ve çatısını teşkil etmek bakımından bütün bunlar esasta birdirler ve genel olarak aynı görev ve yetkileri haizdirler. Başkent Tokyo biraz farklı ve özel bir idare tarzına tabidir. Her komünün bir başkanı vardır. Başkan doğrudan doğruya halk tarafından seçilmez. Komün meclisleri tarafından seçilir. Komün başkanına iş ve çalışmalarında yardım etmek üzere yine aynı şekilde bir veya birden fazla muavinler veyahut komün başkan vekilleri seçilir. Komün meclisi bunları kendi üyeleri arasından seçmez, daha çok hariçten idare işlerinde tecrübe ve meleke sahibi olan kimseler arasından seçer. Komün idaresinin ikinci derecedeki memurlarını başkan veya başkan vekilleri atarlar. Bu tâli memurların tayini tamamiyle serbest olup İliç bir kayıt ve şartla bağlanmış değil-

Fikir Hareketleri

dir. Netice itibariyle Amerikada olduğu gibi, Japonyada da komün memurlarının tayininde keyfi ve iltimas usulü «Spoils system» caridir. Komün Balkanları da doğrudan doğruya üstleri olan valiler gibi ikili bir durumdadırlar:

- 1 — Komünde imparatorluk hükümetinin ajanıdırlar;
- 2 — Komünlerin yürütüm başıdırlar, idarecisidirler.

Bu sıfatla komün meclisi ile ahenkli bir tarzda çalışmak ödevindedirler.

§ 4. — Komün Meclisleri:

Komün meclisi üyeleri dört sene için halk tarafından seçilirler. Kadınların seçme hakkı yoktur. Yalnız erkekler bu hakka sahiptirler. Komün bütçesinin yürürlüğe konulabilmesi meclisin kabul ve tasdikine bağlı olduğu gibi komün resim ve vergilerinin alınması, istikrazlar, bayındırlık işleri, kamu sağlığı, yoksullara yardım ve kamu işletmeleri gibi hususlara taallük eden mevadda da komün meclisinin kabul ve onaması gereklidir. Bu hususlarda başkan yalnız başına hareket etmek serbestisini haiz değildir; meclisin tasvibini almak zorundadır. Bu itibarla komün meclisi bir danışma kurulu olmaktan daha üstün bir durumdadır. Komün meclisinin zabıta, itfaiye ve kamu işletmeleri gibi hususlarda hiç bir görev ve yetkisi yoktur. Bu mevzulara taallük eden işler yüksek makamlara bırakılmıştır. Bundan başka bu yüksek idari merciler komün başkanının ve komün meclisinin verdiği kararları reddetmek yâni yürürlükten alıkoymak ve bozmak yetkisini de haizdirler. Fransada olduğu gibi merkezî makamlar komün başkanını vazifesinden çıkarmak ve komün meclisini dağıtmak hakkına da maliktirler. Komün meclisleri toplantı halinde bulunmadığı vakitler de başkanın çağrısıyla toplanmak ve komüne ait işleri görmek ve görüşmek üzere kendi üyeleri arasından bir konsey veya komite seçip ayırır. Küçük komünlerde meclis kurulmaz. Küçük köylerde ise çok kerre komün meclisinin yerini bütün köylülerin bir araya toplanması tutar.

Fikir Hareketleri

§ 5. — Netice: İleri Derecede Merkezîyetçilik:

Fransız taşra idare teşkilâtı hakkından söylenmiş olan bütün şeyler Japonya hakkında da tekrar edilebilir. Merkezîyetçilik Japon taşra idaresinin esasını teşkil eder. Bütün erk ve yetkiler yukarıdan ve içeriden birbirleriyle birleşmektedir. Sistemin bütünü tam bir ehram teşkil etmektedir. Netice her iki memlekette de aynı olmuştur: Merkez ve taşrada felce uğramak, zeki ve uzağı gören bir fransız, Alexis de Tocqueville, bir defa bir münasebetle: «Hür milletler kuvvetlerini mahallî müesseselerinden alırlar demiş ve ilâve etmişti: «Bir millet temel ve çatısı bakımından hür ve millî bir hükümete malik olabilse de merkezî murakabeden azade mahallî müesseselere malik bulunmadıkça «Hürriyet Ruhuna» sahip olamaz.

Taşra idaresinin gidişinden halkın sorumlu tutulmasına doğru bir adım omak üzere Japonvada müntehap valiler lehinde bir hareket başlamıştı. Fakat bu hareket pek hızlanamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- 1 — N. Kitazawa; The government of Japon, Princeton 1929.
- 2 — Y. Oda; Principes de droit administratif du Japon.

ALMANYANIN TAŞRA İDARE SİSTEMİ

Nasyonal Sosyalizm'in sözlüğünde çok kullanılan tâbirlerden birisi de «gleichshaltung» idi. Bu söz kolayca İngilizceye tercüme edilemez. Bu kelime umumi surette bütün işlerin aynı istikamette ve mecrada akmasını, bütün arabaların aynı izi takip etmesini ve bütün madenlerin aynı şekli almasını ve aynı kalıba dökülmesini sağlamayı düzenlemeyi ifade eder. Buna karşılık bizim İngilizcede kullandığımız söz düzenleme = Coordination = dir. Şimdi Vaymar anayasası

Fikir Hareketleri

rejimi altında 15 Alman devletinin mahallen kendi kendini idare etmek hususunda ehemmiyetli ve geniş yetkilerini muhafaza ettikleri hatırlanmalıdır. Bu 15 devletten her biri kendi yürütme, yasama ve adalet dağıtma selâhiyetlerini muhafaza etmişlerdi. Fakat Nazi hükümetinin 1933 yılında iş başına, gelmesi üzerine bu 15 hükümetin Alman devleti «Reich» ile beraber aynı istikamette yürümesini ve ona ayak uydurmasını sağlamak tedbirlerinin alınması sür'atle ilerlemişti. 30/Ocak/1934 tarihinde «Hitler» in iktidar mevkiine geldiğinin ilk yıldönümünde «Reichstag» tarafından kabul edilmiş bulunan bir kanunla bu hükümetlerin yasama meclisleri ortadan kaldırılmış ve bunların yetkileri Alman devletine devir ve nakil edilmiş ve bu ayrı hükümetlerin bakanları Alman devleti bakanlarına karşı sorumlu bir vaziyete sokulmuş ve Prusya müstesna, olmak üzere bu muhtelif hükümetler merkezden mansup Valilerin idaresi altına konmuş idi. Her hükümetin valisi «Staathalter» İçişleri Bakanının inhası üzerine bakanlar kurulunca tayin edilmekte idi. Bununla beraber Prusyanın idaresi yüksek bir liderin nezareti altına bırakılmış ve bu yükümün ifası doğrudan doğruya bunun tarafından tayin edilen bakan payesinde bir başkana tevdi edilmiş idi. Bu düzeltme ve düzenleme ile Cermen hükümetleri Alman devletiyle «ahenkli ve birlikte yürümeğe ona ayak uydurmaya başlamış bulunuyordu. Almanya bu suretle federal bir devlet olmaktan çıkmış ve temamiyle merkeziyetçi bir ulus olmuştu. Nazi liderlerinin açık maksatları bu muhtelif hükümetlerin muhtariyet haklarını ve hattâ sınırlarını bertaraf ederek bunların yerine Fransız illeri gibi ve daha geniş ölçüde milli üstünlüğün gerçekleştirilmesi ve devlet egemenliğinin yürütülmesi için sun'î alanlar kurmak ve yapmak idi. Bu illere ayırma sisteminin tam tatbikatına geçilmiş ve bu istikamette büyük ilerlemeler de heniiz başarılmış değildir. Bununla beraber hükümet, son zamanlara kadar bu husustaki maksadını, Alman devleti ülkesini 3-4 milyonluk illere ayırmak amacını tekrarlamıştır.

Almanya da belediye idaresi de düzenlenmiştir. Nazi devriminden önce her Alman hükümetinin kendine mahsus bir

Fikir Hareketleri

belediye sistemi vardı ve bu sistemler arasında önemli farklar mevcut idi ⁽¹⁾. Bununla beraber 1985 tarihli yeni Alman belediye kanunu bütün belediyeler için yeknasak esaslar ve Alman devletinin siyasetine uygun bir surette belediyelerin aralarında tam bir iş birliği kurulmasını sağlayacak prensipler konu ⁽²⁾. Bu mecelle mahallî idareler hakkında bir çok tafsîlâtlı hükümleri muhtevi anlayışlı büyük bir kanundur ⁽³⁾. Umumi surette bu kanunla seçilmiş üyelerden kurulan belediye meclisleri ilga edilmekte ve bunların yerine sadece istişarî rey vermek görev ve ödevli mansup üyelerden kurulan belediye meclisleri geçmektedir. Önceleri belediye meclisleri tarafından seçilmekte olan şehreminleri Bürgermeister (Belediye Başkanları) şimdi nazi partisinin mahallî mümessillerinin inhası üzerine Alman devleti İçişleri Bakanlığınca tayin olunmaktadır. Nazi partisinin mahallî mümessili şehir meclisi ile müşavereden sonra belediye başkanlığı için üç namzet göstermekte ve İçişleri Bakanı bunlar arasından birini belediye başkanı nasbilmektedir. Belediye başkanları kendilerine vardım etuiek üzere parti ajanlarının tavsiyelerini dinledikten sonra yürütüm şefleri tayin ederler. Belediye Başkan kariyle bu icra âmirlerinin müddeti on iki yıldır. Belediye danışma meclislerinin üyelerini belediye başkammı muvafakati ile Nasyonal Sosyalist partisinin mahallî ajanları seçerler. Belediye danışma meclisinin kararları tamamiyle istişarî bir mahiyette olmakla beraber belediye kanunu muayyen hususların karara bağlanmasından önce meclisin mütalâasının alınmasını belediye başkanı için mecburi tutmaktadır.

⁽¹⁾Roger Tl. Wells; German Cities. (Princeton 1932) and B. W. Maxwell: Contemporary Municipal government of germany. (Baltimore. 1928).

⁽²⁾ Bu kanun «Deutsche gemeindeordnung» veya kısaca «D. G. O» diye anılır ve resmî metni «Reichsgesetzblatt» da neşredilmiştir. 1935 I, P. 49.

⁽³⁾ Bu kanunun İngilizce tercümesi W. E. Rappard'm «Source Book on European governments» adlı kitabında neşredilmiştir. Newyork, 1937 Part IV p. 34-65.

Fikir Hareketleri

Belediye kanunu bunlardan başka mahalli mâliyesi; belediye vergi ve resimleri, belediye bütçesi, belediye işletmeleri bayındırlık işleri, belediye malları ve belediye memurları hakkında da hükümleri ihtiva etmektedir. Fakat belediye idaresinin her kolunun devlet makamlarının nezareti altında yürütülmesi mecburidir. İçişleri Bakanını belediye kanunu en yüksek nezaret ve mürakaba mercii olarak göstermektedir. İçişleri Bakanı ve onun astları (madunları) milli valiler «National governor» belediye makamlarına bir tüzük çıkarılması, bir masraf yapılması bir icraatta bulunulması için emir verebilirler. Bunlar belediye makamlarının kendi inisyatifleriyle aldıkları kararları ve icraatı da iptal etmek salâhiyetine maliktirler. Belediye kanunu sade ve açık bir ifade ile «Belediyelerin iş ve çalışmalarının Alman devletinin önderliği altında onun hükümetinin siyasetiyle uygun ve ahenkli bir tarzda yürütülmesini sağlamak maksadıyla belediyelerin Alman devletine tam tabiiyetlerinin zarurî bulunduğunu beyan ve ifade etmektedir.»

Yeni belediye kanunu Berlinde uygulanmamaktadır. Başkent özel bir rejime tâbidir. Belediye başkanı yerine Berlinin yürütüm şefi sıfatıyla bir millî mümessili «National commissioner» vardır. Merkezileştirilmiş önderlik «Führerprinzip» prensiplerine uygun olarak beledi erk bu mümessilde toplanmıştır. Bu millî mümessil içişleri Bakanının nezareti altındadır. Buna yardım etmek üzere yürütüm memurları mevcuttur. Bundan başka sadece danışma ve oy verme ödev ve görevini yapmak üzere mansup memurlardan kurulan bir de meclis vardır.

Derleyen ve İngilizceden
çeviren
Vecihi TÖNÜK

BAYINDIRLIK HAREKETLERİ

İller Bankası Teknik İşler Müdürlüğü tarafından 1/6/945 gününden 31/7/945 gününe kadar yaptırılmış olan işler aşağıda gösterilmiştir:

I. Harita işleri:

a) Kırıkkale'nin, 13.440 lira tutarında olan bugünkü durum haritası ikmal edilmiştir.

b) İhale edilmek üzere bugünkü durum haritaları eksiltmeye çıkarılmak üzere bulunan iki şehir ve kasaba mevcuttur:

1) Karabük	Keşif Bedeli	32.000 Lira;
2) Ağrı	» »	5.500 Lira;

II.Şehircilik işleri :

a) İller Bankası teşkilâtı tarafından yapılarak ve yaptırılarak ikmal edilmiş işler:

1) Manyas; 2) Karaman.

b) Dört kasabamızın 11.972.80 lira tutarında icar plânları yüklenicilere ihale edilerek yaptırılmaktadır. Adları:

1) Bandırma	5271.—
2) Boğazlıyan	3256.80
3) Geyve	1378.—
4) Maltepe	2067.—

c) İki kasabanın 1/2000 ölçülü umumi imar plânı avan-projesi İller Bankası teşkilâtı tarafından yapılarak Bayındırlık Bakanlığınca onanmıştır:

1) M. Kemal Paşa; 2) Bor.

Bayındırlık Hareketleri

İmar plânları:

a) İller Bankası teşkilâtı tarafından yüklenicilere yaptırılmakta olan iki şehir ve kasabanın 1/1000 ölçülü imar plânları Bayındırlık Bakanlığınca onanmıştır:

1) Kırklareli; 2) Edincik.

b) Dört kasabanın imar plânlarını, İller Bankası teşkilâtı tarafından yapılmak üzere programa alınmıştır:

1) Pendik; 2) Yerköy; 3) Yatağan; 4) Manisa (Tafsilât).

III. İçme su işleri;

a) Nizip ve Osmaniye kasabalarının içme su tesisatlarında kullanılmak üzere Amerikadan 16.000 metre uzunluğunda muhtelif kuturda font boru getirtilmiş olduğundan bu kasabaların kati projelerine göre keşifleri hazırlanmaktadır. Yakında ferşiyata başlanarak temiz içme suyu bu iki kasabamıza akıtılacaktır.

b) Kula, Bayındır, Gemlik, Alaşehir, İnegöl kasabaları içme su projeleri için lüzumlu ödenekler belediyelerinden getirtilmiş bulunduğundan bu mahallerin etüdleri yapılır yapılmaz tasarıları hazırlanmağa başlanacaktır.

c) Bursa şehri içme su tasarısı da evvelce hazırlanan raporlar dahilinde yükleniciye ihale edilmiştir.

ç) Konya şehri içme su projesinden memba, isale ve depo kısmı tamamlanarak - onanmak üzere Bayındırlık Bakanlığına gönderilmiştir.

d) Giresun şehri içme su tasarısı tamamlanarak onanmak üzere Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarına gönderilmiştir.

İDARI COĞRAFYA:

AHLAT İLÇESİ

Hazırlayan :
Hulki METİN
Ahlal Kaymakamı

Tabii ve Coğrafi Durum

Bitlis iline bağı olan Ahlat, güzel yurdumuzun doğusunda, Van gölü kenarına yaslanmış, cidden çok nefis manzaralı ve tarih kadar eski olan bir ilçemizdir. Kuzeyinde Patnos ye Malazgirt, güneyinde Van gölü ile Tatvan ve Bitlis, doğusunda yine Van gölü ve Erciş, batısında da Muş ve Bulanık arazisi vardır. Yüz ölçüşü 1600 kilometrekaredir. Merkezi, ilçeye de ismini vermiş olan Ahlat kasabasıdır. Merkez kasabanın denizden yüksekliği 1750 metredir. İlçenin en yüksek noktası ise 4445 rakımlı Suphan dağı'dır. İlçeyi memleketin sayılı ve çok ilgi çekici tabiat hususiyetleri çevrelemektedir. Batı güneyinde Nemrut, doğu kuzeyinde Suphan dağları ve bir yanını tamamen kaplıyan Van gölü bu bölgeye ayrı bir üstünlük bahşetmektedir.

Jeolojik durumları itibariyle her iki dağ da bugün bile dikkata değer özellikler göstermektedirler.

Eski bir yanardağ olan Nemrut'da hâlâ bu vashının belirtileri görölmekte olup türlü yerlerinden insan elinin iki saniyeden fazla dayanamayacağı sıcaklıkta gazlar çıkmaktadır. Üzerinde beş tane irili ufaklı göl vardır. Bu göllerden birisinin altında da sıcak gazlar çıkmakta olduğundan suyun belli bir kısmı ısınmaktadır. Halk, bu sıcaklığı suyun kaynar olarak fişkırmakta olduğuna vermekte iseler de bizzat yapılan incelemelerde suyun dibinden kaynıyan sıcak gazlarla bu mevzii hararetin hasıl olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sıcak sudan halk bir ılıca gibi faydalanmaktadır.

İdari Coğrafya:

Yurdumuzun Ağrı'dan sonra en yüksek noktasını teşkil eden Suphan dağının üzerinde de göller vardır. Ksenofon'un da bahsetmiş olduğu bu tarihi dağa 1830 da çıkan Julius Brand isimli bir seyyah hâtıralarında «... tepede göl vardır.» demek suretiyle ⁽¹⁾ tek bir göl olduğunu anlatıyorsa da iki göl olduğu görülmüştür. Ağustosun 15 inde bile zirvedeki gölün üstü ince bir buz tabakasıyla örtülüdür. Bittabi ne hayvan ne nebat, hiç bir hayat eserine de rastlanmamaktadır. Yalnız karların içinde Vorton diye isimlendirildiğini sandığımız küçük, hortum şeklinde böcekler görülür. Bunların bir bardak suya atıldıkları zaman suyu hemen soğuttukları söylenmektedir. Suphan'ın tepesinden Van gölü bir liavuz gibi görünmekte ve çok uzakta Ağrı dağı her zaman beyaz başlığı ile mükemmelen seçilmektedir. Bu dağın eteklerinde çok eski Türk köyleri bulunmaktadır. Dağın Adilcevaz'a yakın kısmında şair Emrah'ın kabri bulunduğu da söylenmektedir.

Van gölü ise gösterdiği güzel manzaralardan başka, terki bindeki fazla miktarda sodadan ötürü büyük bir temizleme hassası taşımaktadır. O kadar ki halk, çamaşırları için çok defa sabun kullanmıyarak bunları gölde yıkamakla iktifa eder. Bundan başka, gölde muntazam banyo yapan insanların saçları da - banyoyu müteakip güneşte saçlarını kurutmaları şartile - sanki oksijenle boyanmış gibi bir ay içinde sapsarı olmaktadır. Bu da suyun ihtiva ettiği emlâhın bir tesiridir.

İlçede başka göller de vardır. Kışın tamamen buz tutup üzerinde gidip geline Nâzik gölü, her sene hayli miktarda soda çıkarılan Arin gölü, Suphan'ın eteklerinde ki Aygır gölü bu aradadır.

İlçe içerisinde hiç orman yoktur. Suphan dağı tamamen çıplaktır. Nemrut'da ise az miktarda «dağ kavağı» tâbir edilen ağaçlardan bulunmaktadır. Kasabanın hemen kuzeyinde

⁽¹⁾Kari Ritter C; 6

Ahlat İlçesi

büyücek bir düzlük vardır ki Süte yaylası ismini alan bu arazi Ahlat ve Adilcevaz'ın kışlık otunu sağlıyan yerdir.

İlçede belli başlı çay, döküldüğü yere yakın içinden geçtiği köyün ismini alan Karmuç çayı'dır. Bunun bir kolu yukarıda söylediğimiz Nazik gölünden çıkar, Develik köyünden gelen Sıfrasor suyu ile birleşerek Yan gölüne dökülür. Fakat ne sanayi ne de nakliyat için hiç münasip bir karakter göstermez. 38 derece 52 dakika kuzey arz ve 42 derece 10 dakika doğu tul dairesi üzerinde bulunan ilçemiz bir doğu Anadolu iklimi özlüklerini taşır. Yazları kısa ve serin kışları uzun ve karlı, baharları yağmurludur. Kar civar dağlara Kasımda düşmeğe başlarsa da ilçeye Aralık ayında yağar, Mart sonlarına doğru kalkar. Göl kenarında pek fazla olmıyan karın yüksekliği içerilerde bir bir buçuk metreyi bulur. Bu bölgede hayvanla çekilen kızaklar da bilinmediği için kış süresinde biricik ulaştırma arası insandır. Ne araba ne at işleyemez. Yük ve posta da insan sırtında taşınır.

Kasabanın Tarihçesi:

Başlarken tarihî bir yer olduğu belirtilen Ahlat'ın üstünde ve altında sayısız eski eserlere rastlanmaktadır. Ne yazık ki, bilhassa bir çok Türk cemiyetlerine il, hattâ devlet merkezliği yapmış bu yer için, şimdiye kadar ciddi bir etüd yapılmak mümkün olmamıştır. Bununla beraber 1944 yılında burasını ziyaret eden İstanbul Üniversitesi heyetinin dönüşünde, Milli Eğitim Bakanlığınca, Ahlat'ta arkeolojik incelemelerde bulunmak üzere araştırmacılar gönderileceği hakkında kendilerine bir vaitte bulunulduğu duyulmuştur. Bu takdirde tarih ilminin yeni yeni materyel kazanacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Ahlat'a Romalılar Hilyat ⁽²⁾, Araplar Hilât tesmiye etmişlerdi. Milâttan 900 sene evvel bu ahalide Urarto nanım-

(2)Hammer c. 6.

İdari Coğrafya:

da bir Türk Devletinin yaşadığı söylenmektedir ⁽³⁾. Bundan sonra Ahlat Milâttan 600 sene evvel İranlılara, 330 da da İskender'e geçmiştir. Sonra Part hükümdarına hükümet merkezi oldu. Daha sonra Romalılara geçti. Yedinci yüzyılda Halife Ömer'in kumandanı Ayaz İbni Ganem Ahlat'ı Bizanslardan alınıştır ⁽⁴⁾. Sonra Emeviler'e, arkadan Abbasiler'e geçen Ahlat, bir ara karışmış. Abbasi valisi Ahlat patpatriki Bakrat bin Aşut'u sürünce ⁽⁵⁾ halk isyan etmiş, Abbasiler şiddet göstererek Ahlat'ı itaate mecbur etmişlerdir (860). Bizanslılar Ahlat'ı geri almışlar ise de Selçuk'un torunları Ahlat'ı Türk idaresine geçirmişlerdir. Bizanslılar yeniden hücumla geçmişler ve fakat şehrin komutanı Dadak isminde bir Türk muhteşem bir müdafaa ile ⁽⁶⁾ Bizanslıları pürküştürmüştür.

Bundan sonra Ahlat, Selçuki Türkleriyle Türk emirleri arasında sahip değiştirmiş ve bir aralık Sekman namında bir emirin hükmünde 13 seneden fazla bulunmuştur. Sonra Selâhattini Eyyubi kuvvetleri Ahlat'ı zaptetmişlerse de ⁽⁷⁾, az zaman sonra Sekman sülâlesine bırakmağa mecbur olmuşlardır. 13 üncü yüzyılın başlarında Ahlat'a birkaç defa Gürcüler hücum etmiş, neticede Eyyubiler Ahlat'a hâkim olmuşlardır. Bu sıralarda Harzen sultanı Celâlettin, bir meseleden dolayı Eyyubilerden Ahlat valisinin teslimini istemişti ⁽⁸⁾. Eyyubiler de Celâlettini yatıştırmak için valiyi idam ettiler. Celâlettin bu defa bir elçi gönderip Ahlat'ın da teslimini isteyince yeni vali kızıp elçiyi öldürttü ⁽⁹⁾. Buna ca

-

⁽³⁾ 1334 de mülkiyede okunan Hamit Beyin coğrafyası ve aşair ve muhacirin dairesince almancadan çevrilen «Kürtler» isimli eser.

⁽⁴⁾ Şerefname

⁽⁵⁾ Futuhulbülân

⁽⁶⁾ Tevarihi âli Selçuk

⁽⁷⁾ Ettarihülkâmil: İbnülesir

⁽⁸⁾ Necip Âsim: Türk tarihi.

⁽⁹⁾ Sireti Sultam Celâleddini Harzem Şah: Mehmet Nesevi.

Ahlat İlçesi

nı sıkılan Celâlettin, uzun bir muhasaradan sonra Ahlat'ı elde etti. Fakat Selçukilerle birleşen Eyyubiler'e tekrar teslime mecbur oldu. Bunlar da Selçuk hükümdarı Alâettini Keykubat'a devrettiler. Sonra Cengiz'in torunu Hülâgû'nun askerleri Ahlat'ı yakıp yıktılar. Bir aralık Mısır melikinin eline geçen Ahlat, tekrar Hülâgû'nun kurduğu İlhaniye Haletinde kaldı. Bu devletin çökmesiyle Çobaniler'in hükümü altında kalan Ahlat'ı aksak Teymur, Kara Koyunluların elinden aldı. Teymur'un yerine dönüşünden sonra Ahlat da yerli Türk ailesinden Şemsettin, mahallî bir hükümet kurdu ⁽¹⁰⁾. Sonradan Akkoyunlular'a geçen Ahlat, Uzun Hasan'ın torunu Bayındır tarafından bağımsız bir devlet haline getirildi. Bu halde iken Şah İsmaili Safevi tarafından alınan Ahlat'ı Yavuz Selim, Osmanlı ülkesine katmıştır. Şalım oğlu Talımasep on altıncı yüzyılda Ahlat'ı tekrar ele geçirdi ise de. bu şehir, Kanuni Süleyman tarafından tekrar geri alındı. Bundan sonra hep Osmanlı idaresinde bulunan Ahlat, asayişsizlik ve devlet otoritesinin burada pek duyurmamasından ötürü çok zarar görmüş ve ancak Cumhuriyet'te tam bir huzura kavuşabilmiştir.

Şu çok kısaltılmış tarihinden de kolayca anlaşılır ki burası gerçekten tarihle sarmaşdolaş olmuş bir kasabamızdır. Bu malûmat bu gün ortada olan eserlerden bile kolayca anlaşılabilir. Uzmanlar tarafından yapılacak kazılarla daha çok şeyler bulunacağı muhakkaktır.

İdari Durum

Ahlat eskiden Bitlis'in bir İlçesi iken 1929 yılında Van iline bağlanmış ve yedi sene böyle kaldıktan sonra 1936 yılında tekrar Bitlis'e verilmiştir. Bu gün Adileevaz ve Misk isimleriyle iki Bucağı vardır. 1936 yılına kadar Ahlat'a bağlı olan Sarısu bucağı bu tarihte Patnos'a eklenmiş ve yine aynı seneye kadar Ahlat'ın bucağı olan Tatvan da o sene bir ilçe haline getirilerek Bitlis'e bağlanmıştır. Ahlat kadar

(¹⁰)Şehâifül'ahbar: Şair Nedim tercemesi

İdari Coğrafya:

eski olduğu gerek tarihten gerek ihtiva ettiği eski eserlerden anlaşılmakta olan Adilcevaz bucağının da, yeniden ilçe haline getirilmesi bahismevzuu . olmaktadır.

Bugün Ahlat'ın 46 köy muhtarlığı ve biri merkez kasabada, öteki Adilcevaz'da olmak üzere ve cem'an 15 mahallesi bulunan iki belediyesi vardır. Köylerden 12 si merkeze, 19 zı Adilcevaz ve 15 i de Misk bucaklarına bağlıdır. Bunlardan merkezde yalnız iki, Adilcevaz'da yedi ve Misk'te de dört köyde, Köy Kanunu uygulanmaktadır. Köylere yazın buranın biricik tekerlekli aracı olan kağrı arabası işlerse de kışın yalnız insan gidebilir. Kar, hayvan işlemesine bile imkân vermez. Yollar köprüsüz toprak tesviyesidir, yalnız Tatvan'dan Ahlat'a gelen yol köprülü tesviyedir. Köylerin İliç birinde telefon yoktur. İlçe merkezine en uzak köy 65 kilometredir.

Nüfus Durumu:

1940 yılı nüfus sayımına göre ilçenin nüfusu 6.284 kadın. (6235 erkek olmak üzere 12.519 ve ortalama kesafet 7,8 dir. 1341 de yapılan nüfus yazınıma göre ise genel nüfus miktarı 13.283 dür. Aradaki fark doğum ve ölümlerin kütüklere muntazaman işlenememiş olması, yer değiştirmelerinin ilgililere bildirilmemiş bulunması sebepleriyle hasıl olmaktadır. Kütük kayıtlarına göre 1944 senesi esas alınarak yapılan bir hesapta ilçede nüfus artımı nisbeti binde 48 olarak bulunmuştur. Ölümler en çok büyüklerde olup dikkati çekecek bir çocuk ölümü konusu yoktur. Nüfus dağılımı fazla ayrılıklar göstermez. Genel olarak köylerde az ve belediye sınırları içinde çoktur. Nüfusu 400 ü geçen yalnız iki köy olduğu halde, Ahlat belediye sınırları içindeki nüfusun Adilcevaz belediye sınırları içindeki nüfusun ise 3.247 olmasınınla bunu göstermektedir. Bununla beraber 40 - 50 sene evvel şimdi nüfusu çok az olan köylerin de hayli kalabalık olduğunu bildiren izlere rastlanmaktadır. Bilâhara düşman işgali dolayısıyla başlayan muhaceret, sonra bazı unsurların azalıp kayıp olması, bugünkü tenhâlığın amillerindendir.

Ahlat İlçesi

İlçe merkezi, birbirinden ayrı 8 mahalleden; Adil cevaz merkezi, ise topluca 7 mahalleden ibarettir. Ahlat'ın en uzak iki mahallesi arası 7 kilometreden fazladır. Belediye sınırları içindeki halk tamamen Türkçe konuşmakta iseler de köylerde bu nis'bet çok düşmektedir.

İlçe Teşkilâtı:

İçişleri: Kaymakam. Tahrirat kâtibi, Nüfus memuru, Nüfus kâtibi, iki Bucak Müdürü;

Jandarma: ilçe J. K. Yüzbaşı.

Adalet: Sulh Yargıcı (Asliye hukuk ve icra hâkimliği işlerine de yetkilidir). Başkâtip muavini (Noterlik ve İcra memurluğu yetkisi vardır). Zabıt kâtibi. Mübaşir, Gardiyan.

Maliye: Malmüdürü, Varidat memuru, Muhasebe ye Tahsil kâtipleri, Veznedar, iki Tahsildar.

Sağlık ve Sosyal Yardım: Hükümet tabibi, Muayene ve tedavi evi, Sıhhat memuru, Seyyar sıhhat memuru.

Milli Eğitim: 4 öğretmen (5 öğretmen kadrosu açıktır).

Tapu: Tapu sicil memuru.

P. T. T. Ahlat P. T. T. Müdürü, Adileevaz P. T. T. Şefi, 4 Müvezzi, 2 Hatbakıcı.

Özel Muhasebe: 1 memur, 1 Varidat memuru, 2 Tahsildar.

Belediye: Ahlat belediyesi: (Başkanlık Kaymakamdadır.)

1 kâtip ve muhasip. 1 Tahsildar, 1 Belediye zabıta memuru.

Adileevaz Belediyesi: 1 Başkan, 1 Kâtip ve muhasip, 1 Belediye zabıta memuru. (Ebe kadrosu açıktır). (Ücretleri Toprak Ofisinden ödenen ayrıca 1 ambar şefi, 2 anbar memuru).

İdari Coğrafya:

Bunlardan başka Türk Hava Kurumu şubesiyle son zamanlarda ciddi başarı göstermekte olan Kızılay şubesi mevcuttur.

Bayındırlık Durumu

İlçede hiç şose yoktur. En iyi yolu Tatvan'dan başlayarak Van gölünü kuzey istikametinden devretmek üzere Aklat ve Adilcevaz'dan geçip Erciş'e giden yoldur ki bu da yalnız köprüleri yapılmış bir toprak tesviyesinden ibarettir. Ciddi bir bakım görmediği için bu köprüler de bozulmağa yüz tutmuştur. Bu sene bu yolun iki köprüsü Özel İdarece yeniden tamir ettirilmiştir. Köy yolları ise köprüsüz âdi tesviyedir. Kışın hiç bir yolu tekerlek işlemesine elverişli değildir. Yazın ulaştırma aracı kağı ve attır. İlçe içerisinde Ahlat ve Adileevaz'a da uğramakta olan Devlet Denizyolları İdaresinin motörlü gemileri ilçeyi her mevsimde Tatvan yolu ile Bitlis'e ve gölün öteki iskelelerine bağlamaktadır. Hem Ahlat'la hem Adilcevazda gemiler için muntazam iskeleler mevcuttur. Yalnız gemi azlığı dolayısıyla seferler sık yapılamadığı için umulan fayda tamamen sağlanamamaktadır. Bütün hukuku, kanunda Devlet denizyolları tekeline verilmiş olan Van gölünde eskiden 5 tona kadar serbest tekne işlemesi kabil iken son defa bu had 18 tona çıkarılmış ve fakat yine halka ait hiç bir gemi görülmemiştir. Denizyollarının Tuğ'da bulunan atelyeleri, parası karşılığında halka da tekne yapmağa başladıkları takdirde gölün — halkın deyimiyle denizin daha verimli bir duruma gireceği, bunun bu dolaydaki ilçelerin de ümrana sebep olacağı beklenebilir.

İlçe, iki bucağına ve Tatvan yoluvla il merkezine telefonla bağlı olup hiç, bir köyde ve Tatvan'dan başka komşu ilçe ve bucaklarla telefon irtibatı yoktur.

İlçe merkeziyle Adilcevaz bucağında birer P. T. T. merkezi vardır.

İlçe merkezinde ve bucaklarla köylerinde içilmekte olan sular'ın % 25 şî adi kuyu % 50 si çay ve dere, % 25 de mem-

Ahlat İlçesi

badır. Merkezdeki suların hepsi memba olup bunlar da çıktıkları yere yakın çeşmelerden alınır. Demir boru ve künkle isale edilen sıı yoktur. Suların mecmu sertlikleri 10 dan yukarıdır.

İlçenin hiç bir yerinde elektrik yoktur.

Merkezde Devlete ait kârgir bir hükümet binası varsa da tamamen han modeli olup damı ve zemini topraktır. Kaymakam ve bucak müdürü evleri yoktur. 1945 yılı il özel idare bütçesine bir kaymakam evi ödeneği konulmuştur. Hükümet binasına sığmayan bütün öteki devlet daireleri, kira evlerinde oturmaktadırlar. Merkezdeki evler, buraya has, yok kolay yontulabilen bir nevi taşla ve iki kat olarak yapılmıştır. Damları ve her katın zemini topraktır. Bütün ilçede toprak damlı olmiyan tek yer, 1938 de yapılmış olan Ahlat Halkevi binasıdır. Bu sene içinde yapılacak olan Purhus Hal kudası, Partinin verdiği plâna göre inşa edilecektir.

Adileevaz'da ve Ahlat'ta belediyelerince bu sene birer park yaptırılacak olup Ahlat'taki bitmek üzeredir.

Hiç bir yerin ne bugünkü durum haritası, ne de imar plânı yapılmamıştır.

Yangın söndürme vasıtası olarak belediyelerin elinde işeyarıyacak bir şey yoktur.

Ekonomi Durumu

İlçenin genel ekonomi karakteri ziraat'tır. İlçenin yıllık hububat istihsali ortalama 1300 ton buğday, 1000 ton mahlut olup arpa ve çavdar, 200 tonu bulmaz. Bunlardan başka, az miktarda kumdan da elde edilmektedir.

Hububatın başlıca müşterisi Bitlis ilidir. Bilhassa Adil- cevaz buğdayı Bitlis'le çok alıcı bulmakta olup ihtiyaçtan fazla hububat halk tarafından kendi hayvan veya kağınlariyle Bitlis'e götürülerek satılır. İlce içerisinde işler pazar yoktur. Buna sebep halkın, dönüşte şahsi ihtiyaçlarını da

İdari Coğrafya:

sağlamak düşüncesiyle mahsulünü Bitlis'e götürmeyi tercih etmesidir. Bu zirai mahsullerden başka yün, yağ gibi hayvani maddeler de ihraç edilir. İlçede ceviz, ve burada erik denilen zerdali de bol olup bunlar da dışarıya satılır. Bildiğimiz eriğe burada şilor denilmekte ve nadir bulunmaktadır.

Dokuma sanatı gelişmemiştir. İp, bez dokumasını hiç bilmezler. Kendi ihtiyaçları için kilim, keçe, halı ve şalvarlık dedikleri yünlü dokurlar. Fakat harice satmazlar. İlçede hiç bir ziraî teşkil, ne banka, ne kooperatif, mevcut değildir.

İlçede hiç orman yoksa da yetiştirmeğe elverişli olduğu sanılmaktadır.

Keza ilçede hiç fabrika yoktur. Hububat âdi su değirmenlerinde öğütülmektedir.

Ticaret ve esnaflıkla uğraşan azdır. Köylerde hiç dükkân yoktur. Adilcevaz ve Ahlat'ta ceman 50, 60 kadar esnaf varsa da bunlar da dükkânlarında fazla çeşit bulundurmazlar.

Tarım Durumu

Tamamen bir ziraat yeri olan ilçede ekime elverişli 35.894 hektar arazi varsa da bunun onda biri ancak ekilmektedir. En çok buğday ve mahlut ve az miktarlarda da çavdar, arpa ve kumdan istihsal edilir. Ziraatte takip edilen usul, bir sene ekip bir sene dinlendirmedir. Toprağın verimi genel olarak buğdayda bire yedi, arpada bire beştir. Ziraat çok yerde kara sapan ve yeni yeni de pullukla yapılmaktadır. Fakat her ikisi de öküzle çekilir. Burada çiftte at kullanılmaz.

Ziraate zarar veren haşere pek görülmez. Bazı seneler «kımıl» denilen bir ziraat haşeresi görülmekte ise de fazla bir zarar yapmamaktadır.

Köylerde arazi fazla, buna mukabil nüfus azdır. Halkın çoğu toprak sahibidir. Henüz topraklandırılmamış bir kısım halk da mevcuttur. Bunlar da her sene İskân İdaresince

Ahlat İlcesi

toprak verilmekte ve tapuya tescil ettirilmektedir. Bir kaç sene sonra topraksız halk kalmamış olacaktır.

Çok eskiden burada üzüm yetiştirilmişse de bugün tamamen unutulmuştur. Meyvelerden ceviz ve zerdali bol ve cinsi iyidir. Elma, armut, vişne, kiraz, dut, erik yetişirse de miktarları çok azdır.

Merkez belediyesince 1943 yılında bir zerdali fidanlığı kurulmuş olup ekilen 60.000 kadar çekirdek, önümüzdeki sene halka tevzi edilmeğe başlanacaktır. Fidanlıkta, ayrıca bu havalide yetişen meyve ve orman ağaçlarından da az: miktarda vardır.

İlçenin her tarafında bilhassa Misk üzerinde fazla miktarda koyun vardır. Bütün ilçede 47.000 koyun, 1.3000 keçi, 600 at, 3600 inek, 5800 öküz, 700 eşek, 200 den fazla manda ve 9 tane tiftik keçisi mevcuttur. Öküzleri hiç bir ıstıfa görmedikleri halde iyidirler. İnekler günde ortalama 2-3 kilo süt verirler. Köylere hariçten boğa verilmemektedir.

Kültür Durumu

İlçe sınırları içinde okuma çağında 975 kız ve 1476 erkek olmak üzere 2.451 çocuk vardır. Buna karşılık Ahlat merkezinde biri beş öteki üç sınıflı iki ve Adilcevar bucağında da beş sınıflı bir ilkokul, yani tekmi ilçe de yalnız üç kul mevcuttur. Bu okul binalarının üçü de eski ve haraptır. Bu sene Adilcevar merkezinde bir ilkokul yapılması için halk kendiliğinden teşebbüse geçmiştir. Köylerde beş senelik bir programla köy enstitüsü mezunları için sekiz ilkokul yaptırılmağa bu seneden itibaren başlanılmaktadır. Şimdiden hepsinin yerleri tesbit ve temin edilerek temelleri de açılmıştır.

Okullara devam eden öğrenci sayısı 389 dur. Bu sene iki okulda beşinci sınıftan 31 kadar mezun alınacağı umulmaktadır.

İlçede ortaokul yoktur. İlkokul mezunlarından ortalama

İdari Coğrafya:

ancak beş tanesi Bitlis ortaokuluna devam eder. Geçen sene ilk defa Dicle köy enstitüsüne 10 kadar öğrenci yollanmıştır.

Biri merkezde öteki Adilcevaz'da iki Halkevi ve Misk bucağı merkezi Purhus köyünde bu sene açılmış olan bir Halkodası vardır. Bunlardan Ahlat Halkevi yarım kalmış yeni bir binadadır. Misk bucağında da yeni bir Halkodası binası, yapılmak üzeredir. Adilcevaz'daki Halkevi ise belediyeye ait hükümet binasının iki odasını işgal etmektedir.

Bugün için kültür bakımından çok geri görülen Ahlat, tarihte sayılı büyük adamlar yetiştirmiş bir yerdir. Anadolunun bir çok yerlerinde bugün görenlerin hayret ve takdirlerini kazanmakta olan Selçuk abidelerini yapan mimarlar içinde Ahlatlıların ismine de rastlanmaktadır. Meselâ Divriği'deki Ulu Caminin kitabesinde: «Ameli Hurrem Şah ilmi Şuaybülhilat» yazar. Keza Konya'daki Alâattin Camii'nin mihrabındaki ve Tercan ilçe merkezinde bulunan türbedeki kitabelerden de mimarlarının Ahlatlı olduğu anlaşılmaktadır ⁽¹¹⁾.

Mimarlardan başka Ahlatta yetişen büyük fikir adamlarından bir kaçı da şunlardır: Şeh Seyit Hüseyin Ahlati, Teymurun da takdirlerine mazhar olmuş ve Kahire'de Şeh Bedrettini Simavi'nin hocalığını yapmıştır ⁽¹²⁾. Mehmet bin İbat bin Davudulhilati, 13 üncü yüzyılda Kahire'de müderrislik yapmaktaydı ⁽¹³⁾. Fahreddini Ahlati, Hülâgû'nun kurduğu rasathanede heyetşinaslık yapmakta olan âlimlerdendir ⁽¹⁴⁾. Evliya Çelebi de «Menakıbı Evliya» namında bir eseri plan Ahlatlı Dede Maksut'tan bahsetmektedir ⁽¹⁵⁾.

⁽¹¹⁾ Muallim Apdurrahim Şerif: Kitabeler.

⁽¹²⁾ Tacüttevarih: Cilt 1.

⁽¹³⁾ Bu zatın «Telhisülcamiülkebiri Halati» isimli eseri İstanbul kütüphanelerinde de vardır.

⁽¹⁴⁾ Ravzatussafa: C. 2.

⁽¹⁵⁾ Evliya Çelebi seyahatnamesi: C. 4.

Ahlat İlçesi

Amasya kadılarından üç kişinin de Ahlatlı olduğu Amasya tarihinden öğrenilmektedir ⁽¹⁶⁾. Bunlardan başka, yine tarihte ün almış bir çok Ahlatlılar varsa da burada hepsinin zikrinden kaçınılmıştır.

Yukarıda da söylenildiği gibi, ilçenin her tarafında tarihî eserlere rastlanmaktadır. Hattâ daha ileri gidilerek tarihten eski devirlerin belirtileri de görülmektedir: Merkezin Harabe şehir isimli mahallesi bir dere içindedir. Bu derenin iki yanındaki muazzam kayaların dereye bakan düz yüzlerin de bir sıra mağaralar vardır. Bunların sular tesiriyle olmayıp tarihten evvelki devirlerde insanlar tarafından açıldığı yapılan tetkiklerden anlaşılmaktadır. Tavanları düz veya kubbelidir. Bazıları iki, hattâ üç gözlüdür. Ziya öndeki gözden girmektedir. İlk insanlardan kalan bu yerlerde bugün bile bir kaç ailenin yaşamakta bulunması tuhaftır. Ötekiler halk tarafından ot, ve saman anbarı olarak kullanılmaktadır. Buralarda yapılacak kazılarda tarihten evvelki devirlere ait eşya bulunması ihtimali vardır. Bu kayaların kuzey tarafında eski bir hamam yıkıntısı, harap olmuş bir cami bakiyesi vardır. Eski saray, kümbet harabeleri de bulunan buraya Tahtı Süleyman Mahallesi deniliyor ki Selçukilerden Sekman'ın isminden galat olduğu bellidir. Bu hükümdarların, sarayı, darphanesi hep buradadır. İlçede Akkoyunlulara ve Selçukilere ait bir çok kitâbeli kümbetler, mahzenler, cami harabeleri, kitâbeli eski mezarlar mevcuttur. Osmanlılara ait eserler ise hep Kale mahallesinde toplanmıştır. Bunlar Yavuz Selim'in yapıp Kanuni'nin büyüttüğü Kale duvarları, Kanuni'nin veziri İskender Paşanın yaptırdığı cami ve hamam, Ahlat'ın eski kadı ailesinden Ahlattı Kadı Mahmud'un cami ve hamamı gibi eserlerdir. Kanuni, surları mimar Sinan'a yaptırmıştır ⁽¹⁷⁾. İskender Paşa canîinin mimarı belli değilse de Sinan'ın eseri olduğu sanılmaktadır. Bu belli eserlerden başka Ahlat'ın her yerinde

⁽¹⁶⁾ Amasya Tarihi: Hüsamettin C. 2.

⁽¹⁷⁾ Muallim Apdurrahim Şerif: S. 94.

İdari Coğrafya:

pek çok sayıda değişik harabeler, mütehassısların kendilerini tetkik etmelerini beklemektedirler.

Sağlık Durumu

İlçe halkı genel olarak orta yapılıdır. 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun meşhur seyyahı Evliya Çelebi, seyahatnamesinde. Ahlatlıların iri vücutlu olduklarını kaydetmektedir. Demek oluyor ki geçen üç asır içinde bir küçülme vardır.

İlçede az miktarda sıtma bilhassa Adilceviz tarafında görülür. Sıtma mücadelesi yoktur. İstatistiklerde trahom nisbeti % 10 görülmektedir. Halbuki geçenlerde okulda yapılan bir müşahede de çocuklar arasında trahom nispetinin % 90 na yaklaştığı esefle görülerek burada da bir trahom mücadelesi açılması istenilmiş, fakat şimdilik mücadele açılmayacağı bildirilerek ilçe tabibi munzam olarak bu işle de görevlendirilmiştir. Şimdi haftanın iki günü dispanser, tedavi olmak isteyen trahomlularla dolup taşmaktadır. Yakında buralarda da bir trahom mücadelesi kurulması temenniye şayandır.

İlçede bir hükümet tabibi, bir muayene ve tedavi evi sağlık memuru, bir de gezici sağlık memuru vardır. Adileevaz belediyesine geçen sene konulan ebe kadrosu hâlâ açıktır. Trahom tedavisi için bir hasta bakıcı kadrosu verilmesi Valilikçe istenilmiştir. İlçede vereme çok az rastlanır. Çocuk hastalıklarından kızamık görülmektedir. İlçe köyleri pek temiz değildir. Bu sene bir kaç tifüs vakası görülmüşse de şimdi söndürülmüş bulunmak taçtır. İlçede hamam yoktur. Bir seyyar etüv vardır. Adilceviz'a da bir buğu sandığı yaptırılmaktadır. İlçede eczahane, olmadığı gibi hiç bir köyde ecza dolabı da yoktur. Fenni mezbaha, kanalizasyon yoktur. Köy evlerinin % 25 inde helâ olup gerisi belâsızdır. Kasabada da % 10 helâsız ev vardır. Ötekiler de âdi çukurlu helâdır. Kasabalarda birer umumi belâ vardır.

Mezarlıklar da mevzuata uygun değildir. Kasabalarda.

Ahlat İlçesi

sihhi otel yoktur. Yolcular kahvelerin han olarak kullanılan yerlerinde yatarlar. Merkezde teiniz bir lokanta vardır. Furun varsa da işlemez. Kasabaların temizliği el arabasıyla yapılır. Merkezde ve Adilcevaz'da birer temizlik hizmetlisi vardır.

Sosyal Durum

Halk, umumiyetle ziraat ve hayvancılıkla uğraşır. Bazı mevsimler az miktarda başka köylere çalışmaya giderler. Amele yevmiyesi bilhassa ot biçme zamanları yükselir. Beş liraya kadar çıkar. Kumar ve içki hemen hiç görülmez.

Kasabada erkekler külot veya uzun pantolon giyerler. Köylerde çok defa kendi dokudukları açık renkte uzun pantolon. görülür. Kadınlar kasabada entari veya çarşaf, köylerde ise birkaç etek kullanırlar. Düğünlerde davul adeti pek görülmez. Gelin attı veya kağı ile götürülür. Gelin alayında erkeklerin at oyunları yapması âdettir. Davul olursa buralara has oyunları severler. Saz bilmezler. Tatil ve boş günlerde otururlar. Av. pehlivan güreşi gibi sportif eğlencelere merakları yoktur. Bazı köyler misafir ağırlamasını severlerse de hiç misafir istemiyen köyler de vardır.

İlçede asayiş nomaldir. Yol kesme, hırsızlık, kız kaçırma gibi hâdiseler görülmez. Eski düşmanlıklar sebebiyle sayılı bir kaç aile arasında bazı yaralamalar olmaktadır.

Mayıs 1945

İÇTİHATLAR:

Danıştay Kararları

Özü:

Belediye vazifelerinin ifası sırasında nazarı dikkatte bulundurulması gereken hususlar hakkında:

Beşinci Daire

E: 39/2639

K: 44/826

Davacı : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi avukatı Hayati Barbarosoğlu, İstanbul Bahçekapı.

Dâva edilen : Eskişehir Belediyesi

Davanın H.: Civardaki fabrika tarafından Porsuk çayına akıtılan yağlı ve katranlı suların âmmenin sıhhatini ihlâlâ münce olduğı cihetle menini talepten ibarettir.

Dâva edilenin müdafaası H.: Hâdisede âmmenin sıhhatini haleldar eden bir cihet olmadığından ve hâdisi iki fabrika arasında mütehaddis bir zarar ve ziyan dâvası mahiyetinde olduğundan işin tetkiki adlî mahkemelere ait bulunmak itibariyle belediyenin salâhiyeti hilâfına olduğu mealindedir.

Müddeiumuminin müdafaası: Dâvanın mevzuu, Porsuk çayına dökülen katran ve bazı muzır maddeler şeker istihsaline yarayan mezruata zarar vermekte olduğu ve binaenaleyh Eskişehir Belediyesinin bunu temizlemeğe mecbur bulunduğu iddia edilmektedir.

1580 sayılı Belediye kanununun 15 inci maddesinde; beldenin ve belde halkının sıhhat, selâmet ve refahını temin intizamı halelden vikaye maksadiyle belediyenin yapacağı vazifeler, bu maddede 76 fıkra halinde kâmil bir tafsîlât ile

İçtihatlar

izah olunmaktadır. Binaenaleyh hakiki ve hükmi şahsiyeti haiz bulunan her hangi bir vatandaş ızrar edecek esbap ve avamilin izalesine çalışmak belediyenin cümlei vezaifinden bulunmasına ve belediye hududu dahilinde olduğu anlaşılan un fabrikasının Porsuk Çayına akıttığı katranlı ve yağlı maddelerin şeker fabrikasının gerek işlemesine mani olmakta ve gerek şeker pancarı vesair mezruata da zarar iras eylediği anlaşılmakta olmasına binaen belediyenin bu gibi umumun veya hususun sıhhat ve istirahatine, sağlık veya iktisadiyatına muzır olan sebeplerin izalesine çalışmakla mükellef bulunduğu mütelâa olunmaktadır.

Türk Ulusu Adına

Hüküm veren Devlet Şûrası 5 inci Dairesi tarafından işin gereği düşünüldü.

İddia, un değirmeninin Porsuk Çayına akıttığı yağlı ve katranlı maddelerin civardaki mezruatın sulanması dolayısıyla âmmenin sıhhatine zarar verdiği yolunda olmasına göre keyfiyetin bu noktadan tetkik edilerek işin Sıhhat Dairesinden alınacak raporlara göre halli ve bir karara bağlanması iktiza ederken sırf hukuki sebepler teemmül edilerek iki müessese arasında şahsi ve mahdud bir ihtilâf addile işin ona göre karara bağlanmasında gerek Belediye ve gerekse Hıfzısıhha Kanunlarının istihdaf ettiği gayeye mütabakat bulunmadığından bu bapta kararın bozulmasına ve peşin alman 100 kuruşun davacıya iadesiyle 400 kuruş iâm harcının dâva edilenden alınmasına 20/4/944 tarihinde ittifakla karar verildi.

İçtihatlar

Danıştay Kararı

Özü:

**Şehir imarı için istimlâki
kararlaştırılmış olmakla beraber henüz
menafii umumiye kararı alınmamış
arsalarda inşaaat mümanaat
olunamayacağı hakkında:**

Beşinci Daire

E: 43/1796

K: 43/2235

Davacı: İstanbul Sirkeci Palas No. 9 da Avukat Hidayet Aydıner.

Dava edilen: İstanbul Belediyesi.

Dâvanın H.: İstanbul'da Kara Mustafa Paşa Türbesi karşısında 250 adanın 29 uncu parselinde mutasarrıf olduğu arsasına bina inşası için ruhsat verilmemesine itirazla: bu mıntika birinci beş senelik plâna dahil olmadığı ve asri pazar yeri için katiyet kesibetmiş bir istimlâk muamelesi tesis edilmediği, tasarruf hakkının takyidi kanuna muhalif bulunduğu cihetle, ahiren kabul edilen ek talimatname hükümlerine göre inşaat ruhsatı verilmesi ve hilâfına müttehaz muamelenin bozulması talebinden ibarettir.

Dâva edilenin müdafaa H.: Bu arsa müstakbel şehir haritasında asri pazar yeri ittihaz edileceğinden istimlâki takarrür etmiş ise de, tahsisat temin edilememesinden dolayı menafii umumiye kararı alınmadığı, istikbali malûm olan bu yer için inşaat ruhsatı verilemeyeceği, yapılan muamele Belediye Yapı ve Yolları Kanunu hükümleri uygun olduğu merkezindedir.

Müddeiumuminin mütelâası: Davacının iddia eylediği gayri menkulün istimlâki şehrin imar plânına ve görülen ihtiyaç üzerine menafii umumiye namına düşünülmüş ve tesbit edilmiş olup daimi encümen karariyle istimlâki tesbit edilerek bedelini karşılayacak tahsisatın temin edilememesinden menafii umumiye kararı alınmamış ve muamelesi bu yüz-

İçtihatlar

den ikmal edilmemiş olduğundan, gerek şehrin iman ve en kalabalık bir yerde bulunmuş olması ve gerek pazar yerine olan, ihtiyaç dolayısıyla, gayri menkulün menfii umumiye namına istimlâki muvafık olacağından dâvanın reddi kanaatindeyim.

Türk Ulusu Adına

Hüküm veren Devlet Şûrası 5 inci Dairesi tarafından isin gereği düşünüldü:

Davacının malik bulunduğu arsa müstakbel şehir haritasında asri pazar yeri olarak gösterilmiş bulunmasına göre, istimlâke tabi olan yerlerden olduğu anlaşılmaktadır. Henüz birinci beş senelik imar programına ithal edilmemiş olan bu yerde inşaata müsaade edilmemesi gayri menkul mülkiyetinin takyidi mahiyetinde olacağından ve böyle muayyen olmayan bir zamana kadar tasarrufa mani olunması kanunlarla tahtı temine alınmış mülkiyet hakkının nez'i demek olup bu hal 3710 sayılı Belediye İstimlâk Kanununun maksadı ve adalet mehumu ile kabili telif görülememektedir. Bu itibarla dâvada adı geçen arsanın usulü dairesinde istimlâki icra edilmediği takdirde ahiren kabul edilen talimatname hükümleri dairesinde davacıya inşaat ruhsatiyesi verilmesi lâzım geleceğine ve bu esasa muhalif muamele ve kararın bozulmasına ve peşin ödediği 100 kuruşun dâvacıya iadesi ile 400 kuruş ilâni harcının dâva olunandan tahsiline 27/12/1943 tarihinde ittifakla karar verildi.

KANUNLAR ve KARARLAR

Haziran - Temmuz aylarında yayınlanan kanun ve kararlar:

No.	Neye dair olduğu	Resmî Gazete	
		Sayısı	Tarihi
	KANUNLAR		
4741	1945 yılı 7 aylık Bütçe kanunu	6020	1/6/945
4751	Şose ve köprüler kanununda değışiklik yapılmasına dair kanun	6031	14/6/945
4753	Çiftçiyi Topraklandırma kanunu	6032	15/6/945
4757	Jandarma erat kanununda değışiklik yapılmasına dair kanun	6038	22/6/945
4758	Hayvan sağık zabıtası kanununda değışiklik yapılmasına dair kanun	»	» »
4759	İller Bankası Kanunu	6039	23/6/945
4762	İstanbul Havagazi, Elektrik ve Tesebbüsâtı Sınaiye Türk Anonim Şirketi'nin satmalma sözleşmesinin onanmasına dair kanun	6043	28/6/945
4768	Elektrik işletme müesseseleri hakkında ka- mın	6047	3/7/945
4769	Yeniden 9 ilce kurulmasına dair kanun	»	» »
4788	Uyuşmazlık Mahkemesi kurulması hakkında kanun	6057	14/7/945
4790	Seferberlik kanununun 3 üncü maddesinin değıştirilmesine dair kanun	»	» »
4796	Mübadele ve teffiz işlerinin kesin tasfiyesi hakkında kamın	6059	17/7/945
	T. B. M. M. KARARI		
1468	Altı ilde ilân edilmiş olan sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması hakkında	6027	9/6/945
	BAKANLAR KURULU KARARI		
3/2540	«1945 genel nüfus sayımı vali, kaymakam ve bucak müdürlerine mahsus vönetmelik»in yürürlüğe konulması hakkında	6049	5/7/945

YABANCI MEVZUAT:

ROMANYA'DA KOMÜN İŞLETMELERİ**§ 1. Teşkilât, İdare, İşleme**

Romanya'da komün işletmelerini 7 Mayıs 1938 tarih ve 129 numaralı Komün İşletmelerinin Teşkilâtı hakkındaki kanun tanzim ve idare etmektedir. Bu kanun beş bölüme ve her bölüm kesimlere ayrılmış olup 109 maddeden mürekkeptir. Kanunun hükümlerine göre; (şehir komünleri ve münisipler) şu hizmetleri kendi sınırları içinde münhasıran belediyeler başarmak ve işletmek hakkına maliktirler:

- (a) Elektrik, su, havagazı ve her türlü kuvvei haruriye istihsal, istihraç, sevk ve tevzi etmek;
- (b) Toplu halde insan nakli;
- (c) Yıkama, temizleme.

Tüzel ve gerçek kişiler önceden izin almak ve yürürlükte bulunan kanun ve tüzükleri saymak şartıyla bizzat kendilerinin muhtaç oldukları elektrik, kuvvei haruriye, su ve havagazı istihsali için zarurî tesisatı yapabilirler.

Komünler bu işletme haklarını şehirlerin büyüklük ve ehemmiyetlerine göre muhtelif tarz ve suretlerde kullanabilirler.

Bükreş belediyesine (münisipine) ait bu işletme hakkı «Bükreş komün fabrika ve imalâthaneleri» ne verilmiştir. Bunlar tüzelkişiliği olan bir dernek teşkil ederler ve 21 Temmuz 1923 tarihli özel kanununa tevfikân işletilirler. (Madde: 1-6). '

§ 2. — Komün Teşebbüsleri

Komün teşebbüsleri; yönetim kurulu (idare komitesi) tarafından idare olunur. Bir denetleme komisyonu, aylık ve yıllık hesapları tetkik eder. (Madde: 7-9).

Yabancı Mevzuat:

Yönetim kurulu (İdare komitesi) teşebbüsün iyi bir surette idare ve işlemlerini sağlayacak bütün meselelerde karar almak yetkisine sahiptir. Komitenin kararlarının bir kısmı hiçbir tasdik ve mezuniyete muhtaç olmaksızın muteber ve kabili icradır. Diğer bir kısmı ise yalnız komün başkanının veya komün başkanı ve komün meclisinin veya İçişleri Bakanlığının tasvip ve komün meclisinin tasdikine muhtaçtır. İdare Komitesi teşkilâtı iyi işletmek, hizmetleri iyi bir tarzda yürütmek gelirleri tarife ve resim tüzüklerine uygun olarak tahsil etmek ve teşebbüsün veznesine yatırmak, defter ve kayıtların muntazam tutulmasına, masrafların bütçede mevzu kredi hadleri dahilinde yapılmasına dikkat etmek. Tüzüklere ve İçişleri Bakanlığınca teshir edilmiş bulunan kaidelere saygı göstermek, memurların ödevlerini kusursuz yapmalarına göz kulak olmak gibi hususlarla bütün bunların kapsadığı (tazammum ettiği) sonuçlardan komün meclisine karşı sorumludur. (Madde: 10 - 13).

Komün teşebbüslerinin müdürü: teşebbüsün teknik, ticari ve idari sevk ve idaresiyle yükümlüdür. Müdürün. Bayındırlık Bakanlığınca tanınmış ve onaylanmış mühendislik diplomasını haiz ve en az beş sene fiilen çalışmış bir mühendis olması şarttır. Müdür teşkilâtın iyi işlemlerinden sorumludur. İdare komitesinin mezuniyet ve vekâletine istinaden 30.000 ley'e kadar işletme tesisatı veya tamirler yaptırmak için taahhütlere girebilir. (Madde: 14).

§ 3. — Komün Teşebbüslerinin Mâlîyesi

Komün teşebbüslerinin bütçesi, komün bütçesinden müstakil ve fakat ona mülhaktır. Teşebbüsten hâsıl olan sâfi kâr veya zarar komün bütçesinde gösterilir. Komün teşebbüslerinin alacak ve vereceklerinin tafsilâtı bir defteri tanzim olunur. Muhasebe kayıtları usulü muzaafa ile tutulur. Tarifelere ve vezne muamelâtına gelince: Bunlar için bütçenin bünyesine ve masrafların mahiyetine uygun kaideler konmuştur. (Madde: 15 - 23).

Romanya’da Komün İşletmeleri

Her komün teşebbüsü en az iki fond tesis etmek mecburiyetindedir:

- (a) Yenileme ve itfa fond’u;
- (b) Tevsi ve ıslâlı fond’u.

Bilançonun onaylanmasından sonra safi kârın dörtte biri komün veznesine yatırılır. (Madde: 24 - 26).

§ 4. — Komünler arası Karma İdareler Kurulması (Régies Mixtes Intercommunales)

40,000 den az nüfusu olan ve havagazı, elektrik ve içmeğe salih su isale ve tevziini sağlayacak bir programı tahakkuk ettirecek şartlar içinde bulunmayan; malî ve teknik imkânsızlık içinde bulunan şehir komünleri bu hizmet ve teşkilâtı komünler arası bir idare halinde toplayıp kurmağa zorlanabilir. Bu mecburiyet komünlere (Komün İşletmeleri Konseyi’nin rey ve mütalâası üzerine İçişleri Bakanlığının teklifine müstenit Bakanlar Kurulu kararivle yükletilebilir.

Bu komünler arası idareler «Umumi Servetlerin ve Teşebbüslerin Ticari Esaslara göre idare ve teşkilâtlandırılması» hakkındaki 1929 tarihli kanunla Karma İdareler (regiemixte) için derpiş edilmiş bulunan kaidelere uygun olarak teşkilâtlandırılır ve işletilir. Eğer idare uzuvları karar verirlerse 40.000 den çok nüfusu olan şehir komünleri de bu komünler arası karma idarelere iştirak ettirilebilirler. Devlet bu karma idarelere aynî ve nakdî hisselerle iştirak edebilir. (Madde: 27).

Komünler ise:

(a) Yukarıda zikredilen işletmelere muktezi malların mülkiyetini veya intifa hakkını;

(b) Bu işletmelerle ilgili ve işbu kanundan müştak bütün hakları iştirak hissesi olarak koyabilirler. (Madde: 28).

İçişleri Bakanlığı «Komün İşletmeleri Konseyi» nin fi-

Yabancı Mevzuat:

kir ve mütalâasını aldıktan ve ilgili komünlerle istişarede bulunduktan sonra komünler arası idareler için asgarî bir çalışma programı çizer (Madde: 29).

Devlet, komünler arası karma idarelerin işlemesine, özel kişilere ait sermayenin yüzde ellisine baliğ oluncaya kadar nakdî bir iştirakle yardım edebilir. Buna karşılık olmak üzere Devlet 20 senede kabili itfa % 4 faizli tahvil alır. Fertler tarafından konması taahhüt edilen sermayenin en az % 25 ini teşkil eden hisse senetlerinin halkın serbestçe satın almasına arzı mecburidir. Fertler tarafından taahhüt olunan sermayenin % 55 nin Romen vatandaşları veya Romen teşebbüsleri tarafından verilmiş olması şarttır. (Madde : 30 -32).

§ 5. — Komünler arası Karma İdarelerin Teşkilât ve İdaresi

1 — İdare Meclisi; İçişleri Bakanlığı tarafından ilgili komün başkanları arasından tayin edilecek üyelerle bu Bakanlığın bir murahhasından ve hissedarlar umumi heyetince seçilen üyelerden kurulur.

2 — İdare Komitesi; (yönetim kurulu) : bir genel müdürle idare meclisi tarafından seçilmiş üç idareciden tereküp eder.

3 — Denetçilerin ikisi fertten olan hissedarlar umumî heyeti tarafından ve üçü de İçişleri Bakanlığınca tayin edilir. (Madde: 34).

§ 6. — Komünler Arası Karma İdarelerin İşlemesi, Süresi ve Tasfiyesi

Kanunda karma idarelerin ne şekilde istikraz aktedecekleri ve kârları nasıl dağıtacakları hakkında hükümler konmuş bulunmaktadır. Komünler arası karma idarelerin süresi en çok elli yıldır. Karma idarelerin tasfiyesi umum

Romanya'da, Komün İşletmeleri

sermayenin dörtte üçünü temsil eden bir çoğunlukla umumi heyet tarafından tayin edilecek tasfiye memurlarınca yapılır.

Bu nisbette bir ekseriyet tahassul etmediği takdirde tasfiye memurları karına idarenin bulunduğu yerin Ticaret Mahkemesi Başkanı tarafından tayin edilir. (Madde: 35-40).

Elektrik, havagazı ve su satışına müteallik âzami tarife «Komün İşletmeleri Konseyi» nin mütalâası ve ilgili komün meclisinin tasvibi ile idare meclisi tarafından tesbit edilir. (Madde: 41).

Elektrik ve havagazı istihsalı maksadiyle kurulan idare ve teşebbüsler, ilgili komünlere kanunlarla muayyen resimleri ödemeğe mecburdurlar. (Madde: 64 - 66).

Bu muhtelif komün işletmelerinin tüzüklerine aykırı hareketler 50 - 5000 ley'e kadar para cezasile cezalandırılır, izinsiz tesisat yapmakta cezayı muciptir. Mükerrirler hakkında ceza iki misli arttırılır. Elektrik, su ve havacrazının gizli sarf ve istimali hırsızlık sayılır ve bu vasıfla cezalandırılır. Bu suçlar, işletmelerin direktörleri veya memurları tarafından tesbit olunur. Cezalar birinci defasında işletmelerin müdürleri ve ikinci defasında komün başkanlar ve ya tevkil edecekleri memurlar tarafından tatbik edilir. Tatbik edilen cezalara müteallik itirazlar, bunların tebliği tarihinden itibaren on gün içinde sulh hâkimlerine yapılır. Sulh yargıçlarının kararlarına karşı da vicahî hükümlerde tefhim ve gıyabî hükümlerde tebliğ tarihinden itibaren 10 gün içinde mahkemeye müracaat olunabilir. Tahsil olunan para cezaları komün işletmelerinde bu işletmelere, hususi işletmeler de ise komünlere aittir. Para cezasının tediyesinden imtina halimde ceza, suçlunun çalıştırılması suretiyle ödettirilir. Çalışmaktan kaçınıldığı takdirde ise hapse tahvil edilir. (Madde: 67 - 75).

§ 7. — İşletmelerin Düzenlenmesi ve Onlara Direktif Verilmesi

Komün işletmeleri hakkındaki kanunun yürütülmesi ve uygulanması İçişleri Bakanlığına aittir. İçişleri Bakanlığın-

Yabancı Mevzuat:

da bu maksatla bir «Komün İşletmeleri Konseyi» ile bir «Komün İşletmeleri Müdürlüğü» ihdas olunmuştur. (Mad- d: 76 - 79).

Komün işletmeleri konseyinin görev ve yetkileri:

(a) Komün İşletmeleri Kanunu bakımından komünlerin çalışmalarına istikamet vermek ve komünleri teşvik ve tahrik etmek ve onları nezaret altında bulundurmak;

(b) İşletmelerin iyi işlemesine taallûk eden teknik veya malî bütün meseleleri tetkik ederek mütalâa vermek ve teklifte bulunmak. (Madde: 80 - 81).

Komün İşletmeleri Müdürlüğünün görev ve yetkileri:

(a) Komün İşletmeleri Konseyinin mütalâa vereceği meseleleri konseyin tetkikine sunmak;

(b) Kurulacak idarelere komünlerin veya ferdlerin koyacakları iştirak hisselerine kıymet biçmek;

(c) Komün teşebbüslerinin çalışmalarını ve programlarının icrasını denetlemek;

(d) İçmeğe yarar su kaynaklarının çoğalması, beslenmesi ve yenilerinin bulunması için gereken inceleme ve etüdları yapmak;

(e) Şartnameleri ve ihaleleri onaylamak;

(f) Özel sermayelerle işleyen imtiyaz veya Komün Karma İşletme idareleri bulunan komünlerin bütçelerini tetkik etmek;

(g) Komün teşebbüslerinin, ticari mahiyetteki kamu idarelerinin, komünler arası karma idarelerin tarifelerini tetkik ve tahkik etmek;

(h) Her sene komün işletmeleri konseyine bir rapor vermek. (Madde: 82 - 84).

§ 8. — Bükreş Belediyesi (Münisip)

sınırları içindeki elektrik, kuvve-i haruriye, havagazı, su, lâğım ve temizlik işletme idaresine müteallik özel hükümler

Bükreş Belediye sınırları içinde ve bu sınırların 40 kilometre çevresinde bu işletmeler «Bükreş Belediye İmalâthane

Romanya’da Komün İşletmeleri

ve fabrikaları» ve «Bükreş elektrik ve havagazı umumî şirketi» tarafından idare edilir. «Bükreş Belediye Fabrika ve İmalâthaneleri» 21 Temmuz 1923 tarihli özel bir kamına tevfikân idare olunmaktadır. Kanunda işletme idaresi lehine gayri menkûl maliklerinin bazı haklarının tahdidine mütedair hükümler mevcuttur. Bükreş Belediyesi ile İşletme İdaresinin alacak ve verecekleri, belediye memurlarından işletmelere geçen memurların durumları ve nihayet bu işletme tarafından tahsil edilecek resimler ve bunlara itiraz yolları hakkında da hükümler vardır. İşletme idaresinin Bükreş Belediyesine ayıracağı mecburi paylar, İşletme İdaresinin tahvil çıkarması Bükreş sokaklarının ve umumi yerlerin aydınlatılması ve temizliği, fiat tarifesi tatbiki, havagazı ve elektrik genel şirketinin hak ve borçları ile Bükreş belediyesi yerine geçmesi vesaire hakkında da kanuna hükümler konmuştur. Bundan başka bu kanunla Elektrik ve Havagazı Umumi Şirketine 24 Mart 1937 tarihli madenler kanununa tevfikân tabii gaz istihsal ve istismar etmek hakkı da verilmiştir.

§ 9. — Komün İşletmelerinin Memur ve Müstahdemleri

Kanunun son maddeleri komün işletmelerinin memur ve müstahdemlerinin tayin, terfi, ücret ve maaşlarının miktar ve tediye suretlerine müteallik kaideleri ihtiva etmektedir. Kredi ve tasarruf sandıklarıyla bu kabil tesislerin birliklerinin tüzelkişiler hakkındaki kanuna tevfikân teşkilâtlandırılması da derpiş edilmiş bulunmaktadır. Bunlar hakkında 8 Mayıs 1934 tarihli Bankalar Kanunu uygulanamaz. Bu dernekler ve kredi ve tasarruf sandıkları kendilerine borçlu bulunan üyeler aleyhinde, devlet memuru bulunsalar bile, aylıklarının üçte birine kadar takibatta bulunabilirler.

Bu kanunun uygulanmasını sağlayacak tüzüklerin altı ay içinde tanzim ve neşrolunması hakkında da hükümler konmuş bulunmaktadır.

Bulgaristan'da Belediye İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun

(6 Mart 1927 gün ve 143 sayılı irade ile tasdik olunmuş, 9 Mart 1927 gün ve 275 sayılı «Devlet Gazetesi» inde yayınlanmıştır.)

Madde: 1 — Bu kanunun istihdaf ettiği mânada belediye iktisadi teşebbüslerinden kast, gerek bizzat belediyenin ve gerekse halkın ihtiyaçlarını karşılamak için lüzumlu bulunan eşya ve hizmetlerin istihsal veya tedarik ve temini ile meşgul olan teşebbüslerdir.

Bu teşebbüslerin; idare, idame ve yenilenme masraflarile yatırılan sermayenin faiz ve gerekli amortismanlarını karşılayacak ve âmme menfaatinin tesbit ettiği hudut dahilinde mümkün olan en yüksek miktarda safi kâr temin edecek surette organize ve idare edilmeleri gerektir.

Madde: 2 — Belediye iktisadi teşebbüsleri:

- 1) Belediyelerin kendileri tarafından;
- 2) Belediye, Liva (Mutasarrıflık) ⁽¹⁾. Devlet veya özel (gerçek ve tüzel) kişilerin iştirak edebileceği karma (muhtelit) şirketler vasıtasile;
- 3) İmtiyaz vermek suretile; organize edilebilirler.

Belediye iktisadi teşebbüslerinin işletilmesi:

- 1) Belediye tarafından doğrudan doğruya idare olunmak;
- 2) Özel kişi veya şirketlere icara vermek suretile;

⁽¹⁾Halen;Liva meclislerinin ilgasından sonra (4.VII. 1933 sayılı kanun) Liva tüzelkişiliği haiz değildir ve bu gibi teşebbüslere iştirak edemez.

Bulgaristan'da Belediye Teşebbüsleri

3) Yukarıki fıkranın 2 inci bendinde gösterilen karma şirketler vasıtasile; temin olunur.

Madde: 3 — Bir iktisadi teşebbüsün doğrudan doğruya belediyenin kendisi tarafından organize edilmesi, belediye meclisinin kararile olur. Bu karar İçişleri ve Milli Sağlık Bakanı tarafından tasdika tâbidir. İçişleri ve Milli Sağlık Bakanı, kararı; ancak, takdim olunan müteferri teknik ve mali projeden, tasarlanan teşebbüsün faide ve malî bakımdan lüzumuna kani olduktan sonra tasdik eder.

Madde: 4 — Bir belediye iktisadi teşebbüsünü teşkilâtlandırmağa veya işletmeğe muhassas muhtelit şirketleri, ilgili kanunlarda gösterilen tarzda kurulur. Belediye ile teşebbüse iştirak eden diğer şahıslar arasındaki münasebetler, nizamnameden gayri, ayrıca hususi yazılı anlaşmalarla da tanzim olunabilir.

Bu teşebbüsler, 3 üncü maddede sözü geçen şartlar dairesinde. İçişleri ve Milli Sağlık Bakanı tarafından tasdika tâbidir.

Madde: 5 — Bir belediye iktisadi teşebbüsünün imtiyazla ihalesine müteallik belediye meclisi kararı, İçişleri ve Milli Sağlık Bakanı tarafından tasdik olunur. Müddeti 15 yıla kadar olan imtiyaz sözleşmesi bakanlar kurulu tarafından, 15 yıldan yukarı müddetli imtiyaz sözleşmeleri ise, Millet Meclisinin kararile tasdik olunur.

İmtiyazlı teşebbüslerin idare tarzı imtiyaz şartnamesile tayin olunur.

Madde: 6 — Belediye iktisadi teşebbüslerinin icara verilmesi, belediye meclisinin İçişleri ve Milli Sağlık Bakanı tarafından musaddak esbabı mucibeli kararile olur

Madde: 7 — (23/6/934 tarihli Dekre - kanun ile değiştirilmiştir). Belediyenin bizzat işletmekte olduğu belediye- iktisadi teşebbüslerinin idare organları şunlardır:

- 1) Belediye iktisadi teşebbüsleri meclisi;

Yabancı Mevzuat:

2) Müdür ve — varsa — muavinleri.

Belediye iktisadi teşebbüsleri meclisi şu zatlardan teşekkül eder:

- a) Reis - Belediye reisi ve azalan.
- b) Belediye reis muavini (Yarsa).
- e) Belediyenin maliye müdürü veya, bu yoksa, belediye tahsildarı:
- d) Alâkadar belediye teşebbüsünün müdürü.

Zeyl: Başka iktisadi teşebbüslerin mevcut bulunması halinde, bunların müdürlerde, müdürün ihtisas sahibi bulunmadığı hususlarda ihtisası olan birer mütehasıs meclise istişari reyle iştirak ederler.

Bu idare organlarının hukuk ve vazaifile hizmetlerinin tahdit ve tevzii (Belediye iktisadi teşebbüsleri baklandaki kanunun tatbikına ait nizamname) ile tayin olunur.

Belediye iktisadi teşebbüslerinin (Bütçe, muhasebe ve teşebbüs at kanunu) gereğince tahakkuk ettirmekte oldukları teşebbüslere ait bütün evrak (şartnameler, plânlar, müzayede vesikaları, mukaveleler, pazarlık zabıtları v.s.) belediye iktisadi teşebbüsleri meclisi tarafından tasdik olunur ⁽²⁾.

(²)Eski 7 - inci madde - işletmeleri bizzat belediye tarafından idare olunan teşebbüslerin idare organları şunlardır :

1 — "Belediye iktisadi teşebbüsleri meclisi» adını taşıyan hususi bir meclis. Bu meclise, belediye reis veya muavinlerinden biri, en çok üç belediye âzası, alâkadar teşebbüsün müdürü ve belediyenin malî servisinin müdürü dahildir.

2 — Her teşebbüs için; bir belediye âzasıyla bu teşebbüsün müdürü ve bir mütehasısstai müteşekkil birer hususi komite.

Bulgaristan'da Belediye Teşebbüsleri

Madde: 8 — Belediyeler tarafından işletilen iktisadi teşebbüslerin ayrı muhasebesi -ve ayrı bütçesi vardır. Bunların bütçe yılı takvim yılıdır.

Belediyenin umumi bütçesine yalnız, belediye veznesine giren safi gelir veyahut belediyenin muhtemel zarar ve ziyanını karşılamakta kullanacağı meblâğ kaybolur. Bu meblâğlar belediye meclisi tarafından tayin olunur.

Bu teşebbüslerin bütçeleri müdürler ve komiteler tarafından tanzim ve belediye meclisi tarafından tetkik ve kabul olunur.

Madde: 9 —• (Belediye iktisadi teşebbüsleri hakkındaki dekre - kanunla lağvolumuştur (3).

Madde: 10 — Belediye iktisadi teşebbüsleri gelirlerinin tahsil şekli «Belediye iktisadi teşebbüsleri hakkındaki nizamname» ile veya belediyelerin her münferit teşebbüs için neşredecekleri emirnamelerle tayin ve tesbit olunur.

Madde: 11 — Teşebbüsün safi kârından, belediye meclisince tayin olunacak bir kısım, teşebbüsün genişletilme ve iyileştirilmesi için kurulacak bir fon (sermaye) olarak ayrılır.

3 — Her teşebbüs için kâfi miktarda muavini bulunan bir müdür.

Her teşebbüs için, belediye iktisadi teşebbüsleri meclisi veya münferit teşebbüsler için komiteler kurulmasına karar vermek salâhiyeti belediye meclisine aittir.

Bu idare organlarının vazife, hak ve mesuliyetlerin teferruâtile teshili ve vazife taksimi, bu kanunun tatbikatına ait olarak tanzimi derpiş olunan nizamname ile yapılır.

(3) Eski 9 uncu madde - Belediye iktisadi teşebbüsleri meclisile komitelerinin âzaları müdürler ve muavinleri belediye meclisi tarafından intihap, tayin ve azlolunurlar.

Belediye iktisadi müesseseleri meclisi, belediye reisinin veya vekilinin — komite ise müdürün veya vekilinin — başkanlığında toplanır.

Yabancı Mevzuat:

Teşebbüs kâr yerine zarar getirdiği takdirde, bu zarar belediyeye ait meblâğlarla karşılanır. Şu kadar ki, eğer zarar umumi mahiyeti haiz esbaptan ileri gelmişse, iade olunmamak üzere; eğer diğer sebeplerden ileri gelmişse, ikraz mahiyetini haiz olmak üzere, belediyece karşılanır.

Belediye, teşebbüse; askılı ve tevsii için gerekli vasıtaları, ikraz mahiyetinde olmak üzere temin edebilir. İkraz olunan yekûnlar, muayyen bir müddet zarfında belediyeye iade olunmak lâzımdır.

Madde; 12 — Belediye iktisadi teşebbüsleri; teşebbüsün teşkilâtlandırılması, .genişletilmesi veya teknik tadilâta tâbi tutulması maksadile istikrazlar akdedebilirler. Fakat, bunun için. İçişleri ve Milli Sağlık Bakanının müsaadesi gerektir. Bu müsaadenin verilebilmesi için, belediye meclisinin icab eden kararı almış bulunması ve Bakanlığa, istikraz edilecek meblâğın, teşebbüsün lianigi ihtiyaçlarını tatmin için lüzumlu olduğu, bütün teşebbüs için istikbale matuf ne gibi malî ihtimaller derois edilmekte bulunduğu ve istikrazın hangi gelir fazlasından karşılanabileceğini gösteren bir mufassal rapor vermiş bulunması lâzımdır.

Belediye meclisi, teşebbüslerin safî kârından bir kısmını akdetmiş oldukları istikrazlara karşı teminat olarak tesbit edebilir. Bu karar da keza İçişleri ve Milli Sağlık Bakanının tasvibine tâbidir.

Madde: 13— Her belediye iktisadi teşebbüsündeki bil umum memur, müstahdem ve işçiler teşebbüs müdürü tarafından tayin ve azl olunurlar.

Madde; 14— Bu kanunun tatbikile beledi ve iktisadi teşebbüsleri muhasebesinin tanzimi ye bütçelerinin tanzim ve tatbiki ve bu teşebbüslerin katı hesapları hakkında müteferri bir nizamname tanzim olunur Bu nizamname Maliye Bakanının rızası ve içişleri ve Milli Sağlık Bakanının arzı üzerine irade ile tasdik olunur.

İşbu kanuna mugayir bilumum kanunlar ve emirnameler ilga olunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

HUKUK:

CROZAT, Ord. Prof. Dr. Charles.

XIX uncu asırdan zamanımıza değin İmâliz âmme hukukunda egemenlik kavramı, Çev. Tarık Z. Tunaya... İst. Kenan M., 1945, (25 X 17), 78 s., Ay : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mec.

OKANDAN, Dr. Recai G.

Devletin Menşei... İst. Kenan Basımevi., 1945 (25 X 18). 167 s., (İstanbul Üniversitesi yayınları: 252 Hukuk Fakültesi yayınları: 54. Doktora ihtisas kurları serisi 6 F. 85 k.

SARICA, Ragıp.

İdarî Kararlardan dolayı idare aleyhine açılan tam kaza dâvaları İst. Kenan M., 1945, (24 X 17), 486-514 s.. Ay., Hukuk Fakültesi Mec.

ÇELİKBAŞ, Fethi.

Türkiye Cumhuriyeti Rejimi., Ankara, Maarif M.. 1945, (23 X 16), 17 s. Ay; Siyasal Bilgiler Okulu Der. Yıl 1945 Sayı: III.

GÖKTÜRK. Dr. Hüseyin Avni.

Eski ve yeni mülkiyet hukukumuzla toprak kanunu tasarısı ana prensipleri arasındaki münasebetler. Ankara Yeni Cezaevi M., 1945 (24 X 17), 27 s. (Türk Hukuk Kurumu konferanslar serisi: 84).

KUMRULU, Zeki ve BETİL. Zihni.

Son değişikliklere göre haşiyeli ve izahlı ceza muhakemeleri usulü kanunu, ikinci Bası.. Ankara. Yeni Ceza evi M.. 1944, (21 X 15), 326 s. F. 400 K.

ERKÜN, Ali Şevket.

Toprak Dağıtma Kanunumuz yapılırken tarihî türelerimiz üzerinde bir inceleme... İst. Halk M., 1945 (20 X 14), 24 s, (Hukuk Dünyası'na ek kitap: 2) F. 37, 5 K,

ÇUBUKÇUOĞLU, Zühtü.

İzahlı mahalle muhtar ve ihtiyar kurulları tüzüğü. Ankara, Recep Ulusoglu M., 1945 (18 X 12), 77 s.

F. 100 K.

İKTİSAT :

İLERİ, Dr. Suphi Nuri.

Kooperatifler. Üçüncü Bası. İst. İbrahim Horoz M., 1945, (25 X 17), 208 s. (Maarif B. Yüksek İktisat ve Ticaret okulu Talebe Yayın ve Yardım Bürosu yayınları: 110).

F....K.

TARİH :

ULUBOY. Necdet.

Osmanlı Türkleri tarafından İstanbul'un fethi.. İst. Askerî M., 1945, (26 X 19), 46 s., r., 2 kroki. (136 sayılı Askerî mecmua lahikası). F. 36 K.

ÇİLADIR, Ahmet Naim.

İlkinci Dünya Savaşında Devletler. Zonguldak Karaelmas M., 1945. (20 X 13), 99 s. (Doğu yayını: 4)

F. 125 K.

DERGİ'ye yazı gönderenlerin dikkatine :

Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen yazıların:

- 1 — Makinede, seyrek satırla yazılmış olması;
- 2 — İki nüsha olarak gönderilmesi;
- 3 — Yarım sahifelik ayrı bir öz eklenmesi (yine iki nüsha);
- 4 — Anayasa'da kullanılan terimlere uygun bulunması; hususlarının temini rica okunur.

Dergi

